

restorica 5

STIGTING SIMON VAN DER STEL FOUNDATION
Bulletin Vol. 19 - No. 36 - Augustus/August 1978 - R1,50

NOG 'N UITSTAANDE VOORBEELD VAN RESTOURASIE UITGEVOER

DEUR

Die Suid-Afrikaanse
Historiese Museum
(Ou Kaapse Hooggeregshof)

**Gordon Verhoef
& Krause**

DEKORATEURS OPKNAPPERS RESTOURATEURS KAAPSTAD · JOHANNESBURG · DURBAN · WINDHOEK

Stigting Simon van der Stel Foundation

Suid-Afrika se Nasionale Heemskentliggaam
South Africa's National Trust Body

Redakteur • Editor

Vakant

Ere-redaksionele Assistent • Honorary Editorial Assistant

Thelma Postma

Ere-korrespondente • Honorary Correspondents

Pretoria Dr C de Jong
Bloemfontein Mev L de Bruin
Cape Town Mrs Y Chedburn
Pietermaritzburg Dr J Pringle, Mr C Francis
Durban Mnr D Theron, Mr W Peters
East London Mr E.H. Bigalke
Port Elizabeth Vacant
Queenstown Mr G B Kettle
Port Alfred Mr A Basson
Grahamstown Vacant
Graaff-Reinet Mnr C Els
Beaufort-Wes Vakant
Kimberley Vakant
Oudtshoorn Vakant
Swellendam Vakant
Stellenbosch Dr J T Botha
Worcester Mej A E van Wyk
Paarl Mej H Louw
Tulbagh Mr D Adair
Windhoek Mev M Pottas, Dr N Mossolow
Cape West Coast Mrs M Melck
Knysna Mrs P Storrar
Potchefstroom Mnr Z L Pretorius

England

London Mr Peter Burman

Europa

Amsterdam Mnr Ton Koot
Den Haag Mnr Piet Korthuys
Cardiff Mr Trevor Ineson

USA

Philadelphia Mr J Lukens
Pittsburg Mr John Wakefield

Ere-fotografe • Honorary Photographers

Pretoria Frik Dreyer
Cape Town Matthew W Marsh
Bloemfontein Frans Fouché

Omslag • Cover

Boshoff-hekke, Nuweland, Kaap/Boshoff Gates, Newlands,
Cape

Photo/Foto: C Laboyric

Drukkers • Printers

Heer Drukkers (Edms) Beperk, Pretoria

Intekengelde • Subscription Rates

R3,00 per jaar minimum (op twee uitgawes per jaar)
R3,00 per annum minimum (on two issues per year)

STIGTING SIMON VAN DER STEL FOUNDATION
Ingelyfde Vereniging Sonder Winsoogmerk • Incorporated
Association not for Gain

Opgerig • Established 8 April 1959

Hoofbeskermheer • Patron-in-chief

Die Staatspresident • The State President Dr N Diederichs

Nasionale Raad • National Council

Nasionale Voorsitter • National Chairman

Dr S Meiring Naudé

Nasionale Ondervoorsitter • National Vice-Chairman

Mnr F D Conradie LV/MP

Transvaal

Mnr J B C Roets

Mev J M Raath

Dr N Stutterheim

Kaap • Cape

Mnr I M Hoogenhout

Dr E E A Gledhill

Natal

The Hon Senator C C Henderson

Oranje-Vrystaat • Orange Free State

Prof dr W J Richards

Suidwes-Afrika • South West Africa

Mnr J H Venter

Algemeen • General

Mnr B J van der Walt

Direktoraat • Directorate

Hoofkantoor • Head Office

Direkteur • Director

Sekretaresse • Secretary

Boekhoudster • Bookkeeper

Lederegister • Membership

Biblioteek • Library

Tikster/klerk • Typist/clerk

Bode • Messenger

Vakant

Mev Ria Groenewald

Mev Barbara Noble

Mev Truus Wijenberg

Mevv Ina Brand en

Jo du Toit

Mev Irene Pienaar

Mnr Philemon Kgwadi

Weskaap-takkantoor • West Cape branch office

Streekbestuurder • Regional

Manager

Sekretaresse • Secretary

Biblioteekaresse • Librarian

Skakelbeampte • Public Relations

Officer

Vakant

Mrs Yvonne Chedburn

Vakant

Vakant

Boekenhoutfontein

Kurator • Curator

Mnr V de W Spruijt

Botshabelo

Ere-opsigter • Honorary Custodian Mnr Werner Gastrow

Bradshaw Mill

Ere-opsigter • Honorary Custodian Mr T Fitzgerald

Macrorie House

Ere-opsigter • Honorary Custodian Mr Cecil Francis

Agente • Agents

Graaff-Reinet

Pietermaritzburg

Cape Town

Tulbagh

Mnr C Els

C Francis & Co

Property Administrators

(Pty) Limited

Boland Bank Beperk

Bankiers • Bankers

Volkskas Beperk
Standard Bank
Barclays Bank
Nedbank

Ouditeure • Auditors

Marais & Vennote, Pretoria

Streekkomitees • Regional Committees

Transvaal Voorsitter • Chairman Prof dr H L de Waal
Posbus • PO Box 1743, Pretoria, 0001
Tel 2-6748

Skiereland Voorsitter • Chairman Kol. I P Terblanche
Posbus • PO Box 4451, Kaapstad • Cape Town, 8000 Tel 43-2942

Bobergrivier Voorsitter • Chairman Mnr D Diederichs
Posbus • PO Box 456, Paarl, 7620

Stellenbosch Voorsitter • Chairman Mnr George Osler
Posbus • PO Box 3003, Stellenbosch, 7600

Hexrivier Voorsitter • Chairman Mnr W Coetzee
Posbus • PO Box 345, Worcester, 6850
Tel 5031

Suidwes-Afrika Voorsitter • Chairman Mnr F F W Sydow
Posbus • PO Box 21345, Windhoek, 9100

Natal-Middellande Voorsitter • Chairman Dr A Tarr
Posbus • PO Box 1194, Pietermaritzburg, 3200

OVS-Noordkaap Voorsitter • Chairman Prof L Roodt
Posbus • PO Box 1477, Bloemfontein, 9300

Adresse • Addresses

Hoofkantoor • Head Office

Posbus • PO Box 1743, Pretoria, 0001, RSA
Ou Raadsaal 40, Kerkplein • Church Square, Pretoria, 0002, RSA Tel 012-26748/012-28651

Weskaap • West Cape

Posbus • PO Box 4451, Kaapstad • Cape Town, 8000, RSA
Groote Kerkgebou 709, Adderleystraat/Street, Kaapstad • Cape Town, 8001, RSA Tel 021-432942

Gewone Jaarlid (individu) – per jaar
Ordinary Membership (individual) – per year . . . R7,00

Gewone jaarlid (maatskappy of vereniging) – p.j.
Ordinary Membership (corporate) – per year . . . R15,00

Gewone Lewenslange Lid – eenmalig
Ordinary Life Membership R75,00

Donateur Lewenslange Lid – eenmalig
Donor Life Membership R200,00

Borg Lewenslange Lid – per jaar
Sponsor Life Membership – per year R200,00

Beskermheer Lewenslange Lid – eenmalig
Patron Life Membership R2 000,00

Bedrae sluit in intekengeld op die Stigting se semesterblad RESTORICA • Amounts include subscription to the Foundation's semester magazine RESTORICA

Biblioteek
Stigting Simon van der Stel Foundation
Library

Die Stigting se biblioteek is amptelik geregistreer en lid van die Interbiblioteekleningskema. Verwerking van materiaal in die hoofkantoor is nou op datum en daar is begin met die instelling van 'n afdeling van die biblioteek by die Stigting se takkantoor in Weskaap.

ALLE BYDRAES IN NATURA OF KONTANT SAL MET GROOT WAARDERING ONTVANG WORD.

Ons benodig ook ou uitgawes van die Stigting Simon van der Stel BULLETIN en RESTORICA.

KAN U HELP?

The Foundation's library has been officially registered and is a member of the Inter Library Loan Scheme. Processing of material at head office is up to date and a start has been made with a section of the library at our branch office in the Western Cape.

ALL CONTRIBUTIONS IN KIND OR IN CASH WILL BE HIGHLY APPRECIATED.

We also require copies of previous issues of the Simon van der Stel BULLETIN and RESTORICA.

CAN YOU HELP?

Inhoud - Contents

ALGEMEEN – GENERAL

Boodskap van die Nasionale Voorsitter	4
Financial priorities	4
Toespraak by die opening van die Jaarvergadering van die Stigting Simon van der Stel	6
Eerste platinumpenning aan Dr. Diederichs	9
Norwich exhibition	10
Foundation's plaques remind the city of its past	11
Mev. Tini Vorster praat oor bewaring	12
Africana aan Stigting geskenk	12
Die gees moet seggenskap hê	13
Priorities and pietas	13
Dra by tot bewaring	14
R25 000 for Monuments	14
Romance in Antique collecting	14
Readership Survey / Meningspeiling	15
Personalia	15
In Memoriam	16

KAAP – CAPE

Restoration of Dunluce	17
Some Kimberley Monuments	19
Gately House Museum keeps its environment	20
Rubbing out History.	20
Ou huise word nuwe kantore	20
St. Michael and All Angels' – Queenstown	21
Hexrivier kies nuwe bestuur	21
Bewaring op Stellenbosch word hopeloos oordryf	22
Bewaring het Stellenbosch sy karakter gegee	23
Stukkie van Pretoria in die Kaap.	23
Stigting stal uit op Goodwood/Foundation on show at Goodwood	24
Tygerberg historic sketch	24
Restoration of St. Andrew's church, Redbourn – Plettenberg Bay	25
Uitstappie na die Suidkusstreke deur lede van die Kaapse streek	27
Bredasdorp-museum.	29
Plan om ou Kaapse hawe te bewaar.	29

SUIDWES-AFRIKA – SOUTH WEST AFRICA

Ou Kaserne Swakopmund	31
Two South West African architects: Gottlieb Redecker and Wilhelm Sander	33

NATAL

Save our Heritage	37
Architect fights to save old Durban church	37
Post Office will decide soon	37
City Tavern a Monument	38

Clock comes home	38
Lysting van ou geboue op Vryheid	38
Make monuments of City buildings	38

TRANSVAAL

Die Soutpan by Pretoria	39
Pretoria se eerste hospitaal gesloop	42
Kerkplein	42
Kerkplein se burgerkomitee	43
The year Church Square was saved	44
Provinsiale gebou nie gou op Plein.	44
Kerkplein: Kabinet is half ingelig	44
Kerkplein: nog is dit het einde niet	45
Square's fate in jeopardy again	45
Skaakmat oor Kerkplein kan beeindig word	46
Geslaagde Restourasie – Ermelo	46
A list of Historic Sites in Johannesburg.	46
Barberton Restoration Fund.	48
Botshabelo-fonds	48
Salvokop: Restourasie sou goedkoper wees	49
Bronkhorstspuit – kleinste slaghuis word dalk monument.	49

ORANJE-VRYSTAAT – ORANGE FREE STATE

Eerste Raadsaal – Bloemfontein	50
Bloemfontein Committee gains a new member	51
Die Oranje-Apotheek herleef	52
Nuwe lewe vir ou geboue	53
Bron van herinnering	54
Benut ou Markgebou	54

BUITELAND – OVERSEAS

Heritage of Rhodesia	56
United Kingdom. Tonic for Conservationists	56
Greece. Fight to save Acropolis	56
Fort op Ambon word opgeknapt	57
Nederland. Amsterdam: Stad zonder monumenten	57
Van Der Stede Clerck tot gemeentesecretaris	57
Heukelum Castle where the last Van der Stel died in 1782	58

BOEKE – BOOKS	59
-------------------------	----

BRIEWE – LETTERS.	62
---------------------------	----

Trustees van ons Nasionale Erfenis / Trustees of our National Heritage	63
--	----

Algemeen - General

Die Direkteur van die Stigting Simon van der Stel, mnr Willem J. Punt, wat ook die redakteur van RESTORICA is, het aan die einde van Junie bedank.

The Director of the Simon van der Stel Foundation, Mr Willem J. Punt, who is also the editor of RESTORICA resigned at the end of June.

Hierdie uitgawe van RESTORICA is voor sy bedanking deur Mnr Willem J. Punt persklaar gemaak. Enkele wysigings moes na sy uitrede aangebring word. Die Stigting is opreg dankbaar teenoor mev Thelma Postma, die Ere Redaksionele Assistent, in die verband. Ongelukkig is die verskyning van RESTORICA deur die noodsaaklike wysigings vertraag.

Boodskap van die Nasionale Voorsitter

Die artikel deur mnr Willem Punt oor Finansiële Prioriteite, is baie insiggewend. Ons lewe werklik in 'n tyd waar sport en wat daarmee saamgaan baie meer tel as ons kultuurwaardes. Dit is tragies dat dit so moet wees, maar ons moet dit eenvoudig aanvaar dat dit so is. Sport is ongelukkig van verbygaande aard. Ons geniet almal om daaraan deel te neem, veral in ons jeug. Dit help ons om gesonde liggame op te bou en in 'n gesonde liggaam kan 'n gesonde gees woon. Ons is dus nie teen die beoefening van sport nie.

Die vraag ontstaan egter of ons nie te veel aan sport bestee en te min aan kultuurbewaring nie. Watter invloed het die sport wat in Oom Paul se tyd in die Transvaal beoefen is op ons daaglikse lewe in die jaar 1978? Aan die ander kant wat sou ons gewees het sonder die herinnerings aan Oom Paul in wat opgeroep word deur die Ou Raadsaal op Kerkplein of Boekenhoutfontein, sy ou plaas naby Rustenburg? Welke inspirasie gaan daar nie uit van Oom Paul en alles waarvoor hy gestaan het nie.

Dat die Regering van vandag oordeel dat hy meer op tydelike gebied vir Suid-Afrika kan doen deur sport te ondersteun, kan 'n mens verstaan. Dit lyk egter baie ironies dat die sportsoort tou-

trek verlede jaar R25 000 van die Departement van Sport en Ontspanning vir sy bevordering ontvang het terwyl die Stigting Simon van der Stel net R22 500 van dieselfde Minister vir Bewaring gekry het. Dat die groot besighede in die ondersteuning van sport groter advertensiewaarde sien, is ook verstaanbaar. Gelukkig is daar egter firmas soos die Rembrandtgroep wat nie nagelaat het om ook op die gebied van kultuur diep spore te trap nie. Ons dink hier veral aan Historiese Huise Beperk en die Stigting vir Beeldende Kunste.

Waar sport nou soveel ondersteuning kry van die Regering en van besighede kan ons as burgers van Suid-Afrika nie stil sit en toesien dat ons kultuurskatte die een na die ander verdwyn nie. Ons moet ons hand uit die mou steek en probeer red wat nog te red is voordat dit te laat is. Anders sal ons nageslagte vir ons beskuldig dat ons net aan ons eie tydelike genietinge gedink het en niks gedoen het om iets van ons kultuurskatte te bewaar vir hulle om later te geniet en trots op te wees nie.

Die Stigting Simon van der Stel gaan tans deur 'n baie moeilike fase van sy bestaan. Deur versigtige beplanning en finansiering het ons heelwat bereik. Ons is ook baie goedgeestiglik ondersteun deur talle besighede wat eiendomme aan ons bemaak het. Die Staat het ons ook finansiële baie gehelp. In die verlede het ons nie 'n beroep op ons lede gedoen om meer as hul subskripsie by te dra nie. Nou is ons egter in 'n fase waar die besighede en nywerhede 'n moeilike finansiële tydperk belewe. Ons finansies het steeds agteruit gegaan en ons kon nie een nuwe bewaringsprojek in die afgelope jare aanpak nie. Ons het egter ongeveer 5 000 lede. As elkeen van hulle ons iets

as 'n geskenk stuur van R100 tot R5, na gelang van hulle vermoë, kan ons 'n R50 000 bymekaar maak wat ons weer in staat sal stel om die doelstellings van ons oprigters na te strew. Ons beroep op u as lid is:

HELP ONS OM U TE HELP

Verskoning

● Ons is 'n verskoning aan ons lesers en medewerkers verskuldig. Restorica 5 was beplan vir verskyning in November/Desember 1977. Ongelukkig kon dit nie gebeur nie, weens die geldnood van die Stigting. Die heersende ekonomiese klimaat en inflasionêre toestande wat in Suid-Afrika heers, tref die Stigting baie hard. In belang van besparing was ons verplig om die tweede semester van 1977 se uitgawe van Restorica tot die eerste semester van 1978 uit te stel. Ons besef dat so iets nadelig vir die blad en die Stigting is, ons wil egter vertrou dat u sal begryp dat ons geen keuse gehad het nie. Baie dankie.

Apology

● We owe an apology to our readers and correspondents. Restorica 5 was due to appear during November/December 1977. This unfortunately could not happen due to our financial problems. The prevailing economic and inflationary conditions in South Africa have had a very adverse affect on the Foundation. In the interests of cost savings we were forced to postpone the 1977 second semester edition of Restorica to the first semester of 1978. We realise that this is bad for the magazine and the Foundation but we had no choice. We trust you will understand. Thank you.

Redakteur/Editor

Financial priorities

It is common knowledge that all voluntary, charitable or non-profit bodies at the best of times are chronically short of funds for their overheads and programmes. The Simon van der Stel Foundation is no exception. Cultural

bodies generally have a harder struggle for funds than purely charitable institutions, which is not a complaint nor to say that they are any better off than we are. The Foundation's current annual state grant-in-aid amounts to R22 500, or

about 20% of its basic budget. As a private or civic foundation, it is correct that a major part of the Foundation's budget should come from the public by way of membership fees, donations and its own earnings. Since its establishment in 1959 up to 1978, the Foundation has received about R300 000 in state grants. During this period the Foundation has had a gross turnover of some R1,25 million. This modest amount has changed the face of historic conservation in South Africa, for one can arguably state that the Foundation has had a major share in bringing about the current level of conservation/preservation/restoration awareness in South Africa. The properties that the Foundation has acquired and restored and is keeping in trust for the nation, some 17 historic buildings in various parts of the country, valued at cost at R300 000 or about R700 000 in total value. The Foundation's operating budget for the current financial year amounts to R120 000 including R22 500 from the state. The balance has to be found from provincial and local grants, membership fees, donations, rents and sundry sources. In the prevailing economic and financial climate this represents an awesome task. This budget does not provide for funds for further acquisitions of properties or the completion of the balance of the restoration work still to be done on existing properties, nor can it provide for the funds required for the necessary intensification of conservation promoting programmes. The likelihood of such funds being raised at present is such that one cannot budget for it on the assumption that the funds could be raised.

During the state financial year ended 31 March 1976, the Department of Sport and Recreation paid out R1 418 559 in grants to sporting events and bodies. This brought the 1966-1976 total of such grants to R6 million. Just recently the S.A. Rugby Board obtained sponsorship of R1,5 million from a commercial firm. Other sports have private sponsorship amounting to several millions for this year. Makes one think about priorities.

Of course one understands that the public exposure sporting events offer sponsors is what attracts the sponsors. But it is generally short lived exposure, high peak, narrow base exposure. Whereas sponsorship of 'cultural' events or programmes or projects, offers lower peak, but broader based longer lasting exposure to sponsors.

It is up to us, conservationists in particular in our case, to persuade both the private and public sectors that we offer sound sponsorship-investment opportunities and in fact deserve more money. Our collective track record in this field proves this and the national interest demands it.

This is not to say that the state must suddenly start handing out millions of rands

to all and sundry in the cultural activities field. But, a realistic increase in the grant to the Foundation and in the funding of the National Monuments Council, can surely be reasonably asked for. In addition there are many inexpensive ways in which authorities could assist conservation, such as by tax concessions to donors and restorers and rates relief on selected restored properties.

Such measures and increased grants will encourage more conservation activity, make it possible for the Foundation to obtain more from the private sector by doing more and encourage more sponsorships from the private sector. This is after all a private enterprise country and the heritage that has to be protected and preserved is after all that of the whole nation. The first responsibility for preservation is the public, it is their heritage. All we ask is more financial assistance from the taxpayer's money to enable us to help ourselves more.

WJP

Who-Knows-What?

By the very nature of our position, the Foundation is widely regarded as an information centre. We are happy to oblige. Our Simon van der Stel Library is a great help in answering the, sometimes amazing, questions we get asked daily.

But, naturally, we cannot always lay our hands on the required information or advice. Out of this need was born the idea of a publication in which one could look-up who to refer the questioner to. We have in mind the person who has some specialist knowledge or skill of a facet of history. That is pretty wide a field - restorers of buildings, architects and historians of architecture, war and weapons, agriculture, art, religion, transport, domestic, animals and plants, clothing, music.

Naturally this does not mean that each such person should have a Ph.D. in his subject. The serious hobbyist often knows a great deal more about his particular field of interest than academically highly trained historians would be likely to know. We are looking to assemble in one publication, both the professional and amateur experts. We of course make no value judgement, indeed cannot do so, of entrants. Each entry is obviously the responsibility of the author himself.

The response has been very encouraging. In fact it presents a bit of a problem, entries keep coming in. We of course do not wish to exclude anybody who feels he has something to offer in the context of the project. This has meant that we have had to postpone the closing date for entries twice already. The projected publication date for Who-Knows-What is now September 1978. Entries are free. The book will contain at least 250 entries and sell for R9,80. Orders for 350 copies have already been received. The project

is being handled by Complete Communications (Pty.) Ltd. of Pretoria who expect to recover their costs from sales, the balance accruing to the Foundation.

WJP

Opnames van Bewaringswaardighede

Dit bly een van die sentrale probleme in die praktiese toepassing van bewaring dat ons in Suid-Afrika nie 'n lys of nasionale register van bewaringswaardige geboue, fasades, pleine, strate, stadsgesigte en omgewings het nie. Behalwe, natuurlik, die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede se lys van reeds verklaarde monumente (Oberholster e.a.; Monumente van Suid-Afrika). Dit is egter slegs die bewaringswaardighede wat die status van monument waardig is, nie ook die duisende ander strukture en plekke wat bewaringswaardig is nie. Hulle vorm die grootste deel van die geheelbeeld.

Beplanningsowerhede en ontwikkelaars het tans geen bron om na te verwys vir dié soort inligting nie. Met die gevolg dat wanneer planne vir nuwe bouwerk, paaie en so meer bekend word, dan eers gaan die protesstemme op omdat daar een of ander bewaringswaardigheid in die gedrang kom. Dit lei tot botsings met owerhede en vertragings. As daar 'n lys was waarna hulle tydig kon verwys het, sal baie van die probleme nie ontstaan nie.

Die Stigting het in 1973 al begin om die opteken van bewaringswaardighede te propageer. Dit lei tot die konferensie in September 1974 waarby bewaringsliggame en plaaslike historiese verenigings betrek was. Kennisgewings waarin die gedagte van opnames van bewaringswaardighede uiteengesit word, het gegaan aan sulke liggame, die groter stadsrade, ander owerhede, al die universiteite en individue.

Die gedagte was dat dit prakties onuitvoerbaar sou wees as een liggaam, die R.N.G. byvoorbeeld, die werk alleen moes doen. Dit sou baie geld, 'n leer-skare amptenare en baie tyd verg en die werk is dringend. Dus is gemeen dat daar vrywillig op plaaslike en streeksvlakke begin moes word met opnames maak wat dan later versamel en versorg kán word. Van die eerste reaksies wat gekom het was van die Stadsraad van Durban en die Departement Argitektuur van die Natalse Universiteit wat 'n lys van bewaringswaardige geboue in Durban gepubliseer het. Later het van die universiteit se argitektuurdosente 'n opname van Grahamstad gemaak. Van die Stigting se kant het daar ook reaksies gekom byvoorbeeld in Windhoek en tans in die O.V.S. Die Stadsraad van Johannesburg het geld beskikbaar gestel aan die Randse Afrikaanse Universiteit om die boukundige geskiedenis van Johannesburg te boekstaaf. Die taak is nou haas voltooi.

Die Instituut van Transvaalse Argitekte het 'n bewaringskomitee gestig, wat nou

die Erfeniskomitee van die Instituut van Suid-Afrikaanse Argitekte geword het, om opnames te maak met behulp van 'n kriteriumlys en om bewaringswetgewing te ontleed.

Na 'n verdere konferensie in 1976 in Pretoria, gereël deur die Stigting en die Instituut, het belangstelling in die maak van opnames verder uitgekring. Die Stadsraad van Kaapstad en die Instituut van Kaapse Argitekte het 'n opnameprojek vir die sentrale deel van Kaapstad op tou gesit met 'n goed onderlegde argitek wat dit tans voltyds doen.

Teen die einde van verlede jaar het die R.N.G. 'n vergadering van belanghebbendes in Kaapstad belê om 'n koördinerende komitee te vorm om die landswye opnamewerk te help orden en verder te stimuleer.

Daar is al 'n verbasende hoeveelheid werk oral in die land in bedoelde verband gedoen. Dit is tyd dat die saak 'n stap verder geneem word, dat die inligting begin versamel en verwerk word, dat ten minste tot 'n voorlopige gekonsolideerde opname of lys gekom kan word. Daar word soms die beswaar geopper dat lysting juis die gevaar van aansporing tot slopings inhoud. Dit is waar, maar geen lys is 'n nog groter gevaar vir ons land se argitektoniese erfenis. Mens mag 'n paar geboue verloor, maar as jy hulle nie identifiseer en opteken en eventueel op 'n erkende lys plaas nie, gaan jy mettertyd veel meer verloor.

Ook word daar soms besware geopper teen die kriteriumstelsel, 'n stel kriteria met 'n puntetelling wat nie net argitekte maar ander mense ook, kan gebruik om bewaringswaardige geboue aan te identifiseer. In Nederland en Brittanje word nie van 'n geskiedse kriteriumstelsel gebruik gemaak nie.

Maar mens moet onthou dat hulle groot sentrale statutêre liggame het wat vele dekades lank al met wetlike opdrag lysting doen. Hulle beskik al oor die ingeboue ervaring, feitlik ge-enskultureerde kundigheid, van die geslagte van amptenare wat die werk doen. Ons het dit nie en ook nie die tyd om dit te laat ontwikkel nie. As ons daarvoor moet wag is daar straks weinig oor om te bewaar. Ons moet noodwendig gebruik maak van meestal vrywillige professionele kundiges en van amateurs. Eersgenoemdes kan in baie gevalle die regte geboue uit ervaring en tegniese kennis sonder behulp van 'n kriteriumlys identifiseer. Laasgenoemdes wil egter wel 'n aanduiding hê van waarna om op te let. Ook gee dit die moontlikheid om min of meer dieselfde soort oordele te kry van verskillende mense met verskillende agtergronde wat in verskillende streke werk – die enigste wyse waarop ons in Suid-Afrika, gesien die dringendheid van die saak, genoeg materiaal ingesamel sal kry om tot 'n lysting en gepubliseerde nasionale register te kan kom.

WJP

Toespraak van die Administrateur-Generaal Sy eksellensie M.T. Steyn by die opening van die Jaarvergadering van die Stigting Simon van der Stel

Sehr geehrter Herr Doktor, Meine Damen und Herren, mein Deutsch ist "unglaublich". Es ist nicht sehr gut, aber ich möchte Ihnen heute morgen ein wenig auf Deutsch "zusprechen". Es freut mich sehr, Sie heute alle bei dieser Versammlung der Simon-van-der-Stel-Stiftung willkommen zu heissen.

Darf ich die Hoffnung aussprechen, dass Sie auch in Zukunft den Enthusiasmus erweisen werden, durch welchen Sie schon so lange inspiriert worden sind.

By so 'n geleentheid is dit vir wie ook al die voorreg verleen is en vernaamlik vir my, om verrigtinge van dié aard te open, 'n dubbele genot en eer. 'n Stigting soos die Simon van der Stel-Stigting se doelstellings gaan so tot die kern van die samelewing en tot die siel van die mens, dat dit vir enige persoon wat die kwaliteit van die lewe as iets belangriks ag, van die hoogste waarde is dat daar so 'n liggaam soos u s'n bestaan wat hom ten doel stel om die kern van die volk se siel, die uitinge daarvan, in die vorm van sy kultuur te bewaar, te verbeter en verder uit te bou. Maar ek kan vir u verder sê wat ewe genotvol is, is dat, miskien juis omdat die Stigting so 'n liggaam is met sulke hoë en aantreklike doelstellings, daar sulke geleerde en uiters aantreklike mense daarheen gelok word. En dit is die wisselwerking tussen siele – wanneer 'n mens in aanraking kom met die Stigting Simon van der Stel – wat so 'n aanraking altyd 'n onvergeetlike genot maak.

In these days when we in South West Africa find ourselves in the mill-race of history, where circumstances change with such startling rapidity that what in the morning was merely an intention to be implemented in the future – which was implemented at noon – has already become history in the afternoon, before we have our daily tea. In these days such startling rapidity of change, widening of horizons, deepening of thought and also of realisation of certain dimensions in one's fellow man, of which one was unaware, because of the fact that your paths never met or that in meeting, the meeting was so fleeting that there was no real contact, it is often difficult, even for more than the ordinary man, to maintain one's balance. It is often very difficult to be able to keep to a true compass bearing where the needle of the compass quivers to the extent that it does in exciting times like these, times that if one casts one's mind back along the corridors

of history, could be likened to those on the eve of Marathon, or, one could even say, although one hopes that it would never happen, here in South West Africa, in the autumn of 1346 and the summer of 1347 when suddenly the whole European context was rent asunder by the dark shadow of the Black Death and then again the joyous spring of Florence in the 14th and especially the 15th century. It is in times like these, where known values seem to become dimmed, seem to become weakened and at the same time the direction of society also seems to become uncertain, that one is often forced, in order to maintain the stability that is necessary to maintain one's course, to draw of the grand deep wells of past achievement. En dit is daar waar die Stigting, in dae soos hierdie, net soos dit in vreedsame en stille en minder uitdagende tydperke ook, die baie onskatbaar waardevolle taak verrig om die mens gedurig te anker aan sy kultuur. Kultuur is een van die groot ankerdrade wat die mas van die samelewing staande hou, wanneer dit geteister word deur die stormwinde van verandering, van knellende probleme, en vervaard word met die newel van onsekerheid en gemoedsontsteltenis, waarvan al daardie elemente tans hier gesamentlik teenwoordig is en gemeng is, soos dit maar net in Suidwes-Afrika gemeng kan word, met 'n element van bruisende opgewondenheid, entoesiasme en uitdagingsaanvaarding ten aansien van die toekoms. Dit is juis dan dat 'n mens besef dat in sneller ontwikkeling die sukses van 'n hoofbieding van groot uitdaging, die helderwording van die toekomsblik, gebaseer móet wees op die hegte fondament van wat in die verlede reeds vermag is, en dat dit vir 'n mens koers kan gee, dat dit vir 'n mens kan laat besef, deur na die verlede te kyk, dat jy 'n rigting kan kry wat vir jou wys dat dit wat vandag vir jou lyk na baie snelle veranderinge, selfs swenkings in rigting, eintlik maar die uitbouing is van 'n pad wat lankal begin het. Daardie pad hier in Afrika is die ontsluiting van die kontinent vir 'n wyer beskawing, 'n beskawing wat soos die jare voortgaan verder en verder uitkring, nie net geografies gesproke nie, maar ook in die landskap van die siel van die mens. Hierdie magtige masjien, hierdie skrikwekkende skepping van die mens wat genoem word die Westerse beskawing, wat saam met die bevolkingsontploffing besig is om soos 'n vloedgolf die hele wêreld te oorspoel,

met sy verstommende breinkrag, met sy absoluut verstommende tegnologie, 'n beskawing wat vernietigend én skeppend is, wat skoon én weersinwekkend is, wat reinigend én besoedelend is, 'n beskawing wat reeds in 'n mate sy eie momentum opgebou het, en sy skeppers reeds aan die hande beet het en met hulle die toekoms inhardloop, so 'n beskawing is op hierdie oomblik besig om uit te kring in al hierdie fasette wat ek genoem het, oor Afrika, net soos dit oor so baie ander dele van die wêreld gedoen het. And this terrifyingly magnificent creation, this enormous engine of the mind, the Western civilisation, which has, unlike any other known civilisation in the world, renewed itself continually over the past millenium and is at present in the state of flux and which, if one must make a probability projection based on the knowledge of past achievements, is once again in the process of renewal, – this time enormously accelerated by the achievements of the past half century – this terrifyingly magnificent creation of man is presently in Africa in all the aspects that I have mentioned. It has brought light, it has brought beauty, it has brought learning, it has brought profound misery, destruction, loss of hope, dark shadows and bright sunlight to the vast plains and landscapes of this ancient continent of Africa. Fortunately for us in the south, the father of that civilisation, although it is at present also in the mill-race, benefits from the achievements of the past 300 years and the inter-action between it and the other cultures that pre-existed in the area, that is a factor which can act, not only as an anchor steadying our ship of state, especially in this Territory, on its way to freedom which of course means, in the context of our Territory, an enormous vessel, geographically speaking, nearly a million square kilometres, undercrewed by a crew of less than a million, who have the daunting, yet exciting and a potentially tremendously rewarding task of guiding and steering this enormous ship of state into the stormy waters of the international politics in the last quarter of the 20th century. This is probably the most remarkable period that man has ever experienced since he emerged as a separate species in the mists of terrestrial time. Nou ja, dit is nou 'n paar dik woorde wat gepraat is. As 'n mens dit ontleed dan sê jy: maar wat bedoel die man nou eintlik? Die bedoeling is dat ons, hier sit, die uitdaging is daar, die twee gesigte van die Westerse beskawing is altyd sigbaar saam met die wisselwerking tussen daardie beskawing en die ander kulture waarmee hy nou in hierdie bruisende aanraking is en wat hom voortstu. Die vraag is vorentoe watter een van die twee gaan hier gesien word. Dit herinner my aan die Romeinse god van die deur, Janus, wat binnekant toe kyk na die duisternis en buitekant toe kyk na die lig.

Na watter kant gaan die gesig van die beskawing en van die kultuur hier in Suidwes-Afrika gedraai word? Daar is magte wat hom graag binnekant toe wil draai. Ek en u beur dat ons bars na buite. Dat ons sal slaag, is seker, dat ons daardeur gehelp word deur werksaamhede soos dié van u Stigting, is ongetwyfeld. Kom ons vat net die effek van die verlede op die hede en op die toekoms. Hier in Suidwes-Afrika sit ons met 'n verstommende ryk verskeidenheid, huidige van geografiese streke maar meer so van menslike gemeenskappe. Dit is 'n tapisserie van etniese verskille met meegaande kulturele verskille en met meegaande vlakke van beskawing wat, ek dink, nêrens anders in die wêreld bespeurbaar of te bevind is nie. Ook is dit die laaste groot uithoek van die wêreld wat nog genadiglik leeg en onbesoedeld is, en waar die individu soos 'n boom sy takke kan uitsprei en sy aard behoorlik kan uitlewe. Daarom vind 'n mens dat daar in Suidwes-Afrika so 'n geweldige merk-bare individualiteit is wat u vind, onder andere, in die net so groot verskeidenheid (soos toe ek van geografie en etniese verskeidenheid gepraat het) in politieke denke en in kulturele versugtings. Hier in Suidwes het ons 'n groepering van kulture wat eintlik 'n versiering in die kroon van Suider-Afrika is.

South West Africa is unique in the whole world in this that it has a German speaking population group, which is not found anywhere else in the world. There may be German speaking groups in Brazil, in America, but they differ from the one here, in the sense that this is the only group outside the German fatherland that actually originated on German soil, whose roots are here. And when one wants to have visible evidence thereof the architecture of the late 19th and early 20th century demonstrates that fact more clearly, I think, than any learned dissertation of constitutional law or politics could ever do. We have here in South West Africa a gem and this gem is the gem of Germany of the "Kaiserliche Zeit". Where else do you have a cluster of buildings as we have in Swakop, as we have in the lunar landscape of Lüderitz and as we have here in Windhoek where there are mercifully still clusters of buildings in existence as groups. I think of Lüderitz Street for example, as one, plus the gems found elsewhere at Schloss Duwisib for example, and the Liebig-house which is now envisaged on the Khomas Hochland. I have often, merely by strolling past some of these masterpieces of the German period, been strengthened in myself and in my resolution to face the seemingly insoluble problems of the Territory squarely and when one does so, one sees that the insolubility is more apparent than real. It is the type of inspiration that one gets from the past. Therefore, it is of such great value that your honour-

able body did the remarkable, the very remarkable, thing to have a special study made by way of a bursary, for the study of this German architectural gem collection that we have here in South West Africa, that can and should be preserved for the future. Because when one lives together with the monuments of a great culture which is still in existence, those monuments in the same way as certain strong personalities, permeate from them a constructive and inspirational influence. One has merely to think back and cast one's mind back to Florence of the Medici and what one feels when one walks through those hallowed cobbled streets to realise the truth that these old buildings have a personality and irradiate that personality in a very constructive way, especially in periods of doubt and challenge.

Maar net op dieselfde manier het ons hierso ook ander geboue, ander geboue wat van ewe groot belang is, omdat hulle die teken is van die uitkringing van die Westerse beskawing en die teken is van wat dit voorafgegaan het. En 'n mens dan, as jy wil kyk wat is Suidwes-Afrika, waarvoor veg jy, dan sien 'n mens die prente van die verlede. Vat nou maar die Topnaars, die Naramib soos hulle hulself noem, die mense van die Nara, daardie vrug wat op die duine groei op die rivierwalle van die Kuiseb, daardie ou volkies wat vir ontelbare eeue al vir hulself heen en weer, op en af in die rivierbedding van die Kuiseb aan die lewe gehou het, tussen die duinetorings en die grys vlaktes van die noorde, in die Namibwoestyn. En dink maar aan die tipe konstruksie wat daar vandag nog staan, wat dui op 'n volkome aanpassing by die omstandighede van hulle lewe, voor die koms van die Westerse golf. Die tak- en basbome, die tak- en basgeboutjies wat daar staan, wat die skaduwee gee en die lug verkoel het met die trekke wat deur die gebou gaan wat baie leefbaarder is as dié wat later gekom het – en daar sien 'n mens bv. baie mooi één aspek van die wisselwerking tussen kulture: die gelukkige familie wat verkoel sit met die baswoninkie en dié wat braai is die ene wat gebou het met platgeslaande sinkplaat. Die gewyde atmosfeer in die kerkie by Swartbank wat ook so gebou is: dis 'n klein altaartjie, waar 'n mens daar tussen die baswande van daardie gewyde struktuurtjie dieselfde gevoel kry wat 'n mens kry in die groot Gotiese katedrale van Europa. Die noot wat geslaan is, is net 'n ietwat ander noot, maar die tema bly dieselfde. Dis die oorgangstyd waar die Christelike beskawing reeds daardie geestelike goed bereik het, maar die boustyl nog dieselfde was, soos bo in Owambo die toringdakke van Onipa en die sendinghuis met, – en dit herinner 'n mens so aan die vroeër dae in die oorlog, – die oop balke van onbewerkte boomstamme, die lugtigheid van die riet bokant. Dit alles, as 'n mens dit sien, – en ek praat

nou van Owambo wat onder die hamerslae van terreur sy daaglikse brood moet eet, en die lug moet inasem – dan put 'n mens uit daardie geboutjies die krag wat jy nodig het om vorentoe te beur, want daardie geboutjies is vir jou sprekende bewys van die standvastigheid wat daar spruit uit 'n vaste wil om voort te bestaan en jou siening van die beskawing uit te bou.

It is singularly fortunate, one could almost say astoundingly so, that it had to be precisely at the start that you had to meet here in the strength that you are present here today. The type of inspiration that we can obtain from you, sir, the type of information that you could put at our disposal to be digested and to be directed in the directions in which they will have to go, if we want to have the bright side of civilisation remaining here, I can assure you, are of priceless value like the fine buttresses that keeps up the great walls of the Gothic cathedrals in Europe. You, by the work that you do, the inspiration and the comfort that you afford us, are in fact that fine buttress, maintaining our will, our direction and our hope, strengthening us on the route to the future, even for myself who, to say the least of it, can be described as a pe-

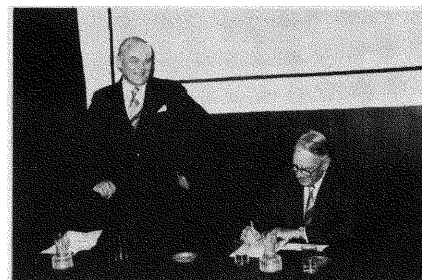
culiar ephemeral constitutional phenomenon. Even in this short period while I am here, mechanically speaking as a bridging mechanism, I find that my own bolts fasten so much the easier, whenever I page through your publications or wherever I stroll down Windhoek's streets and see what the past has achieved, what we should not only maintain but which we should build on. When I am also with the Topnaars or in Onipa, I find that it is not, only the European or the White man's culture that has that inspiration, it is also the culture of the original inhabitants of the Territory, the interests of which have, and can have specially in their buildings, that same beneficial influence, and also the culture of the mixture between the two civilisations that can do the same. With these words I am now going to close because they say, and Dr. Baker said that 300 years ago, – and what he said is equally valid today, – that an overspeaking judge is no well-tuned symbol.

Mag ek sê dat ons waardeer die inspirasie wat ons van u gevind het, ons waardeer u samewerking, ons waardeer die tyd wat u afstaan aan die identifisering, die behoud en die verbetering van ons erfenis en van die inhoud meer as ons erfenis,

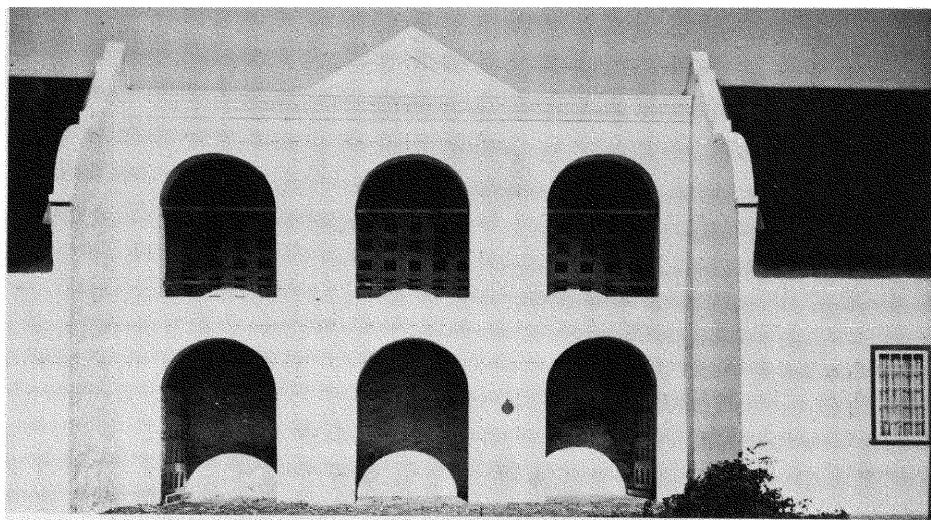
van die inhoud van ons daaglikse lewe wat u en u Stigting hier vir ons besig is om te behou, te verbeter en te versterk. En dit is met daardie diep woorde van dankbaarheid, met daardie innige versekering van waardering en van gewilligheid dat daar waar gehelp kán word, vir u gehelp sál word, omdat daar nie allenig gehelp moet word nie maar uit dankbaarheid gehelp behoort te word dat ek hierdie historiese vergadering open.

Sy eksellensie M T Steyn, administrateur-generaal van Suidwes, open die jaarvergadering van die Stigting. Sittende dr S Meiring Naudé, nasionale voorsitter van die Stigting Simon van der Stel.

Foto: G. Keding

results show ...

ingram

& CO.

**PAINTING
CONTRACTORS**

ingram

dry walls

AGENT CONTRACTORS

FOR THE *Peter Cox* DAMP COURSE SYSTEM

agrément certificate No. 75/309

136 LOWER MAIN ROAD · OBSERVATORY · CAPE TOWN · TELEPHONE 558104

Eerste platinumpenning aan Dr. Diederichs

Die eerste platinumpenning in 'n reeks van ses wat vir openbare inskrywing in Suid-Afrika uitgereik word, is onlangs deur mnr. Bernard Smith, ondervoorsitter van Rustenburg Platinum Mines Ltd, aan die Staatspresident, dr N Diederichs, geskenk. Pres Diederichs het by die geleentheid gesê die Stigting Simon van der Stel het baie gedoen om die argitektoniese erfenis van Suid-Afrika vir sy nageslag behoue te laat bly. Hy hoop daar sal in die toekoms noue samewerking tussen die Stigting en Rustenburg Platinum Mines wees om Suid-Afrika se ou historiese geboue te laat restoreer en bewaar.

Die penning herdenk die geskiedkundige rol wat die Stigting in die behoud van Suid-Afrika se argitektoniese erfenis gespeel het. Die pennings, waarvan op elke 'n voltooide restaurasieprojek afgebeeld is, is van suiwer platinum, die kosbaarste edelmetaal in die wêreld gemaak. Die pennings met die Stigting se heraldiese wapen op die keersy, beeld die volgende uit: Coornhoop in Kaapstad, Macrorie House in Pietermaritzburg, Boekenhoutfontein naby Rustenburg, Fort Merensky naby Middelburg, Transvaal, Bradshaw se meul naby Bathurst en Kerkstraat 22, Tulbagh.

WJP

Dr S Meiring Naudé, Nasionale voorsitter van die Stigting Simon van der Stel, aan die woord tydens die oorhandiging van die platinumpenning.

Foto: Frik Dreyer

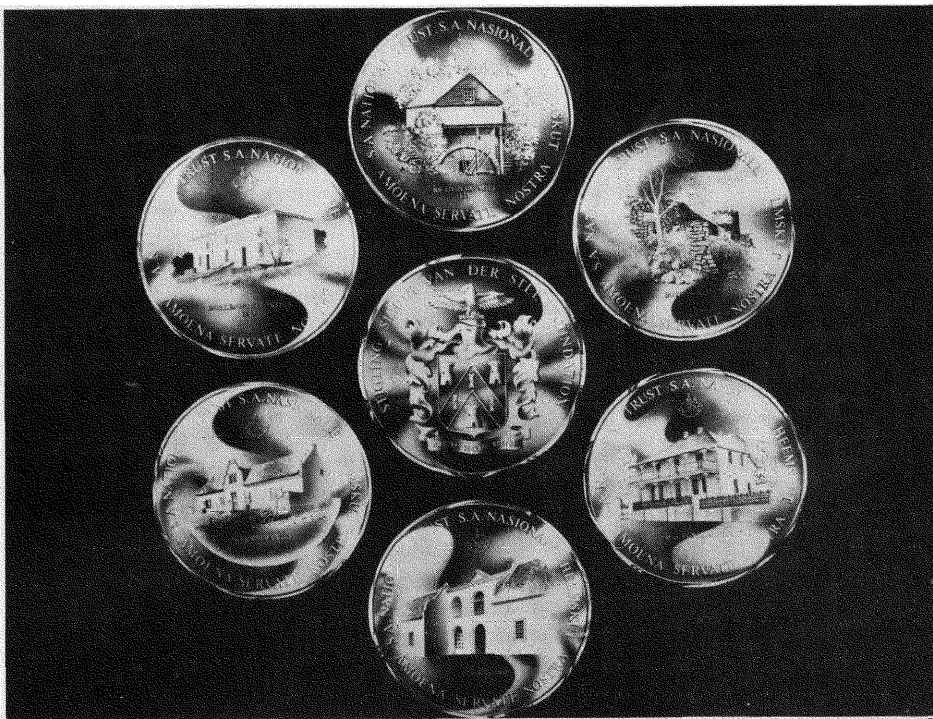

Dr Diederichs het hier die penning in die hand wat mnr Bernard Smith, ondervoorsitter van Rustenburg-Platinumyne aan hom oorhandig het.

Foto: Frik Dreyer

Platinumpennings waarop voltooide restaurasieprojekte van die Stigting Simon van der Stel uitgebeeld word.

Foto: Frik Dreyer

Hierdie bladsy geborg deur die Munisipaliteit, Paarl

Norwich exhibition

Pretoria

Dr. S. Meiring Naudé

National Chairman Foundation
Simon van der Stel

In commending this exhibition to you could I remind you that we must not rely entirely on government action for the preservation of historical buildings and areas of natural or architectural beauty. This was realised by a small band of concerned people in Britain at the turn of the century and they set up the National Trust of England, Wales and Northern Ireland. This National Trust is now the largest private landowner in Britain and has over 400 000 members. It protects for the benefit of the public 160 000 hectares of land, 200 historic buildings and a large stretch of coastline. There is a similar trust in Scotland.

These trusts set out to persuade the ordinary public of the need to preserve that which is worth keeping. They inform the people of developments which are likely to destroy important examples of architectural heritage. They convince the people that in this materialistic world we must realise that commercial interests are not always inconsonant with the idea of preserving buildings and other structures which have apparently outlived their usefulness. At times funds had to be raised through public subscription to purchase properties to give them a new lease of life. This aspect of conservation is very important. Old buildings, and indeed, whole towns and cities cannot be expected to survive as museum pieces. Life and work must go on. This point is clearly made in Norwich's main contribution to the European Architectural Year 1975 of which the exhibition is a record.

Mr R Le Fanu, British Council representative and Mrs Marie Brink, assistant secretary of the Old Pretoria Society, in conversation.

Photo: Frik Dreyer

Mr Kowie Marais, president of the SA Arts Association, introducing Dr S Meiring Naudé, national chairman of the Simon van der Stel Foundation who opened the Norwich Exhibition in Pretoria.

Photo: Frik Dreyer

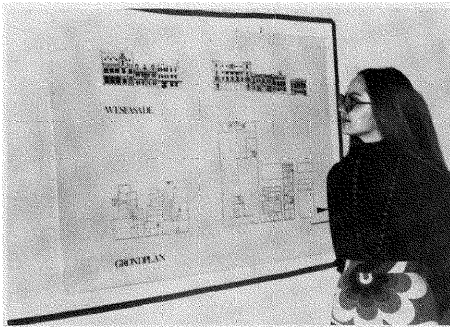
Head office ladies at the opening of the Norwich Exhibition. From left Mrs Truus Wijenberg (membership), Mrs Barbara Noble (bookkeeper), Mrs Ria Groenewald (secretary) and Mrs Ina Brand (librarian).

Photo: Frik Dreyer

Miss Enla Coetzee with her plans for the recycling of the West facade buildings, Church Square.

Photo: Frik Dreyer

Pietermaritzburg

Mr. Justice James

Judge President of Natal

If the long history and the uniqueness of our City is to be conserved, we must do

our best to protect everything of value in our past and not allow the special character of the City to be destroyed.

He said a lesson that could be learnt from the exhibition was that it was often more practical and cheaper to restore and revive old buildings than to demolish them and rebuild on the site.

Port Elizabeth

W.J. Punt

Direkteur Stigting Simon van der Stel

We can learn from the conservation of Norwich much that has urgent application in South Africa in the towns, the villages and in the country scene.

Buildings, squares, streets, alleys, street furniture, parks, rivers are part of urban man's macro environment. Interiors being the micro environments. We no longer live in caves and walk around naked - the behaviour of some people not withstanding.

Man also has mental environments in which he also inescapably has to live. These include the relationships in the household, the family, the tribe, the nation. Man is a gregarious animal, he needs to interact with seniors or elders, peers and juniors. In this context grandparents, parents, elders are part of the individual's history, albeit that many of them may still be alive.

And so are buildings or structures, built environments, part of man's history, ancient or recent. People derive mental comfort or a sense of belonging from familiarity with their environments. This does not mean that that which is new is unacceptable. One does not eschew new friends or a new addition to the family, so why should you object to a new road or building.

The point is that by destroying your elders or old buildings you would be damaging yourself by not satisfying the inbuilt psychological need for identification with where you come from and where you belong and feel at home.

In this lies the psychological and sociological bases for the conservation concept. Needless destruction of built environments is not synonymous with progress - but too often it is. Of course we want technological advancement, but adding to not detracting from the quality of life.

We as citizens are too easily misled into believing that our lives must be fashioned by the tools for living we have created. Our bureaucracies, our cars, our air conditioning, take on so overriding a role that we try to fashion ourselves to their needs instead of they being our tools for

better living. It is like designing a chair so that you have to break the person's bones to get him into it.

The Norwich project illustrates what can be done with a healthy amount of respect, social awareness, sentiment or sense of history and aesthetic sensitivity, when balanced by a practical approach to urban renewal – which does not mean bull-doze it all away and start again in the vacuum thus created.

Bloemfontein G.B.D. de Villiers

Vise-rector Universiteit van die Oranje-Vrystaat

Die bewaring en restaurasie van fisiese kultuurvoortbrengsels, soos geboue, stadsgesigte, straatfronte, forte, passe, kunswerke en omgewings, is tasbare bewyse van die beskawing, prestasies en vaardigheid van 'n volk vanaf die verlede tot die hede, en verskaf onweerlegbare bewyse van die volk se geskiedenis wat vir iedereen sigbaar is. Vir one eie land is die fisiese erfenisse van 325 jaar die ondubbelsinnige, tasbare bewyse van ons eiendoms- en vestigingsreg hier te lande. Dit bied aan die besoeker die geleentheid om eerlike gevolgtrekkings te maak en insigte te verkry van die land en sy mense. Maar dit gaan ook nie net oor die bewaring van die verlede nie, maar om kultuurverryking van die toekoms.

Johannesburg Dr. Oscar Norwich Chairman Johannesburg Historical Foundation

To our local and provincial authorities we make a serious appeal to them to take an active cognisance of what is being done and recommended for conservation. Certain recent decisions taken by these bodies are somewhat heartening to us but certain major decisions especially that in Pretoria Church Square creates a feeling of pessimism. However we must go ahead and plan for the future because we do have the full cooperation and stimulation of the National Monuments Council whose activities to create National Monuments are gaining ground and we are pleased to see not only in Johannesburg but elsewhere in the Republic this Council creating a larger number of National Monuments. May we all take advantage of this remarkable exhibition which illustrates so vividly what can be achieved in the field of conservation with the full cooperation of all concerned. With our own increasing historical and technical knowledge and our own increasing ability we in South Africa should be able to follow this very fine example of the Conservation Project in the City of Norwich.

Foundation's plaques remind the city of its past

One wonders how many people in their daily rush up and down Adderley Street this past week or so, have noticed that another of the Simon van der Stel Foundation's blue larger-than-dinner plate plaques has gone up on the site of Barclays Bank.

This, of course, records Sir Herbert Baker's last building in South Africa – his first was a rather modest extension to Tokai reformatory. And the two opposite poles indicate how the architect's reputation soared while in South Africa. From initially improving conditions for naughty boys (or else making room for more) to monumental works like Rhodes Memorial, Groote Schuur, Union Buildings and finally the magnificent bank building.

At a special lunch hosted by Mr Alex McGregor, chairman of the bank, we toasted both the bank and the Van der Stel Foundation, whose chairman, Mr Doug Andrews, had made the financial brains realize just what a valuable asset the city has in that Herbert Baker building.

Were it to be re-built today, he said, it would probably make Barclays – even with all its millions – blanch at the cost

... That stonework alone would run at R185 a square metre – not counting all the cutting and fiddly bits round the windows. Provided you could find the craftsmen to do it.

The plaque, made in London of hard-fired glazed faience stoneware, is the fourth in the city centre in the space of about half a kilometre, which the Foundation has erected marking an actual site – as distinct from the National Monuments Commission which places its bronze plaques on historic buildings.

But in a lucky way, the bank's plaque combines both the site and the actual building, whereas in the case of the other three plaques the buildings have long since disappeared.

If you haven't seen where they are up to now, it is worth taking a look.

One is on the Provincial Administration building at the corner of Victoria Street and Wale Street recording where Joachim Nicolais von Dessin lived between 1756 and 1761. His book collection came, by his bequest, the first public library in South Africa.

Just across the road in Wale Street on the Board of Executors is another plaque put up in February 1971. It declares to all who pass that the hospital of the Netherlands East India Company stood there between 1697 and 1782.

Finally, farther down in Adderley Street on the new Woolworths building, is plaque No. 4 which marks the first trading site in Cape Town where Thomas

Foundation erects another commemorative plaque. From left Mr Justice M A Diemont, West Cape member of the Foundation's National Council, Mr Alex McGregor, Chairman of Barclays Bank, Mr E D Andrews, past-Chairman of the Foundation's Regional Committee.

Photo: Pieter van Niekerk

Christoffel Muller set up as a free baker in 1665.

The Foundation is planning more plaques and I think that one day when they have marked all those sites which they consider worth remembering, a good idea might be to produce (if they haven't already) a little booklet telling visitors and locals of all the plates and bronze plaques and blue ones there are in the city.

It is amazing the number there are about. I spotted two in the Public Gardens the other day I'd never seen before. It was quite a thrill stumbling upon them and it made me realize how important they are. As the city grows, changes and develops of necessity (and sometimes thoughtlessness) so much of what was once important and alive is blurred out of existence. But at least a few well-chosen words on a plaque help to prevent them being blurred entirely out of memory.

The Cape Times,
July 26, 1977

Mev. Tini Vorster praat oor Bewaring

Ons gaan so effens terug in die verlede – en die rede waarom ek wil teruggaan, is die feit dat ons wat hier aan die Suidpunt van Afrika woon en werk, ons wat veral in dié dae baie klem laat val op die feit dat ons van Afrika is, dat ons voel ons as volk het 'n roeping in Afrika, ons wil ook aan die wêreld toon op watter kulturele peil ons bestaan voer, en dat die beskawingspeil wat ons hier handhaaf, geensins agterstaan vir enige ander Westerse volk nie. Dit kan ons ook doen deur wat aan ons nagelaat is, te vertroetel en te beskerm, te bewaar, nie uit ons land te laat gaan nie – die antieke goedere moet ons meer kultuurbewus maak en waardering vir die eie inboesem.

Goedere wat jy bewaar, hoef nie noodwendig 'n sensasionele storie te hê nie – hoef nie wonderlik mooi te wees nie – maar dis betekenisvol as jy weet wie die maker is, so iets van die persoon se lewe weet – dat die stuk 'n doel gedien het, dat dit jou iets van die verlede meedeel, dat dit jou bind met die verlede of jou geskiedenis. Jy „ontmoet” feitlik die persoon, die gebruiker van die voorwerp, jy kan selfs van sy karakter iets agterkom. Jy kan die stuk as 'n spieël beskou; dit weerkaats iets van jou verlede – dis instrumente om my mense te onthou. Dié dinge het bygedra om my volk rigting te gee, help my om norme te stel en 'n trots in te boesem: my mense in dié land het waardig gelewe.

Ons lewe in 'n tyd waarin mense baie opinies lug oor oudhede, en ons het in die dae geleer dat 'n erfstuk nie bespin-

nerak hoef te wees nie, maar gebruik kan word en dat dit 'n mooi boodskap uitdra. Die storie wat die voorwerp uitdra, sal jou roer; jy wil meer weet, nie net van die voorwerp nie, maar van die persoon wat dit gebruik het. Die voorwerp is nie stom nie, pragtige, romantiese verhale omweef die stuk, 'n heerlike verhaal skuil daaragter. Die ryk kultuurbesittings wat ons geërf het, en wat ons weer op ons beurt gaan nalaat, die simbole van ons eie aard en nasieskap, dis deel van die kostelike pand van geslag tot geslag. 'n Huisgesin sal alleen in soverre kultuur besit as wat hy daarin slaag om sy erfenis in sy eie tyd en na sy eie opinie te verwerk en ook te veredel, sodat dit aan die volgende geslag oorgedra kan word.

En dan moet ons altyd onthou dat jy alleen 'n nalatenskap van werklike betekenis nalaat as jy daarmee iets van jouself nalaat – dit moet omweef wees met 'n atmosfeer van die gewer en dit moet betekenis hê vir die persoon wat dit ontvang. Dit is 'n wonderlike talent in die lewe as 'n mens iets van jouself kan gee. As jy 'n plantjie of resepe aan iemand gee, moet jy vir die persoon wat die plantjie gaan plant en sien groei, 'n mooi beeld van jouself skep; as sy jou resepe uittoets, moet jy voor haar lewe. Enige voorwerp wat jy gee, moet nie doods wees nie.

Om blywend by iemand te wees – dié talent moet tuis ontwikkel word. Ons huisgesinne was ook nog altyd skeppende kultuureenhede en hier geld die woorde van Goethe: “Wat die mens van sy vaderse erf, kan alleen werklik besitting wees deur dit opnuut te verwerf”. As jy iets erf, lê dit 'n vreeslike verpligting op jou: die stuk moet jy pleeg en verpleeg, opnuut verwerf. En dan altyd die gedagte dat iemand anders daarmee saam geleef het, dalk moes veg om dit te behou en te beskerm, en dan die aanvoeling as jy na 'n erfstuk kyk; ons mense het ten alle tye verfynd gelewe; ja, daar was 'n doel met alles. Daarom moet ons waak dat ons kultuurskatte nie as snob-waardes gestel word nie, maar dat elkeen van ons die moeite sal doen om die geskiedenis na te gaan, die persoon aan wie dit behoort het, feitlik te ontmoet deur die stuk, en selfs sy karakter agter te kom. Jy kan die stuk as 'n spieël beskou; dit weerkaats die verlede, is 'n manier om mense te onthou, help om norme in ons lewe te stel, en trots by ons in te boesem vir die verlede. Die gedagte is so mooi deur dr Mary Cook geformuleer:

„Soos in die geval van alle ou dinge, moet ons onthou dat ons baasskap slegs tydelik is. Die besitter is slegs die beskermheer daarvan. Op hom rus die verantwoordelikheid om dit onbedorwe te bewaar vir diegene vir wie dit later baie kosbaar sal wees”.

Om antieke stukke te versamel het in die laaste jare 'n tydverdrijf geword, maar ook vir vele 'n baie winsgewende belegging. Daar is verskillende afdelings waarin gespesialiseer word, en ons vind dat die

tydverdrijf vereis dat jy 'n deeglike studie maak, agtergrondkennis moet hê, en altyd student in die ware sin van die woord moet bly. Gelukkig is daar in dié dae besonder baie boeke oor die onderwerp, daar is gedurig uitstallings, vendusies en in ons dorpe se museums pragversamings. 'n Mens is so dankbaar vir die belangstelling in soveel van ons dorpe en stede om museums te begin en die omgewing se stukke vir die nageslag te bewaar. En dan moet ek byvoeg dat hierdie stokperdjie – as 'n mens dit nog so wil noem – geweldig duur geword het en kennis is dus 'n voorvereiste voor jy met aankope begin.

As 'n mens iets bymekaar maak – versamelaar is – moet 'n mens voel dat jy saam met jou versameling kan lewe. Dit moet wetenskaplik of tegnies korrek uitgestal word en jy moet vrae kan beantwoord. 'n Mens moet jou stukke of versameling verstaan, ken, en dit moet vir jou bekoring inhou, anders is daar geen doel in so 'n versameling nie.

My wonderlike geleentheid om in Groote Schuur te woon, het die besef by my laat ontstaan dat antieke stukke die geskiedenis vir my waar en lewendig gemaak het. Dit is 'n heerlike ervaring om tussen die mooi ou goed te lewe. Die belangrikheid, die waarde van alles het so 'n invloed op my uitgeoefen, dat ek nou meer as ooit tevore besef dat die huis en sy inhoud, die beskawingspeil wat ons hier handhaaf, geensins agterstaan vir enige Westerse volk nie. Hierdie pragtige herewoning gee vir ons as Suid-Afrikans sowel as ons besoekers van oorsee of Afrika, die geleentheid om te sien hoe ons woon aan hierdie suidpunt van die kontinent van Afrika – maar miskien die meeste: *op watter kulturele peil ons bestaan voer.*

Dan kom die verantwoordelikheid wat op mens rus, by my op en by 'n geleentheid soos hierdie wil ek dit benadruk; ons volkskatte moet bewaar word en nie uit ons land gaan nie – ons nageslag moet sien ons het statig gelewe.

(Oorgeneem uit *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal*, Februarie 1977)

Africana aan Stigting geskenk

'n Donateurlid van die Stigting, mnr Marten de Koff van Utrecht, Nederland, het onlangs aan die Stigting se biblioteek 'n paar interessante stukke oor die Boereoorlogtydperk geskenk, onder andere twee uitgawes van die tydskrif *De Oorlog in Zuid-Afrika* van die bekende uitgewer N.J. Boon in Amsterdam en *De Boeren-Kampen* deur Jean Verber.

Die gees moet seggenskap hê

DR E P ENGEL

Dis nou al 'n hele jaar dat die landwye lysing van gedenkwaardighede as 'n prioriteit in die bewaring van ons kulturele erfenis genoem word. Tot dusver kon die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede geen inisiatiewe in hierdie verband ontwikkel nie, omdat sy uitvoerende mag deur wetgewing sowel as die Minister van Nasionale Opvoeding ernstig aan bande gelê word. Die inisiatief vir die lysing is nou deur die Argitektuurskool van Natal, die departement van Kunsgeskiedenis van die Randse Afrikaanse Universiteit en die Suid-Afrikaanse Instituut van Argitekte oorgeneem, met laasgenoemde as die koördinerende liggaam in hierdie aksie.

Die vraag is egter: wat is hul kans op welslae?

Veel sal afhang van 'n bespreking tussen die nuut aangestelde Direkteur van die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede (RNG), prof J J Oberholtzer, die SA Instituut van Argitekte en die Stigting Simon van der Stel. Selfs al aanvaar die RNG hierdie buite-inisiatief in beginsel – en daar is goeie rede om dit te veronderstel – bly daar nog groot probleme oor om uit te stryk: wettelike, ministeriële en finansiële probleme. Die wettelike probleme ontstaan omdat ons wetgewing nie daarop ingestel is om 'n massale lystingsaksie te verwerk nie.

Die sistematiëse verklaring van 'n hele dorpstraat se wonings tot nasionale gedenkwaardighede (soos op Stellenbosch en Tulbagh) en die huidige nasionale lystingsaksie is vir Suid-Afrika 'n nuwe benadering van die bewaring van ons historiese erfdeel. In hierdie stelsel word aan die histories „karakteristieke” naas die histories „uitsonderlike” van voorheen groot waarde geheg.

Sonder twyfel lê hierin 'n vingerwysing vir ons historici dat hulle hulle nie net op die politiek-ekonomiese geskiedenis moet toespits nie, maar ook aandag aan die streekgeskiedenis en alledaagse lewensgewoontes moet bestee. Daarin kom 'n geskiedenis immers eers werklik tot lewe! Die ontwikkeling van 'n historiese sin begin tuis en nie in die parlement nie. 'n Bietjie historiese bestendigheid in ons stedelike omgewing – sodat ons soms ook kan droom, ontspan juis omdat ons met dié omgewing, vertrouwd is, of om perspektief te herwin op vandag en môre – is trouens noodsaaklik vir elke mens net soos die lewensritme en -orde van die natuur en die seisoene vir die plaaslewe.

Die noodsaaklikheid om vir die toekoms van die verlede vooruit te plan, is reeds

tien jaar gelede in Engeland besef en in die Civic Amenities Act van 1967 vasgelê. Hierdie wet is egter ook om ander redes interessant vir eers, omdat dit naas die Civic Trust (vergelijkbaar met ons RNG) die plaaslike owerheid vir bewaring verantwoordelik stel. Ten tweede het die wet die begrip „enhancement” met betrekking tot bewaring ingevoer, waardeur die klem verskuif van „negative control to creative planning for preservation”! Ook in Nederland dra die provinsiale en plaaslike besture by tot die instandhouding van historiese gedenkwaardighede. In Amsterdam is die bewaringsliggaam selfs ouer as die nasionale organisasie.

Ek noem hierdie voorbeelde spesifiek omdat ons hier in Suid-Afrika met wetgewing sit wat alle mag in die hande van die Minister plaas en bowendien van hom vereis om slegs die verklaring van 'n gebou tot gedenkwaardigheid toe te laat mits hy dit in die „nasionale belang ag”. Die gevolg is dat gedenkwaardighede by ons opgeweeg word teen belange soos die landseksonomie, die nasionale paaie-netwerk, militêre strategie, stadsuitbreiding en -vernuwing, en nie op grond van historiese, folkloristiese of estetiese verdienste nie.

Dit is die hoofrede waarom daar probleme met die nasionale pad in Knysna ontstaan het en Kerkplein in Pretoria onder die slopershamer kom. In 'n taamlik welvarende staat soos Suid-Afrika is dit egter vir elke regdenkende mens onaanneemlik dat byvoorbeeld ekonomiese oorwegings die oorhand kry oor geestelike waardes.

Nog 'n probleem in ons wetgewing is die begrip „nasionale gedenkwaardigheid”. Self verstaan die wet daaronder iets wat reeds verklaar is, of in die proses is om verklaar te word. Na aanleiding van die RAU se vertoë om Parktown in Johannesburg te red, het dit in besprekings uitgekom dat „nasionaal” deur die owerheid ook kwalitatief gebruik word en in teenstelling tot „streekbetekenis”. Geen een van hierdie begrippe word egter afsonderlik deur die wet gedefinieer nie, terwyl hulle vir 'n wetenskaplike onderskeid te veel probleme oplewer om bruikbaar te wees.

Op watter grondslag kan ons dan vasstel of 'n gebou monumentwaardig is? Ek dink die naaste aan so 'n waardeskaal is deur die Bewaringskomitee van die Instituut vir Argitekte saamgestel met die hulp van die departement van kunsgeskiedenis van die RAU. Daarvolgens word alle moontlike waardes teen 'n

punteskaal gelys, en volgens die getal punte alle gedenkwaardighede in drie onderafdelings.

Hoewel hierdie stelsel waarskynlik die mees objektiewe basis vir die bepaling van „monumentwaardig” is, beskik die argitekte nie oor alle nodige kundigheid nie en sal hul lystingsaksie 'n voorlopige karakter hê. Dit behoort nie te verhinder dat hul lystingsaksies wetlik erken word nie, want 'n nasionale register van monumentwaardighede is al jare lank 'n dringende behoefte en 'n saak wat in die omstandighede deur geen ander liggaam vinniger en beter gedoen kan word nie. Vir die erkenning van hul lys is egter 'n parlementêre besluit nodig, want geen Minister sal dit waag om sy politieke loopbaan daarvoor in die weegskaal te lê nie. Die verklaring van geboue tot gedenkwaardighede op groot skaal sal nogtans 'n voorlopige karakter moet kry, omdat 'n volledige en deskundige monumentbeskrywing 'n vereiste is by die finale wetsverklaring waarin „nasionale belang” die maatstaf vorm.

Monumentbeskrywing is by uitstek die spesialiteit van die kunshistorikus, veelal bygestaan deur 'n argivaris, en boutegnikus of ingenieur. Die werk omvat 'n uitgebreide dokumentasieprogram en koördinasie van gegewens om op verantwoordende wyse die betekenis van 'n bouwerk te bepaal. Alleen kunshistoriese ondersoek kan bepaal in watter mate 'n sekere gebou verteenwoordigend is van 'n stylperiode, die oeuve van 'n argitek of van die bouwyse van 'n streek.

Weer eens skiet ons wet in hierdie opsig tekort, omdat dit die tydrovende werksaamheid van monumentbeskrywing nie as 'n aparte en 'n op sigself noodsaaklike taak formuleer nie. Dit sal nie maklik wees om dergelike kenners op kort termyn te werf nie. Moontlik lê hier egter 'n kans vir ons universiteite om die monumentbeskrywing in navorsingsprogramme op te neem en daardeur 'n daadwerklike bydrae te lewer in die kulturele belang van ons land.

Dis nog te vroeg om te bepaal waartoe die besprekings tussen die RNG, die Argitekte en Simon van der Stel uiteindelik gaan lei – laat ons egter hoop dat dit die begin is van 'n bewaringsbeleid wat ons geskiedenis geskied.

Die Beeld,
14 Februarie 1977

Priorities and pietas

Speaking at Stellenbosch recently, Dr Anton Rupert called for a re-thinking of our priorities in the expenditure of public money. He cited the example of two clover-leaf road intersections in the

Transvaal which were being built at a cost of nearly R40m. This money, he said, would have built some 10 000 homes, the equivalent of about 20 per cent of the backlog of all houses needed for the African and coloured sections of the population. To build just one kilometre of national road cost R1m, said Dr Rupert, who has done so much to restore historic and architecturally distinctive buildings not only in the Western Cape, but all over the Republic. For this sum, restoration in Stellenbosch alone could be financed for 10 years. Dr Rupert spoke at a presentation made to him by the Cape Tercentenary Foundation in

recognition of his work in restoration and encouragement of the arts. Historic Homes of South Africa, of which Dr Rupert is the moving spirit, today owns some 48 historic buildings, of which 36 have been restored and hired out. He has demonstrated that preservation can be done on a solid economic basis. As Professor Frans Smuts has said, Dr Rupert has done all this work of restoration in a spirit of pietas, a sense of duty to God, fatherland and those who have gone before. It is fitting that his achievement should be recognized.

Cape Times,
April 28, 1977

Waar onderhandelinge nog gevoer word met die NG Moedergemeente van Bloemfontein oor die koopsom van hierdie woning wat nog as doeltreffende pastorie dien, is dit bekend dat 'n nywerheids-onderneming bereid is om 'n aansienlike bydrae te lewer mits die balans elders gevind word. Wat die struikelblokke ook al mag wees, hier is 'n saak van moet, selfs in die moeilike ekonomiese tye waarin ons leef.

Treffender as wat mnr Fouché dit gestel het, kan ons nie: „Die Hertzogmuseum moet nie net eer doen aan die nagedagtenis van ons Generaal nie, maar dit moet terselfdertyd tot eer strek van die geslag wat dit oprig. Om 'n volksmonument te wees, moet volksgenote in hul tienduisende hul boustene lewer. Dis nie soseer die omvang van die bedrag wat tel nie. Wat tel, is dat elkeen iets bydra.”

Hoofartikel in *Die Volksblad*,
23 Julie 1977

Dra by tot bewaring

Die dramatiese kentering of selfs radikale ommeswaai wat die standpunte, beskouing en gesindhede van 'n gemeenskap kan ondergaan, is net so merkwaardig as wat dit verrassend is. 'n Mens hoef maar net die koerantleggers en tydskrifte van 'n dekade of twee gelede deur te blaai om vas te stel hoe argeloos en onverskillig, selfs vyandig, die oorgrote meerderheid Suid-Afrikaners teenoor hul kultuurbesittings en -erfenisse gestaan het.

Hartroerend is die pleidooie vir die bewaring van ou historiese wonings, kerkgeboue en ander sigbare kultuurskatte wat in die uitermatige materiële voorspoed van die jare sestig vir baie 'n belemmering van vooruitgang en dus betekenisloos geword het.

Ingrypend is die wending wat hierdie siening die afgelope paar jaar ondergaan het. Sonder teenspraak kan gesê word dat die wintergety van die sloping van ons geskiedkundige kultuurbesit in sekere opsigte nou nog net 'n onaangename herinnering is, en dat ons tans op vele vlakke en gebiede 'n somer van 'n bewaringsbewussyn beleef.

Hoewel die verskynsel van restourasie en bewaring vrywel landwyd is, het dit in die Vrystaat in die jongste jare so sterk posgevat dat openbare instellings en selfs private instansies as 't ware met mekaar daaroor begin wedywer. Nie net in sy hoofstad nie, maar oral op die platteland is daar geesdrif om plaaslike museums op te rig, geboue en selfs hele strate te restoureer en te bewaar. Die belangrike werk wat die Provinsiale Administrasie in dié verband doen, is algemeen bekend.

Die reklame en bekeringswerk wat oor die jare heen van die eertydse Nasionale Monumentekommissie, nou bekend as

die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede, en later ook die Stigting Simon van der Stel uitgegaan het, het uiteindelik sy vrugte begin afwerp. Ook die verskillende streekontwikkelingsverenigings en -rade se invloed op die ontluikende bewaringstrewes van plattelandse gemeenskappe verdien waardering en erkenning. Nouliks tien jaar gelede is herhaaldelik en oënskynlik tevergeefs en met teenkantiing en antagonisme gepleit dat die ou Bloemfontein-Fort, die Presidensie en die eerste ou Raadsaaltjie in hul eertydse glorie herstel word. Vandeesweek is die heuglike geleentheid beleef dat die Raadsaaltjie deur die Minister van Openbare Werke in sy gerestoureerde vorm as 'n museum ingewy is om met die honderdjarige bestaan van die Nasionale Museum saam te val. Ook die Fort het intussen 'n dramatiese gedaanteverwisseling ondergaan en die S.A. Weermag is besig om dit in een van die land se voortreflikste militêre museums te omskep. Die aangrypende voltooide fasade van die ou Presidensie lewer ook getuigenis dat die dag nie meer ver is dat hierdie gebou só gemeubiler sal word dat dit 'n mens na die glorieryke dae van die Modelrepubliek sal terugvoer nie.

Terwyl die meeste restourasiewerk met staatsgeld onderneem word, is die Minister van Openbare Werke, mnr A L Schlebusch, se oproep dat die private sektor en munisipaliteite meer moet doen om geskiedkundige geboue te bewaar tydig en gepas, want juis nou het 'n pleidooi van oud-Staatspresident J J Fouché, voorsitter van die Hertzoghuis-museumkomitee, uitgegaan om geldelike bydraes vir die aankoop van die eertydse woning van genl J B M Hertzog in Goddardstraat.

R25 000 for Monuments

A grant of R25 000 has been made to the National Monuments Council by mining magnate Mr Harry Oppenheimer. A spokesman for the council said that the grant was the largest amount the council had received from a private source.

Natal Mercury,
August 3, 1977

Romance in Antique Collecting

MILLICENT BALLANTINE

“Are antiques a good investment?” The long term answer is yes!

Every time a devaluation occurs, or a new import tax is levied antiques go up in price.

Speaking specifically about Africana, which is my field, I have seen a Transitional Tulbagh chair which was just beyond my means five years ago at R90, rise to a staggering R400 which is very definitely beyond my means today.

In England the price of silver has risen by 20% in the last year. When the price of gold rose to such glorious heights two years ago the price of antique gold rose with it. Now that the price of gold has dropped, has the price of antique gold dropped too? It has not! It continues to rise at the same rate as silver.

So that it is true to say that any good antique bought five years ago is very much more valuable today. But bear in mind that it is always much easier to buy than to sell, and if you are buying an antique simply to make a swift profit you should know your subject very well. The value of the item you own is not the price achieved at the last big, prestige auction. It is not the price you see in the

elegant antique shop. Your antique is worth exactly what someone else is prepared to pay for it. If someone wants it you will get a high price, if nobody is very interested you might have to give it away.

The Citizen,
October 1, 1976

Readership Survey

Included with the inserts for *Restorica* 4 was a reply card which we asked readers to complete and return to us. We are amazed and delighted with the response. Over 400 reply cards have been received back indicating that every copy of

Restorica is read on the average by 4 people. Most readers keep their copies. Most readers feel the magazine should be available in bookshops and should appear quarterly if financially feasible. Very few negative or critical replies were received. Many constructive comments and suggestions were made.

We shall publish a more detailed analysis of the survey in *Restorica* 6. Thanks to all our readers for their cooperation.

Editor

Meningspeiling

Die opnameantwoordkaart wat in *Restorica* 4 as los bylaag ingevoeg was, is deur

meer as 400 persone voltooi en teruggestuur. Ons was verheug oor die reaksie. Volgens 'n voorlopige ontleding van die antwoorde blyk dit dat elke eksemplaar van *Restorica* deur gemiddeld 4 persone gelees word, en dat intekenare die eksemplare hou. Die oorgrote meerderheid van lesers sou verkies dat die tydskrif in boekwinkels verkrygbaar moet wees en dat indien finansiële regverdigbaar dit kwartaalliks moet verskyn. Min negatiewe kritiek is ontvang terwyl daar baie konstruktiewe voorstelle en opmerkings gemaak is.

Ons sal in *Restorica* 6 'n gedetailleerde ontleding van die opname plaas. Ons hartlike dank aan ons lesers vir hulle samewerking.

Redakteur

Personalia

Mr Cecil Francis holding his award of merit presented to him by the Foundation Simon van der Stel.

Photo: *Natal Witness*

Amateur historian gets bronze award for work on House

Cecil P W Francis, a well-known Pietermaritzburg amateur historian, has been presented with the Simon van der Stel Foundation's Bronze Award for the "preservation of South Africa's culture".

The award was made at the regional meeting of the Simon van der Stel Foundation last week for his work on Macrorie House in Loop Street, Pietermaritzburg.

Cecil was born in Pietermaritzburg and educated at Merchiston Preparatory School and Maritzburg College. He served with the Carbineers in Abyssinia, now Ethiopia, and in East Africa, and was secretary of the South African Polo Association for 18 years.

Cecil was president of the South African National Equestrian Federation for three years and has maintained long connections with the Natal Horse Society and the Royal Agricultural Society.

He was honorary secretary of the Simon van der Stel Foundation and is the Honorary Custodian of the historical Macrorie House.

Cecil, who owns a general agency in the Capital, is active in the restoration and decoration of Pietermaritzburg's old buildings, something he looks on as a "hobby" but which is almost a full-time occupation.

The Natal Witness,
April 29, 1977

Rupert vereer

'n Erepenning van die Kaaplandse Provinsiale Raad is aan dr Anton Rupert

toegeken vir sy grootse bydrae tot die bewaring van historiese geboue in die provinsie.

Dr Rupert word op dié wyse vereer vir wat hy gedoen het vir bewaring en restourasie in Kaapland.

Dr L A P A Munnik, Administrateur van Kaapland, wat die aankondiging gedoen het, het gesê dat „niemand in Suid-Afrika meer gedoen het vir bewaring as dr Anton Rupert nie”.

Verlede maand het die Drie-eeu-stigting ook 'n spesiale toekening aan dr Rupert gedoen in erkenning vir sy bewaringswerk.

Die Transvaler,
27 Mei 1977

Cape Times Centenary Medal winners

The Cape Times Centenary Medal for 1977 has been awarded to Mr Gabriel Fagan, a Cape Town architect, and Professor Frans Smuts, professor of Latin at the University of Stellenbosch. The medal was established last year to recognize outstanding achievements in the preservation of Cape buildings, historic precincts and the natural environment.

Professor Smuts traces his interest in

preservation to his days as a Stellenbosch town councillor, from 1954 to 1963, when he saw the threat posed by progress to many of the town's beautiful old buildings.

Since then he has laboured to preserve what he calls the historic core of Stellenbosch.

Professor Smuts is a member of the Simon van der Stel Foundation (he was chairman until last year), the National Monuments Council and the SA Akademie.

Mr Gabriel Fagan was architect for the team that restored an entire street in Tulbagh after an earthquake rocked the town in 1969.

Examples of Mr Fagan's work include the restoration of the stately Boschendal farmstead in the Drakenstein Valley and Ida's Valley outside Stellenbosch. But he feels strongly that new buildings should be designed with all the modern skills at the disposal of the architect. Imitating earlier styles for the sake of imitation is demeaning both to the original and the copier, he says.

The Cape Times Centenary Medal award is made on the advice of a panel of assessors whose chairman is Mr Jack Barnett, president of the Cape Provincial Institute of Architects.

Other members are Mr Dirk Visser, a member of the institute's sub-committee on environmental matters, Dr Frank Bradlow, historian and researcher, and Mr Ronald Norval, senior assistant editor of the Cape Times.

The Cape Times,
June 25, 1977

Simon van der Stel Foundation Bursary

Mr. Walter Peters, a Durban lecturer in architecture, is the first recipient of a study bursary awarded by the Simon van der Stel Foundation. The bursary, to the value of R5 000 was awarded for a doctoral thesis on the architectural history of South West Africa.

The research will cover mainly the German colonial period from 1883 to 1915 but attention will also be given to earlier buildings and to some architectural influences after 1915.

Mr. Peters (29) is a member of the Institute of South African Architects and obtained his B.Arch. degree from the University of Natal where he lectures in architectural history and urban conservation. He also holds an M.Sc. degree in

environmental conservation from the Heriot Watt University in Edinburgh.

As practising architect, Mr. Peters has restored several Lutheran churches in Natal and has played a leading role in various surveys of preservation of worthy buildings in Natal and the East Cape. The funds for the bursary were obtained by the Simon van der Stel Foundation's South West Africa regional committee.

It is anticipated that the thesis will be completed by next year and then be available for publication.

Mr. Peter's promoters are Prof. Barry Bierman of the University of Natal and Prof. Dieter Holm of the University of Pretoria.

Architects Gold Medal Award

Mr Revel Fox, architect, Cape Town, has been awarded the Gold Medal of the Institute of South African Architects. The medal, with an accompanying citation, is awarded in recognition of an outstanding contribution to architecture.

His work, example and leadership in the field of architectural conservation and preservation of the urban environment has been tremendously effective and cogent.

He has been an exceptional public spokesman on architectural matters, participating in many congresses and symposia covering a wide spectrum of topics including preservation, Town Planning, Housing and Education.

In Memoriam

Mr A Bertish, Mowbray
Mev J C de Waal, Strand
Mr N Edelstein, Benoni
Mr D G Galpin, Kowie-West
Mnr B N Goedhart, Randburg
Mrs E L Harraway, Port Elizabeth
Mrs A D Harvey, Claremont
Mrs F L Humphreys, Pietermaritzburg
Mrs E E M Kimber, Howick

Mnr J N Kotze, Moorreesburg
Mev E G E Kuun, Hartbeespoort
Mev S J C Kuschke, Ficksburg
Dr J G Louw, Rosebank, Cape
Mr G Mace, Brackenfell
Mrs E Mortlock, London
Mnr J A Muller, Johannesburg
Mrs P L Nathan
Prof G M Retief, Pretoria
Mr H I Robinson, Cape Town
Mr D Sandler, Sea Point

Mnr J H Schoeman, Ventersdorp
Mr M G Scott, Montagu
Mrs H M du P Sedgwick, Fish Hoek
Mnr A P Smith, Springs
Dr H J Terblanche
Revd Canon A S Troughton, Port Elizabeth
Mev Rose van Niekerk, Oudtshoorn
Prof D Ziervogel, Pretoria

Kaap - Cape

Restoration of Dunluce

R M Tietz McGregor Museum, Kimberley

When *Dunluce* came onto the market in mid-1975 the only interest shown came from a speculator who wished to demolish the house and build a block of flats on the site. In their concern to save the house the owners, Mrs Rosemary Kempen and Mrs June Fannin offered the house and its contents to the Director of the McGregor Museum at a more favourable price. The Museum was in no position to purchase the property but we realized that the case for preservation would be strengthened if we could make a proposal for its ultimate use. To this end we suggested that firms which had been recently established in Kimberley should be approached to buy the house as a manager's residence. At this time our sole purpose was to save *Dunluce* and not to acquire further property but Barlows Rand Ltd offered to buy the house and its contents for the museum on condition that their manager could live there for ten years with the option to stay on for a further five years. The Trustees of the McGregor Museum accepted this magnificent offer in November, 1975 as well as the funds and the responsibility for restoration.

It was important to save *Dunluce* first because it is one of Kimberley's most gracious town houses and reflects the elegance and style of the Diamond Prince. It has attracted the attention not only of architects and artists but also of the man-in-the-street. It is also significant for its association with John Orr J P, MBE, founder of the firm that bears his name and city father having been elected twice in 1909-1910 and 1916-1918 to fill the honoured position of Mayor of Kimberley. The acquisition of a house together with its furniture and fittings, linen, utensils, toys, books and photographs is a unique one giving a complete picture of the life and pastimes of two generations. As such it is a valuable social document which must be preserved.

The residence in the elite suburb of Belgravia was designed by D W Greatbatch in 1897 for a member of the Diamond Syndicate, Gustav Bonas. A glance at the original plans leaves no doubt that every facility was provided for the lavish receptions which we believe took place there. During the Siege of Kimberley a 100 lb shell from the Boer gun, Long Tom, which was aimed at the Sanatorium*, Rhodes' headquarters, fell short and crashed through the roof

Dunluce before restoration, 1975.

Dunluce restored, August, 1976.

Photo: A P Sydie

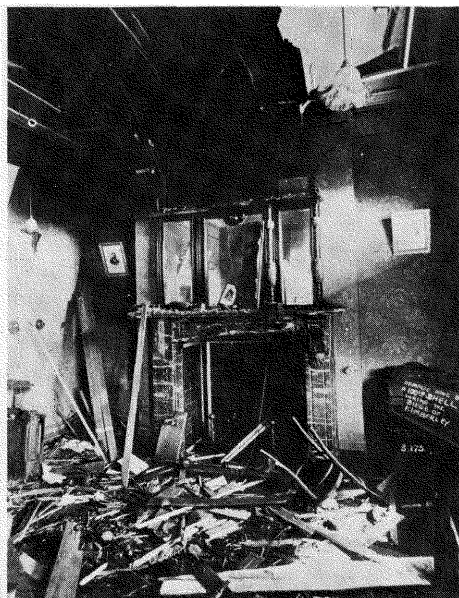

causing havoc in a rear bedroom and the breakfast room. A contemporary photograph in the "Souvenir of the Siege of Kimberley" published by the *Diamond Fields Advertiser* shows the damage that was caused. On the left hand side of the photo is a coal scuttle which still stands near the fireplace in the Breakfast room. Shortly after the Anglo Boer War Mr Bonas returned to London and sold his residence at 10 Lodge Road on 13th October 1902 to the merchant John Orr. We found receipts in favour of John Orr to the amount of £6 40s "for the residence Lillianville", £1 087.8.0 "for furniture and lamps" as well as the transfer fee of one guinea. We believe that the furniture in the breakfast room – the side board, buffet, overmantel, table, chairs, and coal scuttle – was included in this transaction.

In 1903 the house was renamed *Dunluce* meaning "strong fortress" after a ruined castle in Northern Ireland, John Orr's land of birth. It was after moving here that John Orr began to play an active part in church and civic affairs – there was hardly a committee on which he did not serve – the Public Gardens, the School Board, the Town Council, the SPCA, the Theatre Royal, the Diamond Fields Branch of the Gaelic League and the First Board of Management of the Alexander McGregor Memorial Museum. His interests ranged from gardening, to homing pigeons and the Cambrian Male voice choir. He also worked for the amalgamation of Kimberley and Beaconsfield and was elected Deputy Mayor on the first City Council in 1913 with Sir Ernest Oppenheimer as Mayor.

John Orr lived at *Dunluce* for 30 years and after his death in 1932 members of family stayed there until October 1975. Through the years furniture that he brought with him such as the elegant suite in the master bedroom has remained but new pieces were added in the twenties, the thirties and the forties. Many of the wedding presents featured in a 1925 photograph are to be found in the house and the nursery is still alive with the toys, books and novelties which belonged to Rosemary and June Cooper, his granddaughters.

The first step in restoration was documentation. All the rooms were photographed as we found them and their contents catalogued and marked in such a way that they could be replaced once re-

Shell damage in the breakfast room during the Siege of Kimberley, 13th February 1900.

Breakfast room, fireplace today.

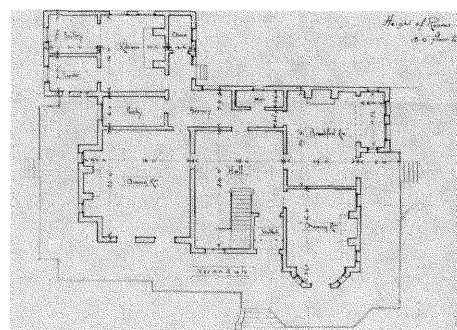
Photo: A P Sydie

The master bedroom.

Photo: A P Sydie

Ground floor plan of Dunluce by D W Greatbatch, 5th November 1897.

John Orr and family at the gate to Dunluce, 1903.

Photo: A P Sydie

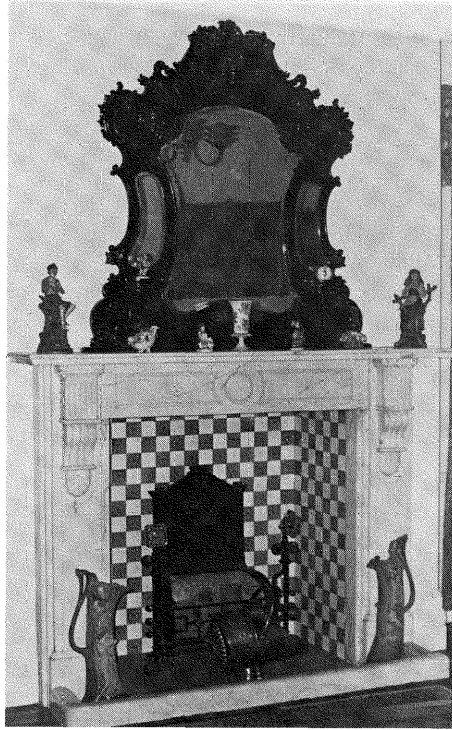
*The Sanatorium has also been restored and now houses the collections of the McGregor Museum.

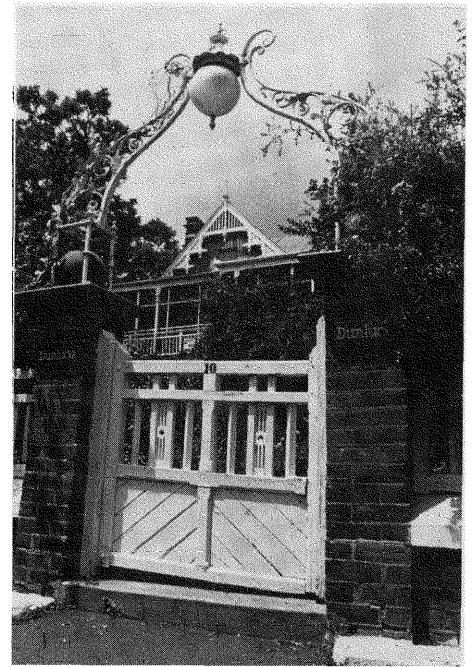
Stairway.

Photo: A P Sydie

Fireplace in the drawing room.

Photo: A P Sydie

Front gate before restoration.

Photo: A P Sydie

restoration was completed. A chronology of events associated with the house and the family was drawn up as background for restoration and publicity. Our chief sources were the house itself, the original plans which showed the architect's intent, the numerous family photographs which helped with details and dating changes to the house as well as oral evidence from the family and friends who had visited *Dunluce*. Once all this information was collated restoration priorities were set. The period 1903-1932 was favoured as this was the time that John Orr lived there. Also in the repair of structural defects we decided to concentrate on the house and not on the out-buildings which included fernery, servants quarters, ablutions, sheds, stable, coachhouse and garage. As the house was to be lived in by Barlow's Manager, we had to consider his comfort and convenience. To this end electric geysers were installed and the slow combustion stove disconnected from the hot water pipes.

A house that is 80 years old undergoes many changes and the problem was whether to be ruthless and restore to the original or to retain added features which give the house some of its character. As we found a very clear photograph of John Orr and his family taken at the gateway to *Dunluce* in 1903 shortly after they moved in, the decision was taken to restore the facade to this date. To this end fly screens were stripped away, a room built into the balcony was dismantled, a match wood ceiling replaced

the ceiling board on the verandah and the railings were painted in green and white. We have, however, retained an extension to the verandah on the south side of the house, the canopies over windows on the north wall and an additional bathroom and bedroom which we understand were built on in the early thirties.

Indoors it has not been so simple and as yet no decision has taken as to whether to assign different periods to the different rooms or to keep them a mixture of periods as the family lived in them.

A large portion of the funds for restoration was spent on re-wiring to conform with municipal regulations. In order to retain the condemned brass and porcelain switches they were fitted with a low 12-volt system which when activated trigger off a switch in a central switch board which in turn relays current to the light. Apart from this major work, indoor restoration has been restricted to redecoration and re-papering in the breakfast room. A William Morris wall paper similar in design to that seen in the "Souvenir of the Siege" photograph was readily available.

The work of restoration took eight months at a cost of R36 000,00. Our architect was Mr D Yuill of the firm Timlin, Goldblatt, Nixon and Partners and the building contractor was Mr J Crawford. *Dunluce* was officially handed over to the Museum on 24th October 1976 by Mr C S Barlow, Chairman of the Barlow Rand Group of companies and although the Manager is in residence,

members of the public may visit *Dunluce* on Thursdays in the company of a guide from the McGregor Museum.

Some Kimberley Monuments

1. Beaconsfield Court House and Government Offices

Mentioned as being on the Market Square in Turner's Directory 1884. Now occupied as a Post Office. Plans for a new Post Office are being drawn up.

2. Beaconsfield Park Gates

Plaques on the gates read 'These gates were presented by Gibson Bros J A & F C. Early coach pioneers before Railways 1879 Tramways 1887 Electric 1906. This park was declared open by Lieut. Col. Harris on Dec 10th, 1908. This plot of ground was generously presented by the Directors of De Beers Consolidated Mines Ltd to the Municipality of Beaconsfield T Pratley Mayor.'

3. Beaconsfield Library Building in Central Road

Originally the offices of the London and S Africa Exploration Co. It must date back to the 1870's because by 1883 it was already referred to as ex-Government Offices. It was also built of the same slate or stone as the oldest part of

Du Toitspan Cemetery and also corresponds to the stone used in Du Toitspan Villiage as is shown by the remaining ruins. It has been occupied by the Beaconsfield Library since it's formation in 1889.

4. Railway Cottages behind the Beaconsfield Railway Station

Constructed of stone. Occupied at present. Advised by Mr Preller that early Railway cottages should be proclaimed as National Monuments.

5. Pioneer Cemetery Gates

Donated by Countess Labia. Plaque reads 'This gateway presented by Countess Ida Labia in memory of her Father Sir Joseph Robinson Bart, of her Sister Elizabeth Robinson who lies buried herein and of the other pioneers who are buried here'. 'This cemetery was opened about 1.8.1871 and closed on 31.3.1905.'

6. Drill Hall

Built as the Art section of the Kimberley Exhibition in 1892, it was bought by the Kimberley Regiment in 1893 with the assistance of De Beers Co. for £1 000. The original building has been much added to.

7. Kimberley Court House and Government Offices

Built during the 1880's the Court House (high part) being furnished first. The site is the same as that of the first Government Offices of New Rush. The Tower, at least, should be preserved.

8. Toll Stone dividing Kimberley from Beaconsfield

Houses to the North bear Du Toitspan Road numbers, houses to the South bear Main Road numbers.

9. Porter's Lodge at Hospital Entrance Gates

10. Kimberley Public Library

Built 1896.

11. Old Waterworks Tower

12. City Hall

13. Rudd House

14. Kimberley Railway Station

15. Mc Gregor Memorial Museum Building

16. Municipal Stores Building and Gates

17. Kimberley Mine Billiards Room

18. Old School of Mines Building

19. Synagogue in Memorial Road

Still in use.

20. Grand Hotel

21. Victoria Compound

(Dr Robert Koch)

22. Free State Road Rinderpest Dip

23. Olive Schreiner's House Otto St Homestead. Much altered. Privately owned. Deteriorating rapidly.

24. De Beer House

Homestead much altered. Deteriorating. Privately owned.

25. Honoured Dead Memorial

26. 1914-1918 War Memorial

Stonework deteriorating.

27. De Beers Mine Board Room

To be used as a museum by De Beers Co.

Gately House Museum keeps its environment

E H Bigalke

Construction of the new John Vorster bridge over the Buffalo River is almost complete and the building of the approach roads has reached an advanced stage. One of East London's two National Monuments, Gately House, is situated adjacent to the planned route of an off-ramp road from the new bridge and, at one stage, had its environment threatened by the East London City Council's proposal to cut away a wooded bank which screened the old home from the new road.

The East London Museum's Board of Trustees, which administers Gately House, came to hear of the threat and, after several months of negotiation with the City Council, a compromise was reached which would leave the bank and its trees to shield the property from its modern surroundings.

Rubbing out History

E H Bigalke

The German Settler village of Frankfort, near East London, was bought by the central government for inclusion in the Ciskei and the former inhabitants have moved to other farms and to East London or King William's Town. It is apparently the official intention to plan the area to accommodate Ciskeian citizens on a relatively large scale. In order to facilitate the planning, tenders were recently awarded for the demolition of a large number of the former German farm homesteads around Frankfort and the process is already in progress.

Ou huise word nuwe kantore

Ou en vervalde huise wat dateer uit die dae van die Britse besetting, word tans in die Tuine, Kaapstad, opgeknop en in 'n gerestoureerde vorm as moderne kantore verhuur. Geen moeite word met die verhuring ondervind nie. Trouens, daar is selfs 'n waglys.

„Weens die hoë koste is ons egter verplig om tydelik af te sien van ons restourasie- en opknappingsprogram. Die hoë rentekoerse in die verkryging van verbande het dit nou onmoontlik gemaak,” het mnr G Kanigowski, die ontwikkelaar, gesê.

Mnr Kanigowski, wat hom toespits op die opknapping van ou geboue, het reeds veel vermag om vervalde en in sommige gevalle geskiedkundige wonings in moderne kantoorsele te omskep.

Die huise is in die omgewing van Duncleystraat, Hatfieldstraat, Wandelstraat, Barnetstraat en Glynville-terras.

„Die restourasie en die opknapping van die enkel- en dubbelverdiepinggeboue berus almal op 'n praktiese grondslag. Ons probeer om met inagneming van moderne geriewe, die geboue sover moontlik tot hul oorspronklike bouplanne te restoureer,” het mnr Kanigowski gesê.

Sy restourasieprogram het daartoe aanleiding gegee dat heelwat ander geboue in die omgewing deur hul eienaars met private geld opgeknop word.

Een so 'n eienaar, mnr M Uranovsky, 'n kunstenaar van Kaapstad, het saam met twee ander eienaars 'n reeks van agt skakelhuse vir R60 000 aangeskaf. Hy is tans besig met die opknapping van twee van die huise, maar word ook weens die hoë pryse van boumateriaal gekortwiek. Vanweë die verbeterings in die omgewing, het die gebied ook nuwe belangstelling by sakelui gewek. Tans is daar reeds 'n kunstenaarsateljee, twee fotografiese ateljees, 'n braaihuisrestaurant en etlike kantore van beroepslui in die omgewing.

Benewens mnr Kanigowski se ontwikkeling, is Fawley Estate tans ook besig met 'n opknappingsprojek van ses huise. „Dit kos sowat R5 000 tot R15 000 om 'n woning op te knop. Sulke wonings word dan aan beroepslui verhuur. Na gelang van die grootte, wissel die huurgeld tussen R150 en R250 per maand,” sê mnr. Kanigowski.

Al die wonings het sakeregte en volgens mnr Kanigowski is die belangstelling besonder groot. Hy skryf dit daaraan toe dat die wonings ná die opknappings uiters gerieflik is. Terselfdertyd is dit nie te ver van die middestad se sakesentrums nie. Daarbenewens word nie veel parkeerprobleme ondervind nie.

Die Burger,
14 Mei 1977

St. Michael and All Angels' - Queenstown

MISS E DANKWERTS

It has been said that the history of St Michael and All Angels' is the history of Queenstown itself, and indeed there is a good deal of truth in the statement.

Queenstown was founded in 1853 by Sir George Cathcart, Governor of the then Cape Colony, from 1852 to 1854. One of his first acts was to grant a site of two acres to the "English Church" of that day. Two years later, in 1855, the first English Church was erected. It had a thatched roof (replaced with iron in 1901), narrow Gothic windows which still exist, and "the first stained glass window in these parts".

Very soon it became obvious that a much larger church was necessary, and the foundation stone of the present church was laid in 1882 by Thomas Scanlen, Premier of the Cape Colony. The architect was W H Read of Cape Town. When this happened, the first church - in a way a little historical gem - was converted into a church hall.

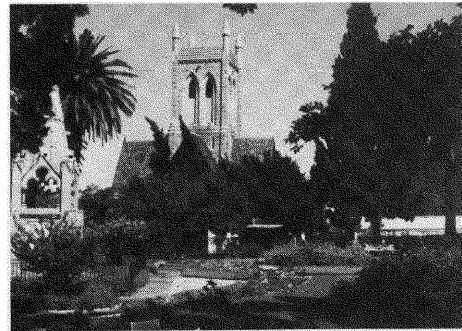
The new church, designed on the tradi-

tional cruciform plan and of magnificent proportions, is of local stone. The open timbered roof with massive trusses is a thing of rare beauty, while the twelve columns - emblematic of the Twelve Apostles - are of solid, polished, black Devonshire marble.

In 1889 the south transept with its two superb stained glass windows, was added; and during the years 1917-1923 the chancel and the tower were built, the foundation stone being laid in 1921 by Prince Arthur of Connaught, the Governor General of the Union.

Another superb feature of the church is the magnificent reredos, which was designed as a memorial to those who fell in the First World War of 1914-1918. As the sunlight pours through the beautiful stained glass windows behind the reredos, one realises that St Michael's is a pearl of great price and its beauty must be preserved for posterity.

At present the church is being restored by a world-renowned firm of restorers.

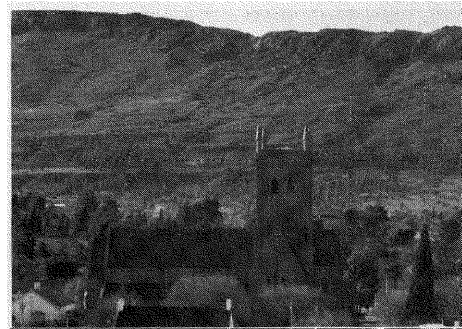

St Michael and All Angels' church, Queenstown.

Photo: C W Pettit

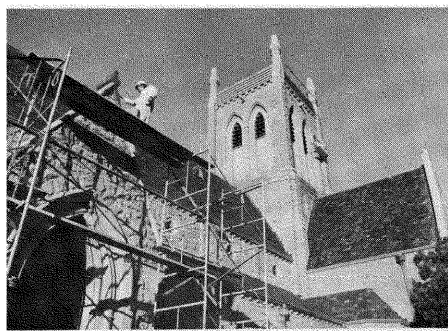
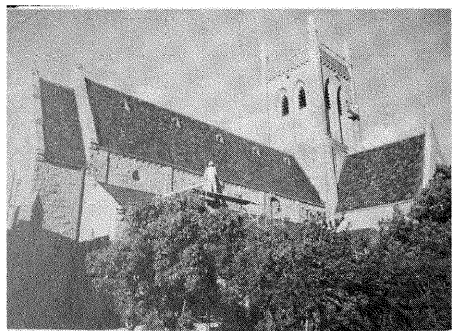
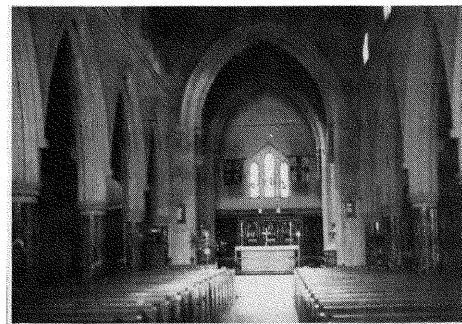
At present the church is being restored.

Photo: C W Pettit

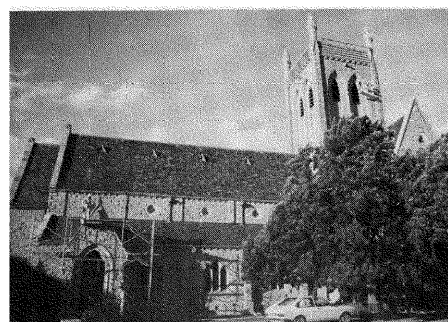
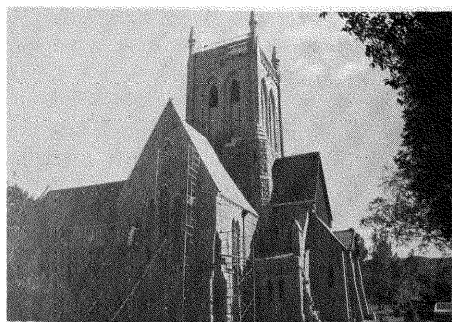

Interior of St Michael and All Angels' church.

Photo: C W Pettit

Restoration in progress

Hexrivier kies nuwe bestuur

By die algemene jaarvergadering wat onlangs op Worcester gehou is, is die volgende lede tot die streekkomitee van die Stigting verkies. Mnr W Coetzee is tot voorsitter verkies in die plek van mnr N Botha wat tot vise-voorsitter verkies is. Mej Annette van Wyk is die sekretaresse met mej J du Toit as tesouriere. Die bestuur beoog om in hulle nuusbrieff interessante en belangrike plekke op Worcester uit 'n historiese en argitektoniese oogpunt te bespreek. Die doel daarvan is om die inwoners van Worcester bewus te maak van die belangrikheid en skoonheid van wat in hulle tuisdorp verborge is.

Bewaring op Stellenbosch word hopeloos oordryf

Mev A Eksteen

Min mense gee aandag aan besluite van die Stadsraad, tensy dit hul persoonlik raak, maar nog minder besef wat die besluite alles behels.

As oud-raadslid voel ek verplig om die aandag te vestig op 'n onlangse besluit van die stadsraad wat tot dusver net lof ontvang het in die nuusblaaie. Ek verwys na die besluit om die oorblywende geboue in Victoria- en Andringastraat op die parkeerterrein agter die stadsaal te behou en die persele nie meer vir parkeer- en besikbare te stel nie.

Die hele blok tussen Andringa-, Plein-, Van Ryneveld- en Victoriastraat, met die uitsondering van die Sentraalkerk en die Volkshuisgebou is ongeveer 15 jaar gelede vir munisipale doeleindes bevries. Eiendom is geleidelik aangekoop deur onderhandeling teen die maksimum van munisipale waardasie plus 30 persent – met die reg van onteiening deur die munisipaliteit in die agtergrond, indien onderhandelinge nie slaag nie.

Agt van die huidige raadslid het nog 'n paar jaar gelede besluit om Bergville aan te koop teen markwaarde (die ordonansie was intussen verander en markwaarde kon betaal word) vir parkeer- en besikbare. Sonder teenstem is Bergville teen 'n lae huur voorlopig aan die Universiteit verhuur sodat die senior studente hul eksamens kon voltooi want verblyfplek was onverkrygbaar.

Die verhuring was vir 'n beperkte tydperk want die gebou moes gesloop word, sodra die parkeerterrein aandag kon kry! Die stadsraad het skynbaar geswig voor die agitatie, op hierdie laat stadium, dat die gebou bewaar moet bly vir die behoud van die „straatbeeld” en die „karakter” van Victoriastraat want vir die individuele geboue kon daar nie eintlik 'n saak uitgemaak word nie.

Die ou „College Square” bestaan nie meer nie. Een vir een het die gebou verdwyn sonder dat daar 'n stoffie opgegaan het, maar die gebou het nie aan die munisipaliteit behoort nie en ander standarde geld dus. Die krummels moet nou bewaar word want die munisipaliteit is so 'n maklike skyf.

Volgens die voorneme van die raad sal die eiendomme glo te koop aangebied word op voorwaarde dat dit gerestoureer en bewaar word. Hoe dit uitgevoer en gekontroleer gaan word is gelukkig nie my probleem nie. Indien daar nie aan die voorwaardes voldoen word nie, sit die raad met individuele persele en meegaande probleme.

Teenoor die vorige eienaars wat onder bevriessing verkoop het, is hierdie optrede miskien wel wettig maar onbillik en sou dit op my gewete gerus het as ek

aandadig was daaraan.

Die betrokke persele kon al die parkeer- en besikbare in Plein- en Van Ryneveldstraat akkommodeer en was bestem vir 'n moontlike parkeer- en besikbare vir die toekoms, met maklike toegang van die twee strate.

Moet tog nie weer sê ons „buig die knie” vir die motor nie, want die geesdriftigste segsmanne buig self hul knieë, klim in hul motors en ry na hul volgende bestemming – binne loopafstand. Dis net 'n retoriese gesegde.

Die bestaande parkeerterrein is reeds vol akkerbome geplant en sal binne afsienbare tyd 'n skaduryke plein wees. Voortel vir 'n paslike fasade vir 'n parkeer- en besikbare sal enige stadsraad verwelkom, so dit is nie nodig dat onooglikheid 'n geldige argument moet wees nie.

Volgens stadsbeplanning vereistes waarop die Provinsiale Administrasie ook aandring, is daar 'n vaste verhouding tussen sakepersele en besikbare parkeerplek en ons dorp voldoen reeds net-net aan die vereiste.

Van verpligte parkeerruimte op sakepersele in die ou deel van die dorp het die raad lankal afgesien want dit sou ons klein sakeondernemings dwing om te konsolideer en die toegange na en van die persele sou die aaneenlopende boulyn skend (een van die faktore wat die sake-deel mooi maak). Parkeerterreine was dus die enigste oplossing maar dan moes dit aan die vereistes voldoen.

Nog 'n parkeerterrein sal nou nodig wees – waar en teen watter koste? Net soos dit in die besit van die munisipaliteit kom, sal die gebou weer 'n tipiese voorbeeld van iets wees, of nodig vir die „straatbeeld”. Intussen ry ons straat op en straat af met ons duur petrol om tog 'n stilhouplekkie te kry – en dit selfs op 'n Maandagmôre.

Die druk van „super”-bewaarders het meermale aansienlike geld- en tydverkwisting veroorsaak.

Toe Van Ryneveldstraat se verbreding beplan was, as verligting vir Birdstraat, en straatreserwes oor jare verkry is, was dan geagteer vir die behoud van 'n ry huisies om „die residensiële karakter” van Van Ryneveldstraat te behou en „tipiese voorbeelde van Kleurlinghuisies te bewaar”!

Die bewaarders het nie geskroom om na hoër instansies te gaan nie. Hulle besluit is op die stadsraad afgedwing en die raad se eiendom is onteien. Die beplanning van die eiendomme wat reeds aangekoop was in die aangrensende blok moes oorgedoen word en dae van onderhandeling, beplanning en berekening deur senior amptenare was verkwis.

Daar was ook die jarelange onderhandelinge oor Markstraat en die Savantgebou. Toe die bewaarders, na openhartige besprekings met die stadsraad, nie hul sin kon kry nie, begin daar 'n landwye agitatie en weer word hoër instansies ingeroep omdat die „krom straat

iets unieks is” en die „gewelgebou” in Dorpstraat behou moet bly.

Die arme Savantgebou – in armoede en verwaarlosing het hy vir 20 jaar bestaan vir sloping met net een sterretjie toegevoeg deur die Stigting Simon van der Stel vir „sy ligging in Dorpstraat”, maar na sy heengaan word hy opgebou tot 'n nasionale monument en sy verlies is 'n ramp vir die land.

Die werklike ou gebou wat langs hom gesloop is, kry nie eens 'n eervolle vermelding nie. Die gebou het nie aan die munisipaliteit behoort nie en ander standarde geld dus ook hier.

Die studenteverkeer van en na Coetzenburg oor van Riebeeckstraat was nog altyd 'n probleem. Omdat die aansluiting van Bosmanstraat en die Laan nie reghoekig is nie kan 'n verkeersbeampte of -ligte nie die verkeer beheer nie.

Na onderhandelinge deur die munisipaliteit is die nuwe landdros woning teruggeskuif van die grens, om grond vir die pad beskikbaar te stel. Onderhandelinge oor die Lerm-eiendom het daartoe gelei dat die hele eiendom aangekoop is, met die doel dat die benodigde deel van die perseel afgeneem word en die res weer verkoop word – 'n billike optrede teenoor die eienaar.

Skaars was die eiendom in die munisipaliteit se besit of die „tipiese Victoriaanse huis” moes bewaar word. Toe die gebou nie meer in gedrang kom nie was daar een akkerboom wat onder geen omstandighede mag uitkom nie. Die nutste argument was dat die skewe straat aansluiting so tipies is van Stellenbosch.

Weer was die beplanning en onderhandelinge 'n verkwisting van tyd en geld. Die probleem bestaan nog en tenders word gevra vir die eiendom. Van Birdstraat se beplande verbreding praat ek nie eens nie want dit is nog 'n lang storie.

Kan Stellenbosch sulke optrede bekostig? Bewaar die grondeienaars van Stellenbosch as daar 'n lys van geboue, bestem vir bewaring, opgestel word en wat wetlik afdwingbaar sal wees. Mens sou nie seker kon wees of jou eiendom nie 'n „tipiese depressie” of „tipiese inflasie-huis” kan wees of miskien 'n voorbeeld uit die twintiger- of dertigerjare nie. Die Grand Hotel, byvoorbeeld, in die dertigerjare gebou.

Daar bestaan reeds 'n lys van geboue, deur die stadsraad opgestel en deur die Stigting Simon van der Stel afgerond en gemotiveer. Vir die eiendomme sou die stadsraad spesiale toegewings aanbeveel indien die geboue behou word, maar al die bogenoemde geboue, behalwe die Savantgebou met sy een ster, was nie op die lys nie.

Kan belangstelling en energie nie beter aangewend word nie? Daar is seker genoeg wat op Stellenbosch gedoen kan word.

Dorpstraat wag nog vir 'n gepaste afronding by Utopia; om 'n ou gebou

netjies te versorg is 'n las op die eienaars, pragtige ou tuine kos geld om te versorg. Om oogklappe aan te sit en „behou, bewaar” te sê is te maklik en onverantwoordelik.

Almal op Stellenbosch sou graag wou sien dat geboue wat behoudenswaardig is bewaar word as dit enigsins moontlik is, maar bewaring is ook nie altyd die eerste prioriteit nie.

Stellenbosch is so mooi soos dit nog in sy geskiedenis nooit was nie. Om nuwe geboue te kry wat by die atmosfeer aanpas, is 'n uitdaging en kos toegewyde aandag en aanvoeling.

Is dit nie tyd dat mense wat dink ook begin praat nie?

Eikestadnuus,
4 Maart 1977

Bewaring het Stellenbosch sy karakter gegee

GEORGE OSLER, Die Voorsitter, Stigting Simon van der Stel, Stellenbosch, antwoord op mev Eksteen se brief.

Prof Rabie het dit in *Eikestadnuus* van 11 Maart blykbaar reg: vir die bewaring van Stellenbosch se geboue en vir die bewaarders self, of dit nou die stadsraad of die Stigting Simon van der Stel is, het mev A Eksteen nie veel gevoel nie. Dit spyt ons.

Ons moet egter as liggaam, wat hom nou al sedert 1959 beywer vir die behoud van Stellenbosch se besondere karakter, enkele punte regstel, en ook ons waardering uitspreek vir die bewaringsaksie van die stadsraad.

Mev Eksteen gee te kenne dat dit eintlik net die munisipaliteit is wat altyd die skyf is van die bewaarders (of moet ons lees Stigting Simon van der Stel?) en wie se mooi planne altyd in die war gestuur word. Dit is nie korrek nie.

Ons wys kortliks onder andere op die volgende eiendomme, wat nie aan die stadsraad behoort het nie, en waarvoor die Stigting, of lede van die Stigting, hul beywer het – met meerdere of mindere mate van sukses: die Kerkhuis, die eiendom van die Joodse gemeenskap in Van Ryneveldstraat, die Ou Leeskamer, die Schreuderhuis, wat terloops vandag een van die groot aantreklikhede van Stellenbosch is, so ook die Rynsekompleks, waar geesdriftige ontwikkelaars op een stadium 'n tienverdieping-gebou wou oprig, 'n ry huisies in Crozierstraat, Crozierhuis self (in die gewraakte Victoriastraat wie se „straatbeeld” ons wil behou.)

In albei laasgenoemde twee gevalle is die eienaar die Universiteit wat ook reeds ingestem het tot proklamasie van die Ou Hoofgebou, Bachelors (Wilgenhof) en Bloemhof-Laerskool.

Ons wil daarop wys dat daar talle ander eienaars is, privaat individue, kerke, maatskappye, wat gewillig saamgewerk het in hierdie mooi bewaringsaksie. So kon Historiese Huise ook op Stellenbosch sy mees vrugbare arbeidsveld vind.

Dit klink vir ons dus nie of die munisipaliteit die enigste instansie was wat „offerings” moes maak nie. Intendeel die pragtige bewaringsaksie wat hom op Stellenbosch ontplooi het, kon alleen plaasvind deurdat hier deur die jare 'n openbare mening ontstaan het ten gunste van behoud en bewaring.

Die Stigting wil graag aanspraak maak daarop dat hy 'n groot aandeel daaraan gehad het, maar hy het tog ook 'n tradisie van vorige stadsrade wat die huidige Raad ook voortsit, opgeneem en uitgebou.

Ons dink aan die Kruithuis, Grovenorhuis, Die Braak, die eikebome, die Burgerhuis en die stryd om die Burgerhuis-anneks en die Pastorie in Dorpstraat, die Koetsierhuis en die destydse burgemeester, prof Erika Theron, se aandeel in die redding daarvan, die hele Transvaliakompleks, die De Wit-huis (langs die Stadshuis) – alles dinge wat gebeur het of aangevoer is nog voordat die Stigting in 1959 tot stand gekom het.

Daarna het ook nog gevolg: Bergzicht en Neethlinghuis (dankie aan mev Eksteen vir haar aandeel daaraan).

Kern

As ons dan nog dink aan die feit dat die stadsraad enkele jare gelede 'n historiese kern afgebaken het vir Stellenbosch, is dit te verwonder dat die bewaarders maar gedurig opsien na die stadsraad, sy samewerking soek en probeer steun in 'n omvangryke aksie, nie net vir enkele geboue hier en daar nie, maar vir Stellenbosch as geheel?

Dit bring ons by ons volgende punt: mev Eksteen neem ons dit ten kwade dat ons die Savantgebou net een sterretjie gegee het en dit toe later tot „nasionale monument” opgebou het, dat ons kleurlinghuisies in Van Ryneveldstraat probeer bewaar het en selfs ook die Grand Hotel (in die dertigerjare gebou).

Hier het mev Eksteen 'n belangrike beginsel beet, maar andersom as wat sy dit sien. Dit is iets wat ons bewaarders tot ons skade en skande ook maar geleidelik geleer het.

Aanvanklik het ons net gekyk na Kaaps-Hollands en veral gewels, miskien die Georgiëanse argitektuur daarby gevoeg en ons eerste lys in medewerking met die stadsraad opgestel het eintlik net sulke geboue bevat. Dit was 'n fout want 'n monumentelys mag nooit staties word nie, dit mag nie net geboue uit een tydperk bevat nie, en moet gedurig uitgebrei en aangepas word.

Ons het intussen geleer dat daar geboue uit ander periodes is, sommige heel simpel en eenvoudig (miskien wel uit 'n vroeë „inflasie-” of „depressietyd”) wat

ook die geskiedenis van Stellenbosch weerspieël of 'n baie duidelike periodesstyl weergee, of wat deur sy groepering en herhaling van eenvoudige motiewe iets moois oplewer.

Ook hierdie dinge het vir ons die laaste jare belangrik geword, die behoud van hele straatbeelde, bv Victoria-, Andringa-, Crozier-, Van Riebeeck-, Van Ryneveldstraat en die Laan. Al hierdie „periodesstukke” maak die Stellenbosch wat ons ken en as ons hul verloor, verloor Stellenbosch 'n stuk van sy sjarme en van sy geskiedenis.

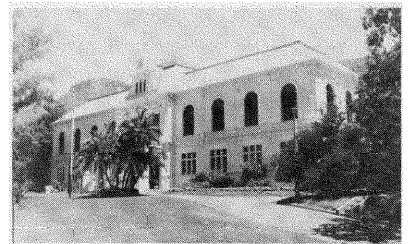
Ons is maar te bewus daarvan – tot ons droefheid – dat te veel al verlore gegaan het, dat ons, soos mev Eksteen self sê, soms net nog „krummels” oor het. Daarom veg ons vir die bietjie wat nog oor is.

Daarom voel ons, soos ons insigte verbreed en die publiek saam met ons stadsraad al hoe meer bewaringsbewus word, dat 'n mens vir hierdie mooi doel tog soms ook vroeër opgestelde planne kan wysig en aanpas.

As ons na die ou beskrywings, sketse en foto's van ou Stellenbosch kyk is ons treurig oor al die skoonheid wat verlore is, en telkens weer verbaas en verheugd oor die baie buitelandse besoekers wat elke keer weer verbaas is dat daar nog so iets soos Stellenbosch bestaan.

Ten slotte ons hartelike dank aan almal wat aan hierdie taak meewerk, ook die „hoër instansies” soos die Monumenteraad, Provinsiale Raad, sentrale regering en les bes ons eie stadsraad.

Eikestadnuus,
18 Maart 1977

Suid-Afrikaanse Natuurhistoriese Museum, Kaapstad 1978.

Foto: M W Marsh

Stukkie van Pretoria in die Kaap

Die gebou van die Suid-Afrikaanse Museum bo in Koningin Victoriastraat kon net sowel uitgekyk het op Kerkplein, Pretoria.

Die Museum is ontwerp deur die argitek van die Zuid-Afrikaanse Republiek (Transvaal), ene Vixseboxse. Hy het die gebou in 1893 ontwerp nadat hy 'n kompetisie gewen het.

Vixseboxse, 'n immigrant uit Holland, het in 1888 in Pretoria aangeland en daar by die ou republiek se departement van Openbare Werke aangesluit. Daar het hy gewerk onder toesig van Sytze Wierda, 'n ervare argitek wat Paul

Kruger 'n jaar vantevore uit Holland na die Transvaal laat kom het.

Wierda was voor sy koms na Pretoria hoof-opsigter van konstruksies van die Nederlandse spoorweë, en in sy nuwe hoedanigheid in Pretoria was hy verantwoordelik vir sulke pragtige geboue soos die Raadsaal en die Paleis van Justisie. Albei geboue kyk uit op Kerkplein.

Verskeie jong argitekte in Nederland, Vixseboxse inklusief, is na die Transvaal gelok deur die werksomstandighede. Saam met hulle het nuwe idees en revolusionêre boumetodes gekom – Pretoria was indertyd omtrent heeltemal van die buitewêreld afgesny.

Die enigste verbinding met die Suide was per ossewa. Die spoorlyn het eers later gekom.

Vixseboxse is in 1890 aangestel as Staatsargitek in die Oranje-Vrystaat, met D E Wentink tweede in bevel. Saam het hulle geboue in Bloemfontein soos die poskantoor en die stasie, asook verskeie skole, beplan.

Ook het hulle toesig gehou oor die bou van die Raadsaal, wat net toe in aanbou was. Die gebou is beplan deur 'n ander Transvaalse argitek, Lennox Canning.

Dit was gedurende Vixseboxse se tydjie in Bloemfontein wat hy die Kaapstadse Museum beplan het.

Later, toe sy loopbaan 'n hoogtepunt bereik het, het Vixseboxse sy eie kantoor in Oudtshoorn gehad. Met die verebedryf in volle bloei het hy groot steenhuisse, soos Pinehurst, van die Edmeadesgesin, ontwerp.

Vandag is die „paleis van die vere-ontploffing” 'n Nasionale Gedenkwaardigheid.

Die Kaapstadse Museum behoort ook een te wees. Dit is 'n unieke deel van ons land se historiese erfenis. Onvermydelike ontwikkelinge en aanbouings sal in die toekoms noodsaaklik word, maar wanneer dit gebeur sal aandag gegee moet word aan die behoud en restourasie van die geboue.

En nie net die bewaring van die geboue self nie – sorg sal ook gedra moet word om nie die plantegroei rondom die kompleks te versteur nie. Daar is 'n verskeidenheid palmbome, 'n groot grasperk en ander eksotiese plante.

Aan die een kant van die Museum is die laan met sy ry bome, terwyl die noordelike aansig uitkyk op die Tuin.

Langs die yster-traliewerk en die ingang in Koningin Victoriastraat is die kurator se huis, wat ook deur Vixseboxse ontwerp is as deel van die kompleks.

Hierdie klein huisie, so tipies van Pretoria in sy vroeë dae, behoort bewaar te word as 'n stukkie „Transvaaliana” – 'n mens sou die geboue se planne en Vixseboxse se aanskoulike perspektieftekening van die Museum, soos hy dit oorspronklik beoog het, in die kurator se huis kon ten toon stel.

Die Burger,
16 Junie 1977

Stigting stal uit op Goodwood Foundation on show at Goodwood

Danksy 'n skenking van gratis uitstalruimte deur die Westelike Provinsie Landbouvereniging kon die Stigting vir die eerste keer aan die Goodwoodse Skou deelneem. Die uitstalruimte word jaarliks beskikbaar gestel.

Thanks to the donation of free exhibition space by the Western Province Agricultural Society, the Foundation could exhibit at the Goodwood Show. The space will be available to the Foundation annually.

Tygerberg historic sketch

JEAN PARKER

The long low range of Tygerberg hills has been a landmark since earliest days of settlement at the Cape.

In 1657 Jan van Riebeeck mentions the 'Luipaertsbergen' in his diary, and on a map of the same year they are marked as "gevechte luipertsgebergte". The name stemmed not from an abundance of leopards, but from the mottled appearance of the vegetation on the hill slopes. Simon van der Stel comments on this in his account of his journey to Namaqualand in 1685, and, to this day, depending on the season and the light, the spotted appearance is very obvious in the bushy areas. The Luipertsberge soon became known as Tygerberge, since the early Dutch did not differentiate between "luipert" and "tier".

Two of the oldest routes to the North crossed the Tygerberge: One led past Rietvlei (which Van Riebeeck called Zoutpan) towards present Blaauwberg Strand and Vissershok, then up the valley of the Diep River. In 1655 Jan Wintervogel, with a party of seven soldiers, set out on foot with provisions for three weeks, together with tobacco, copper bars and beads for barter; they reached the area where Malmesbury now stands, meeting for the first time with a group of Bushmen.

The second route led over the flats to cross the 'tail' of the Tygerberge, roughly where Bellville and Stikland now lie, then on to de Kuylen (Kuils River) and Clapmusbergh (Klapmuts). ("over Zoute en Verse Rivier dwars oor de vlakte tot de staart van de Luipaertsberge" – Gabbemas diary Oct. 1657).

Between what is now Paarden Eiland and Blaauwberg, were several salt pans, salt being a precious commodity for preserving meat and fish.

Various small Hottentot tribes lived and grazed their cattle nearby; huge herds could sometimes be seen, but they were reluctant to barter more than a few head at a time. Some of the earliest cattle posts were established here: One of these was Welbeloond, mentioned first in 1677 as Bommelshoek after Jan van Bommel. Vissershok (1683) began as a cattle post. A few soldiers were stationed there, with slaves, to graze cattle, raise poultry and grow wheat.

On the seaward slopes of the Tygerberg, with a grand view over the bay, lie the farms Plattekloof, De Grendel and Bosmansdam. The road to Durbanville climbs to a neck passing between the farms Klein and Groot Roosboom, the latter once a large farm complex, is now derelict.

Some of the largest quarries in the Peninsula are situated in these hills, producing rock used for fill in harbour extensions, and crushed stone for the network of Cape highways.

The road now enters the Tygerberg valley, an area of mixed wine, grain and dairy farms, with fertile soil especially suitable for red wine production. There are numerous strong springs – the well-known Riebeeck water is tapped from a spring on Kanonkop farm.

The source of the Elsie's River lies in the hills above Maastricht, the highest farm in the valley, known first as Elsie's Kraal. Extensive conservation work in the form of contouring and dam building was carried out in the 1940's to regulate the flooding of the Elsie's River, which periodically causes such damage in the low-lying areas of the Cape Flats.

Three high hills in the neighbourhood (one now crowned with a microwave tower, another with aviation warning lights) are all called Kanonkop, since all had cannons on their summits. This was part of the early communications system and the cannons were fired as a warning in emergencies, and to signal the arrival of ships in the bay during peacetime, calling to stock up on meat and vegetables. One of the main problems for the farmer lay in negotiating the sandy waste area of the flats with wagon or coach, and this led to the introduction, in 1845, of Port Jackson, Australian Myrtle and Hakea, in order to stabilise this difficult terrain – a project only too successful!

The Tygerberg farms form some of the earliest land grants: Mosselbank, Diemersdal, Klein Olifantskop, *Phesantekraal*, *Altydgedacht* (originally Tygerberg) and Doordekraal all date from 1698, while another large group of farms has title deeds granted in the early eighteenth century.

The village of *Durbanville*, until fairly recently a quiet farming centre with typical village general stores, a blacksmith's shop and a wagon-making business, has changed its character completely and is now a thronging town of about eleven thousand people, surrounded by vast residential townships, two shopping centres and five traffic officers! Originally known as Pampoenkraal, the village was a popular outspan for coaches and wagons. Good water was available, and it was a convenient distance from Cape Town.

In 1826 a group of Tygerberg farmers requested permission from Governor Lord Charles Somerset to build their own church. This was completed in the same year, and the congregation has just celebrated its 150th anniversary.

In 1836 the name of the village was changed to D'Urban in honour of Sir Benjamin. Later, in 1886, because of confusion with the rapidly growing D'Urban in Natal, the ending 'ville' was added to give the name its present form.

Restoration of St. Andrew's Church, Redbourn - Plettenberg Bay

H FOURIE

The little wooden church of St Andrew, Redbourn, the oldest church in the Diocese of George, was built during 1850-51 by William Henry Newdigate, who settled in the Piesang River valley in 1847. He had bought the large farm Roedfontein, a name which he anglicized to Redbourn, and one of his first concerns was to build there a place of worship for his family and dependents. In this aim he was encouraged by Bishop Robert Gray, first Bishop of Cape Town and a friend of William's father in England.

The church and churchyard were consecrated by Bishop Gray on Sunday, 30 September 1855, it being William's intention to transfer it immediately to the See. William's father had raised a sum of money in England towards the cost of a permanent church in Plettenberg Bay: William, however, bore the whole cost of building St Andrew's Church. On the area today known as The Crag, William started in 1862 to build his second home in South Africa, Forest Hall and here he lived until his death in 1884. He was, appropriately, buried at St Andrew's, Redbourn. Twelve years after his death it was found that St Andrew's had never actually been transferred to the See.

The transfer was immediately effected and the responsibility for the maintenance of the church, which had hitherto rested with the Newdigate family, passed to the Parish of Formosa. It was at that stage in need of considerable repairs, although it had been entirely re-roofed early in 1883 when the worn thatch was replaced with Emu-brand corrugated iron, made in Wolverhampton.

A resolution was passed at a Vestry Meeting in St Peter's Church, Plettenberg Bay, on 20 April 1896, that instead of further funds being wasted on maintenance of the wooden church, St Andrew's be abandoned and the money raised by William's father (which had been invested for 45 years) be devoted to the building of a permanent church at Redbourn, which had been the donors' original intention. This, of course, was never done.

By this time it had weathered many seasons and the timber (yellowwood) was undoubtedly riddled with woodborer. The manner of cladding the building made it difficult to replace the rotting timber without damaging the healthy planks and the replacement of the window frames, which are particularly vulnerable to rot, was particularly complicated. Maintenance of the building for the first 60 years of this century devolved on a few dedicated parishioners who faced ever-increasing problems.

In 1963 the church was proclaimed a National Monument, a move which – although welcome – entailed further headaches for those responsible for the upkeep of the wooden building. The very situation of the church, isolated as it is at the end of more than two kilometres of uninviting road, has militated against it being regularly maintained.

By 1973 St Andrew's Church was in a sad state of disrepair and the Church Council decided to seek expert advice. Fortunately a regular visitor to Plettenberg Bay was Mr George Osler of Stellenbosch, an architect with a "feel" for restoring historic buildings. Not only cooperative but enthusiastic, he presented in July 1973 a

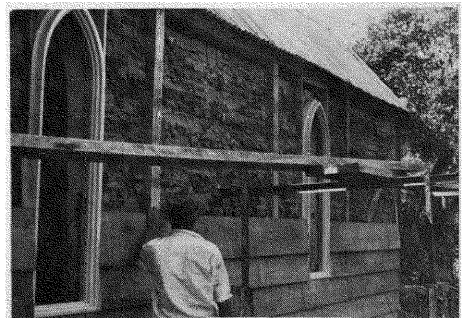
Typical of the rotted timber removed from the outer walls of the St Andrew's church, Redbourn, showing plain evidence of wood-borer.

Photo: A W Davis

The re-cladding of the walls in progress with the earth briquette structure clearly visible.

Photo: A W Davis

detailed report of his findings and recommendations. This report was used as the basis for an application to the National Monuments Council for financial assistance, which it gave to the tune of £1 328. At the same time the local Church Council launched an appeal for funds to restore and preserve the church. Mr Osler had recommended that the necessary restoration should be carried out by a contractor, but as Plettenberg Bay was enjoying a building boom at the time, no contractors were interested in this unusual job. It fell to me, a retired mining engineer and odd-job member of the Church Council, to undertake the task.

The church consists basically of a frame onto which 12 in by 1 in hand-cut yellowwood clapboards have been nailed, overlapping each other from the bottom upwards. This overlapping makes it extremely difficult to extricate a rotten plank and replace it with a whole one. On the inside of the cladding, earthen briquettes cut from the local soil have been built up and plastered with mud to make a 9 in thick wall. The iron roof, which replaced the thatch in 1883, is supported on yellowwood trusses and purlins.

The south and west sides of the building had weathered most, the other two sides being protected by the ever-encroaching indigenous forest. It was decided to strip these two sides first and build them up with new timber, using the best of the stripped timber to repair the other two sides. New-sawn timber was ordered from a Knysna firm and all new planks were treated with PCP against wood borer. It was obvious that all window sashes and at least 50 per cent of the window frames would have to be replaced and another Knysna firm, using one of the old windows as a pattern, reproduced four sets of frames and sashes in meranti wood. These were donated by Mr and Mrs Stanley Thesen, Mrs Ros Thesen being a great-granddaughter of William Henry Newdigate.

In the original construction hand-made nails of rectangular section were used to fasten the cladding to the wooden frame. These large nails caused numerous fine cracks, which parted completely when attempts were made to prize the planks loose. Many of these nails can be seen on the north side of the building. As a result of the splintering of the cladding and with the knowledge that yellowwood is notoriously brittle, it was resolved to drill all nail holes and to use 2½-in flooring nails which, when nailed home, are barely visible.

Fortunately, through the generosity of a parishioner, the parish had acquired a portable 2,5 kw generator, which enabled power tools to be used on the site. As skilled labour was at a premium, two elderly carpenters, not able to keep up with the exacting demands of their trade,

were engaged. Two "handlanders" to assist them made up the team.

The promise of financial assistance from the National Monuments Council and contributions from the public beginning to come in, it was possible to start work in September 1974. At first, efforts were made to remove all cladding without seriously damaging it, but kid-glove tactics were soon abandoned and the cladding removed without further delay. The frame timber was surprisingly good.

When the window frames were replaced, care was taken to seal all joins to the frames with a sealing compound of bitumastic base. To prevent the "dishing" of the planks which was evident in the old cladding, wedges were used

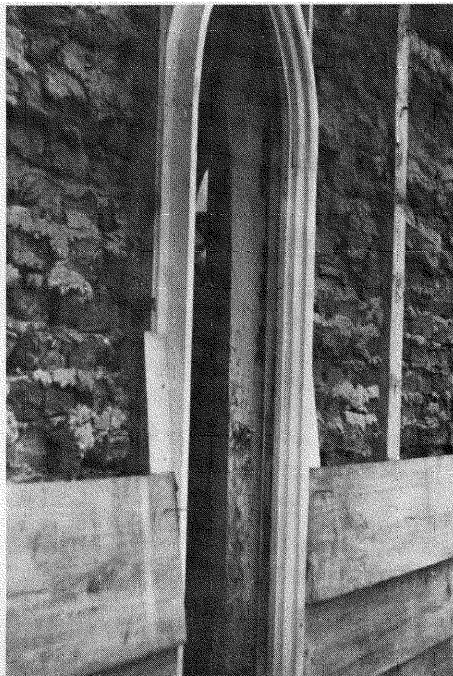
When the old cladding was removed the crumbling condition of the earthen briquette walls inside was not reassuring.

Photo: A W Davis

New yellow-wood planks nailed to new window frames. Note the use of wedges to prevent "dishing" of the walls.

Photo: A W Davis

which facilitated the angle of overlap. Fortunately good weather ensured that the mud walls were not at any time exposed to rain. Some delay was caused by the removal of a swarm of bees from one wall before it could be renewed. To give an idea of the rate of progress, in a period of 10 working days, the south and west walls were renewed, four sheets of iron roofing replaced and the new timber painted with a sealant.

The second phase of the work began in November 1975 when in five working days, the cladding on the east wall was replaced, certain carpentry and masonry details attended to and the church painted on the outside with a sealant and inside with limewash. As the north wall is protected by the adjacent forest, it was decided that the window frames and cladding here need not be replaced, so giving an air of authenticity to what otherwise might appear to be a recently constructed church. It is interesting to note that the glass in the sashes, with one or two exceptions, is that of the sashes put in by William Newdigate's men in 1860. Temporary windows had served till then.

This little church, having miraculously survived the Great Fire of 1869, is now faced with what might be destruction by a process of attrition. As a result of the policy of removing Coloured families from the valley and re-housing them in the New Horizons Township of Plettenberg Bay, the community which the church has served is rapidly diminishing. When the Coloured school in the church grounds closes, as it inevitably will, daily supervision at the church will be lost and the church completely isolated except for a rare visitor. Regrettably the appeal for funds, while it has met the cost of the restoration so far, has left little over for the creation of a maintenance trust fund. When services are no longer held in this church, it seems that its only future will be as an ecclesiastical museum, with particular reference to the Newdigate family and the several churches in this area. Interest in St Andrew's Church will then have to spread far beyond the boundaries of Plettenberg Bay.

I am indebted to Patricia Storrar for historical details gleaned from her researches into Church records, the farm journals of William Henry Newdigate and a collection of Newdigate letters from the Warwickshire County Record Office, England; now on microfilm in the South African Library, Cape Town. Bishop Gray's Visitation Journal of 1869 (unpublished) was also consulted.

Uitstappie na die Suidkusstreke deur lede van die Kaapse streek

VIVIA FERREIRA en JEANNETTE GROBBELAAR

„Die mooiste maand Oktober” het C Louis Leipoldt van die Kaapse lente gesing, maar dis die najaarsweer wat ’n uittog van die lede van die Kaapse Streek van die Stigting na Afrika se suidelikste dorp en sy kusgebied ’n onvergeetlike naweek gemaak het. Vir eers was daar die verkleurende wingerde onderkant ons toe ons afkyk vanaf Sir Lowrypas na die Stellenbosch- en Somerset-wesberge. Toe oor die berg, deur rypp appelboorde van Elgin, verby die Hou Hoek Inn, oudste herberg in Suid-Afrika, en berg af deur die liggoud oeslande van Caledon.

Vyftig kilometer verder by Napier, waar die geselskap met tipiese gulhartige Overbergse gasvryheid onthaal is, het mej Jeannette Grobbelaar, kuratrisse van die Bredasdorp-museum en ons gids vir die toer, bygekom. Die lede was dus bevoorreg om onder die aanvoering van ’n knap driemanskap te wees, naamlik kol I P S Terblanche, mnr Dirk Visser, wat die argitektoniese detail verduidelik het, en mej Grobbelaar.

Die dorpe Napier en Bredasdorp het byna gelyktydig tot stand gekom. Vir die uitgestrekte distrik was daar geen predikant of kerk nie; Caledon en Swellendam was die naaste gemeentes en dié afstande was so vër dat die kerk slegs een keer per jaar kon bygewoon word. Toe, tot die besluit oorgegaan is om ’n eie standplaas te stig, was daar twee groepe – die Van der Bijls en die Van Bredas. Eersgenoemde het die plaas Klippe Drift met sy standhoudende rivier voorgestaan, terwyl die Van Breda-groep Lange Fontein verkies het. Die twee groepe sou saam na die goewerneur in Kaapstad gaan om die verklaring tot dorpsedel te verkry, maar toe gaan die Van Breda-groep op eie houtjie en uit dankbaarheid aan ’n familielid wat destyds burgemeester van Kaapstad was, word die nuwe dorp in 1838 Bredasdorp genoem.

Na bekendmaking van hierdie proklamasie was die Van der Bijl-groep erg gesteurd en gaan nader hulle self die goewerneur. Om gemoedere te sus word ook Klippe Drift as dorpsgebied verklaar en vernoem na die goewerneur, Sir George Napier. Tien jaar later is daar eers ’n eie gemeente gestig met ds Kuys as leraar.

Die huidige sierlike Gotiese kerkgebou is in 1927 opgerig teen ’n totale koste van £20 106: die argitekthe was Louw en Louw en die bou-aannemers Stewart en Cowley. ’n Doopbak van soliede geelkoper met ’n silwerbak en silwer Nagmaalsbeker is onder die besienswaardighede. Ons is vergas deur die orreliste

mev Daisy Grobbelaar op ’n stukkie kerkmusiek. Sy is reeds 52 jaar lank orreliste en musiekonderwyseres, waarvan die laaste vyf-en-twintig jaar op Napier. ’n Halwe eeu lank was die bekendste persoonlikheid van Napier seker wyle Majoor P K van der Bijl, MC, lank parlamentslid en ook ’n eertydse kabinetslid. Die familieplaas Fairfield lewer elke jaar die wolskeersel met die hoogste gehalte in heel Suid-Afrika. Dit hoort ook so, want juis op die plaas Zoetendalsvallei naby Bredasdorp is die heel eerste Merino-boerdery deur mnr J F Reitz begin wat die plaas in 1812 van ene Taillard gekoop het.

Weens swak gesondheid moes hy ’n vennoot inneem en in 1817 is die lonende vennootskap met mnr Michael van Breda gesluit. Met sistematiese boerderymetodes is goeie wolpryse behaal en het die vennootskap so gegroei dat hulle ’n ry plase besit het vanaf L’Agulhas tot die Breederivier-mond. Die sesde geslag Van Breda, weer eens ’n Michael, is die huidige eienaar.

Reeds sedert 1700 is Zoetendalsvallei ’n landsbaken: plaaseiendomme en transportaktes maak dikwels melding van “. . . mylen noord (wes, oost, suid) van de Zoetendalsvallei”.

Dit tel onder die ou sirkelvormige plase. Die oorsprong van die naam kan herlei word na die “Zoetendal”, die eerste aange tekende skeepswrak van 1673 aan die rotsagtige kuslyn van L’Agulhas. Die groot aantal skeepswrakke wat aan die kus voorgekom het, tot datum reeds 105,

Nachtwacht, Bredasdorp. Lede van die Kaapse streek van die Stigting Simon van der Stel voor die ou opstal-tydens hulle uitstappie.

Foto: Y. Chedburn

het op twee maniere groot invloed op die distrik uitgeoefen. Die wrakstukke het voorsien in die groot aanvraag na hout, iets wat in daardie tyd ’n taamlike skaars artikel was, en inwoners kon ook sodoende meubels en ander waardevolle artikels bekom. Sluikhandel het ook in so ’n mate voorgekom dat die Adviesraad in 1773 ’n streng proklamasie teen onwettige bergings uitgevaardig het, maar tog was dit nogtans baie moeilik om hierdie ongerymdhede te beperk. Later het die publiek in groot getalle die vendusies van gebergde skeepswrakstukke bygewoon en sodoende kon hulle die hedendaagse waardevolle erfstukke bekom. Baie geboue is ook met behulp van skeepshout opgerig, en skeepshout is ook te sien in die twee Museumgeboue. Baie skipbreukelinge het ook verkies om hulle hier te vestig en is gou deur die inwoners opgeneem. Verskeie plekname is ontleen aan skeepswrakke: bv Arniston, Skipskop, Marthaspunt, Schoonbergbaai, St Mungobaai, Otterbaai, Celtpaai en die Miles Burton-rotsrif.

Die lang afstand na Kaapstad en die stadige vervoermiddels het gelei tot die ontwikkeling van Struisbaai-hawe. Wol is met klein vrachtbote verskeep na George en in die tweede tydperk na Kaapstad. Na die voltooiing van die spoorlyn tot by Klipdale, is wol met waens vervoer na dié spoorwegstasie.

Nog ’n merkwaardige sirkelvormige plaas is Nacht Wacht geleë op die hoofroete na Waenshuiskrans. Hier het die Van der Bijls opregte renperde en gewone perde geteel en op die renbaan van die plaas is perdewedrenne gehou. Op die plase Ratelrivier en Potberg is ook gewone sowel as renperde geteel. ’n Besienswaardigheid by Nacht Wacht is die ou draadheining wat aanvaar word as die oudste gespanne draadheining in dié distrik. Hierdie draadheining is deur mnr Alexander van der Bijl opgerig as beskerming vir die bontebokke wat volkome uitroeiing in die gesig gestaar het. Hierdie draadheining het reeds ’n eeu van looagtige stof en seebriese weerstaan.

Drie geslagte lank reeds is Nacht Wacht in die besit van die Albertyn-familie en die huidige eienaar, mnr David Albertyn, het juis die kapkar waarmee sy grootmoeder tot haar dood gery het aan die museum geskenk.

Die bekende plaas De Hoop geleë aan De Hoop-vlei is ook van die oudste plase in die omgewing. Die vlei is ’n meer met binnelandse dreinerings en word deur die Soutrivier gevoed. Vandag is dit ’n wildreservaat, en ook die enigste belangrike broeiplek van flaminke in Suid-Afrika.

Die plaas Prinskraal is ook die broeiplek van ooievaars met uitsondering van enkele jare. Die afgelope twintig jaar kom die ooievaars gereeld hul broeiplek besoek. Baie van die eerste dorpshuisies op Bredasdorp het gedien as tuishuise en is slegs bewoon wanneer kerkdienste by-

gewoon is. Daar was wel 'n paar permanente inwoners en die vraag na erwe het so toegeneem dat daar tussen die jare 1840 en 1860 weer erwe opgemeet is, 'n totaal van 37 morg wat te koop aangebied is. In 1920 was die dorp reeds die helfte van die huidige grootte. Reeds in 1881 is die eerste dorpsbestuur verkies en in 1917 is Bredasdorp tot 'n munisipaliteit verklaar.

Ook in dié distrik het die volstruisveeroplewing sy opwagting gemaak en veral op Nacht Wacht is met volstruis gebou. Koring is reeds vroeg verbou, maar tog was die verbouing op klein skaal en die meerderheid daarvan was slegs vir eie gebruik. Koring is gemaal by die ou windmeul oos van die dorp, by die watermeul op Kleinsanddrif en ook by die ou watermeul op Elim, 'n verklaarde Historiese Gedenkwaardigheid.

Die vissersbedryf het in die vroegste tyd reeds bestaan, aangesien argeologiese opgrawings fossiele van Strandlopers opgelewer het. Dit word algemeen aanvaar dat die kuslyn deur die Strandlopers en Hottentotte bewoon was. By Ryspunt kan die oorblyfsels van vroeë viswywers nog gesien word. Hierdie vywers is vermoedelik deur skipbreukelinge gepak om vis te vang en moontlik is die primitiewe dog doeltreffende visvang-metode deur Strandlopers en Hottentotte nageaap. Die vissersgemeenskap met hul kleurrike taal, skilderagtige huisies en helder geveerde skuitjies is saamgetrek op Kassiesbaai, so genoem omdat die eerste huisies gemaak is van kasplankies toegepleister met klei.

Die Dyer-eiland is vir baie van die vissersgemeenskap van Gansbaai van groot belang, aangesien daar periodiek "rob-slaning" voorkom. Die jong robbe word dan doodgeslaan en die velle verkoop. Dyer-eiland het ook 'n pikkewynbevolking en die ghwano word verkoop, ook pikkewyneiers, 'n fynproewersgereg.

Waenhuiskrans (Arniston) is vernoem na die seekantgrot wat so groot is dat 'n span osse en wa daarin kan draai. Hierdie grot is die toneel van M E R se bekende verhaal „Die Hoë Krans” en is deels in die grot deur mev Rothman geskryf. Hier het die geselskap ook die gerestoureerde vissershuisies besigtig.

Die vroeë veeposte was in die Strandveldgebied, 'n gebied wat yl bewoon was met Elim as middelpunt. Vandag lewer die Strandveld die produkte van die jongste nywerheid, nl veldblomme. Vars veldblomme is in groot aanvraag by binne-landse en buitelandse markte en gedroogde protea-spesies word op groot skaal na die buiteland uitgevoer. Hierdie nywerheid het ongeveer tien jaar gelede begin, en het al met sulke rasse skrede gegroei dat daar tans na die hele Europa uitgevoer word.

Die kalkfabriek ontgin die ryk karstgebied wat by Bredasdorp voorkom. In die ryk kalkneerslag word ook 'n fossielagtige skulpneerslag gevind en dit staaf

die bewering van 'n vroeë seebedding. Die buitengewone ringmure by Nacht Wacht is afkomstig van kalk vanuit die kalkgroewe in die kalkduine.

Elim

Elim is 'n Morawiese Nedersetting wat op 12 Mei 1824 gestig is. Dis 35 km suidwes van Bredasdorp geleë. Die totale dorpsgebied beslaan tans slegs 643 200 hektaar, met 354 huise waarvan 85 persent met rietdakke. Feitlik elke huisie het 'n solder van spaansriet en klei met kleivloere. Volgens hul Ordeninge behoort elke huisvader 'n eie woning te besit en daarom is 95 persent van die inwoners huiseienaars. Elke inwoner wat 'n huis wil bou, kry ook 'n perseel gratis. Die middelpunt van die nedersetting is die Morawiese Kerk en nege van die dertien strate wys in die rigting van die kerk.

Die Morawiese Kerk is 'n besienswaardigheid en dateer uit die jaar 1835. Dit is seker gepas om die mooi en tipiese kerkgebruike van Elim te noem. Die plek vir die prediker is aan die lang sy van die saal om sodoende naby en omgewe van die gemeente te wees. Daar is geen hoë preekstoel of kansel nie, want in die Broederkerk is 'n prediker 'n broeder onder broeders. Hy sit of staan agter die Liturgustafel, nie op 'n kansel nie. Die tafel staan net 'n paar trappe hoër as die gemeente se banke sodat hy hulle makliker kan toespreek en deur hulle gesien kan word. Alle kerkbanke is wit gevef, die hele kerkgebou is wit met wit gordyne en geelkoper hang-kandelare. Gedurende feestye, soos Paasfees, dra die hele gemeente ook wit kleres. Daar is 'n spesifieke afbakening in die Kerk: Die een "koor" (galery) in die vlerk is vir die

kerkkoor en die twee sy-galerye vir broeders en susters onderskeidelik. 'n Kostelike erfstuk is die kerkhorlosie wat teen die noordelike en suidelike gewels pryk. Dit is afkomstig van Herrnhut en is in 1764 deur die Raads-klokkemaker Prasse te Zittau in Sakse gebou. In 1911 het hierdie merkwaardige klok na Elim gekom en is dit in die kerkie ingebou. 'n Aaneenlopende as, wat deur die hele lengte van die kerksolder gaan, dryf die horlosie aan die suidelike gewel, wat slegs een ratwerk. Hierdie horlosie is dus 210 jaar oud en heel waarskynlik die oudste werkende horlosie in die Republiek.

Die oorspronklike watermeul is reeds in 1824 gebou en bestaan nog. Die boere van die Strandveld het hul koring hier kom maal, en aangesien dit die middelpunt van die Strandveld is, het hul kinders ook hier skoolgegaan, saam met die Kleurlinggemeenskap van Elim. Die ou slaghuis dateer ook vanaf 1896 en het veral landswyd bekend geraak vir die hoë gehalte wors en salami wat hier vervaardig is.

Die sewejaartjies van Elim is alom bekend en is feitlik die enigste lonende nywerheid wat op Elim bestaan. Die dakdekkers van Elim wat hul vaardigheid en netjiese werk van die een geslag na die ander oordra, is deur die hele Republiek bekend.

Merkwaardig is hierdie ou nedersetting in dié sin dat die beskawing nog nie diep ingedring het nie, ou gebruike word nog steeds gehuldig en alle Elim-, „afstammelingen” besoek jaarliks weer hul geboortedorp vir Paasfees. Dit is maar een van die feeste wat nog op Elim gevier word en hiermee word die familiebande in stand gehou.

Waenhuiskrans.

Foto: Y. Cbedburn

Bredasdorp-museum

Vivia Ferreira

“Ek twyfel of daar nóg ’n gebou in die land is wat in die loop van ’n eeu so baie fasette van die lewe weerspieël het soos dié ou saal op ’n straathoek in die middel van Bredasdorp. Kan daar êrens nóg ’n gebou wees wat as kerk in ’n kerkstryd begin het, later sendingskool geword het en terselfdertyd bioskoopzaal, danssaal, drillsaal, sportsaal? Op sy dag as sinagoge gedien het en later ’n florerende basaarwinkel gehuisves het? . . . en nou ’n bewaarplek vir die geskiedkundige lewens-tuig van die suidelikste dorp in Afrika?”, aldus Audrey Blignaut in haar essay oor die ou „Mission Hall” in haar bundel *Die Rooi Granaat*.

Gedurende die dienstermyn van Bredasdorp se tweede predikant ds Charl Marais, het 22 siele – mans, vroue en kinders – afgestig en hul eie kerk, die Independent Kerk tot stand gebring. Drie jaar later het hul predikant, eerw. A E Keet, geld ingesamel in die jong republieke van Oranje-Vrystaat en Transvaal en die kerk gebou. Nóg twee dominees Keet het hierdie eerste opgevolg en die gemeente was bekend as die Keetkerk, maar die algemene naam was later die Mission Hall vir hierdie sierlike geboutjie met sy spitsvensters. Die rede vir die afstigting was die ontevredenheid van sommige lidmate wat gevoel het dat ds Marais nie genoeg positiewe sendingewerk gedoen het nie en die Independent Kerk het dus voorsiening gemaak vir blanke sowel as nie-blanke lidmate.

Na tien jaar is die gemeente ontbind en die gebou en sy pastorie aan die Anglikaanse Kerk verkoop. Die pastorie met sy sierlike geronde stoeptrappies en binneplasia wat na die kerkgebou lei, is reeds in 1845 gebou. Tot in 1966 is die pastorie, of liever die “Rectory” soos dit toe bekend was, gebruik. Maar weens algehele verval is besluit om die huis te sloop.

Die pleidooi van wyle mev Susan van Rensburg, ’n oud-Bredasdorper en dogter van die alombekende Oom Jeremie Swart, by die Munisipaliteit en burgermeester het tot gevolg gehad die verklaring tot Nasionale Gedenkwaardigheid van die Mission Hall en die ou Rectory. Met die toestemming van die Provinsiale Raad is hulle van die Anglikaanse Kerk gekoop, gerestoureer en in 1969 tot musea verklaar.

Bredasdorp en sy kus is onafskeidbaar van skeep, dus is besluit op die tema Skeepswrakke aan Agulhaskus – tot dusver is reeds 105 bekend. Die eerste kuratrise was wyle mev Valerie Luyt wat na drie jaar in 1974 oorlede is. Mej Lois Bubb en mnr Errol Hayden was haar opvolgers tot die aanstelling in 1976 van

die huidige kuratrise, die entoesiastiese mej Jeannette Grobbelaar. Na elf jaar in die handelsbank waar sy die hoogste sport vir vroue bereik het, het sy van loopbaan verander weens haar liefde vir die saak. Tans is sy besig om ’n stukkie grond vir R2 000,00 aan te koop waar sy ’n egte Overbergse waenhuis wil oprig. Hierdie enigste skeepswrakmuseum in die wêreld is vindingryk opgehelder deur skeepslogsinjale en uitbeeldings van die marine- en strandlewe van hierdie Agulhasstroom-kusgebied.

In die pastorie weer is die meubilering tipies van ’n dorpshuis uit die Victoriaanse tydperk met erfstukke van die Bredasdorpse families en meubelstukke wat uit skeepswrakke gehaal is, byvoorbeeld ’n pragtige mahonie-en-marmer-skeepsbuffet uit die „Thames”. In die kombuis is daar benewens die bekende kombuisgereedskap ook besondere stukke, onder andere ’n trap-skommel-karring, langsteel oondgrawe om die groot brode diep in die bakoond in te steek en langsteel houtvurke om die gebakte brood nader te trek!

Die restourasie van die L’Agulhasvuurtoring, die oudste in Suid-Afrika, is die volgende projek waarvoor die entoesiaste van die Overberg-Strandveld hul gaan beywer.

Die vuurtoring is in 1848 teen ’n koste van £12 000 gebou. Die onrusbarende aantal strandings as gevolg waarvan honderde lewens verloor is, het baie verminder na die bou van die vuurtoring. Die Britse en die Koloniale regerings het albei geld geskenk om die vuurtoring in 1849 te voltooi. Waar die oorspronklike olielampe slegs die gelyke van 4 500 kerse had, het ’n nuwe lamp in 1911 470 000 candelas gehad en die laaste lamp, dié van 1936, se krag was 12 miljoen candelas wat vanuit die 20 meter hoë toring gestraal het.

Oud en jonk het ywerig die steil trappies en later lere opgeklim om die asemrowende gesig deur die dik lense oor die see te sien. En toe Jeannette Grobbelaar ons toespreek en ’n pleidooi vir hierdie laaste besienswaardigheid van die Simon van der Stel Stigting se najaarstoer lewer, is talle hande diep in die sak gestee.

Die rit huiswaarts was deur Elim, die heuwels af tot by Franskraal, waar die pad wegswenk na Stanford, al langs die strandmeer tot Hermanus en dan weer binneland in om die Nasionale pad weer by Botrivier te ontmoet. Ons het baie gesien, ons het baie geniet en ons kan net dankie sê vir die Overbergers wat so besiel is om vir die nageslag hul erfenis te bewaar.

Plan om ou Kaapse hawe te bewaar

’n Praktiese plan vir die oopstelling en restourasie van die oudste deel van die Tafelbaaise hawe vir die publiek en as toeriste-atraksie word deur drie bekendes in Kaapse seevaartkringe bepleit.

Die plan, waarvolgens die Victoria- en Alfred-bassin omgeskep moet word in ’n ontspanningsplek en toegang tot die see vir die publiek, is reeds deur ’n Kaapse argitek en die hawebestuur as prakties moontlik bestempel. Verskeie kaaie in die gebied is al vir handelsverkeer gesluit en met die oorskakeling na behouering, sal daar na verwagting ’n groter verskuiving van skeepsbedrywighede van daar na die nuwe Ben Schoeman-bassin wees. Volgens mnr Gawie Fagan, restoureerder en argitek, is daar verskeie geboue in die gebied wat behoue moet bly. Dié deel van die hawe kan ’n atraksie word en kan ingeskakel word by restourasiewerk in die Loaderstraatgebied agter die hawe. Die voorstellers van die omskeppingsplan, mnr Brian Lello, Frank Robb en John Skaife, sê Kaapstad is reeds afgesluit van die see deur ontwikkeling in Roggebaai. Die publiek en besoekers word deur sekere vereistes ontmoedig om die hawe te besoek waaraan Kaapstad sy ontstaan te danke het.

Daar is kommer oor die min maklik toeganklike hawegeriewe vir die steeds groeiende aantal plesierbootentoesiaste in die Skiereiland. As die Victoria- en Alfreddok van die res van die hawe afgesluit word, kan dit as plesierboothawe gebruik word. Met die nodige restourasiewerk, kan dit ’n toeristeatraksie word.

Die hawegebied kan met die visbedryf gedeel word en die restourasie van die gebied kan die ou vishawe en kaaie insluit. In dié stadium word die Victoria-bassin deur sleepbote, loodsligters en ander hawediensvaartuie gebruik.

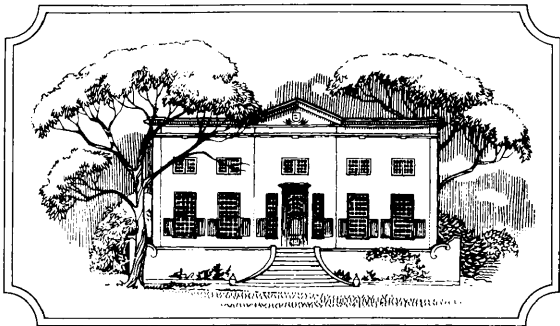
Die restourasiewerk wat in Londen se ou hawegebied St Katharine-by-the-Tower gedoen is en wat as toeristesentrum ontwikkel is, kan as voorbeeld dien vir die plan met die Tafelbaaise hawe.

Geboue wat gerestoureer kan word, is die hawekaptein se ou kantore by die ingang na die Alfred-dok; die ou poskantoorgebou waarin ’n restaurant reeds gevestig is; die ou viskaaie en vishawe en die ou Portswood Road-gevangenis. Die gebied kan volgens die voorstellers maklik deur ’n verskuiving van die veiligheidsheining en doeanehukke afgesluit word van die res van die hawe, waarvoor strenger beheer uitgeoefen kan word.

Die projek, waarin verskeie staatsdepartemente betrek kan word, word deur die voorstellers as ’n oplossing gesien om die hoë koste van nuwe kleinbootgeriewe te bestry en ’n manier om ’n gebied van historiese waarde te bewaar.

Die Burger,
10 Mei 1977

Ons het 'n wyn gemaak - Carlton

... en hier op die historiese Uitkyk Wynlandgoed weet ons dat Uitkyk Carlton W.O.S. een van die edelste Kaapse rooiwye is wat nog ooit gemaak is.

Kyk deur die helder dieptes van die ryk donkerrooi na die volrype rondheid van die aristokratiese Cabernet Sauvignon-druif.

Ervaar die talmende boeket wat so kenmerkend is van hierdie skaamdraende wingerdstok.

Proe in sy robuuste volheid die vrugbare leem-rooigrond van Uitkyk en die rypheid van die droë somerson.

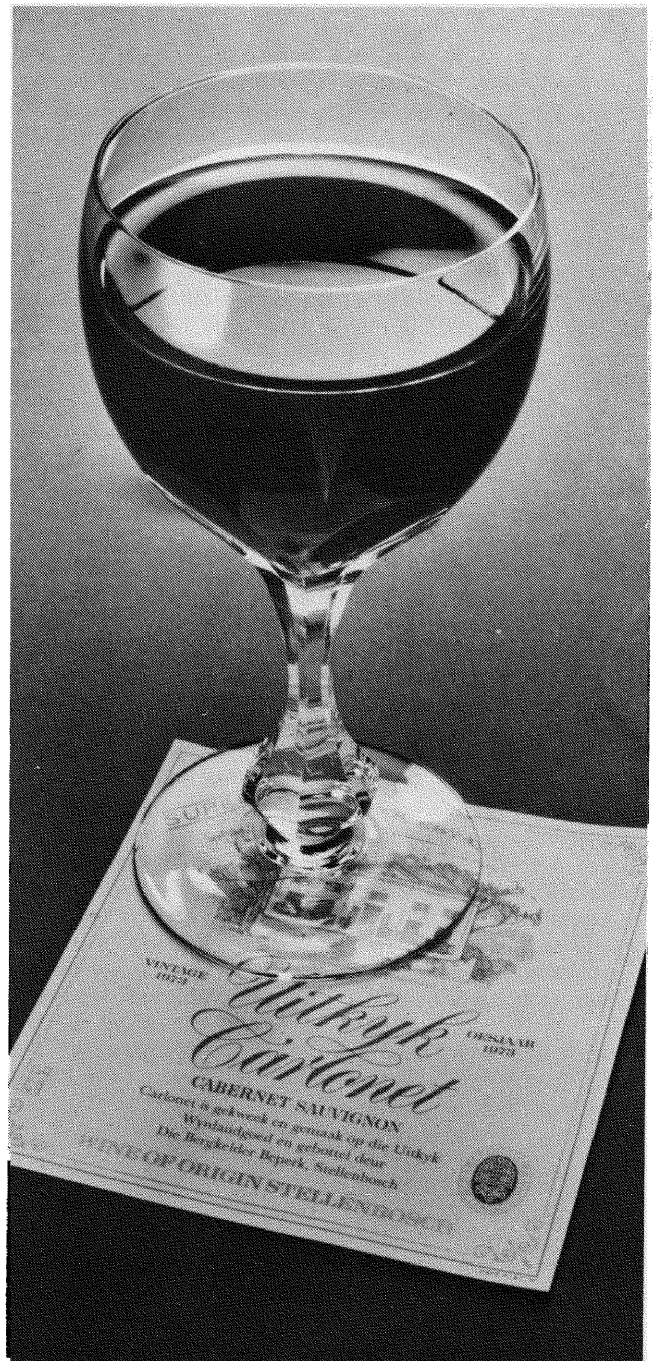
Drink dit nou met kennersgenot, of lê dit in u kelder neer in die wete dat u dit jaar na jaar met steeds groter waardering sal geniet.

*Uitkyk
Carltonet*

'n Volrondige, droë rooiwyn.

1973 *Uitkyk Carlton Cabernet Sauvignon* is deur die Wyn- en Spiritusraad geklassifiseer as 'n Wyn van Oorsprong – Superieur – die hoogste maantlike klassifikasie wat slegs aan 'n wyn van uitsonderlike gehalte toegeken mag word.

Ook afkomstig van die Uitkyk Landgoed:
1973 *Uitkyk Shiraz W.O.S.* – *Uitkyk Carlsheim* –
Uitkyk Riesling – *Uitkyk Late Harvest*.

Gebore en getoë op die Landgoed. Gebottel en bemark deur Die Bergkelder.

BB97A

Suidwes-Afrika - Southwest Africa

Ou Kaserne - Swakopmund

DES ERASMUS

Ons het teen die see geveg en gewen! Dit was die roemtaal van soldate van die 2 Eisenbahn Kompanie in Swakopmund se Kaserne. Hul stryd was moeilik teen 'n wilde Suidwes, wat traag voor die aanslag van 'n Duitse beskawing gebuk het. Hul opdrag was om die suidpunt van die Skedelkus te oorwin.

Hul koppigheid teen die aanslae van die magtige tee het aansteeklik na hul leefkwartiere deurgewerk en in die skietgate in die nege burgagtige hoeknokke, die stewige mure en die uitkykposte gaan vasslaan. Dit het die Ou Kaserne nog sterker as die mens gemaak.

Die oormag teen die Ou Kaserne was selfs groter as teen sy bewoners self. Vandag meer as sewentig jaar later het hierdie Nasionale Gedenkwaardigheid ongeskonde as oorwinnaar uit sy bestaanstryd getree en wag dit blinknuut op 'n nageslag. Van die soldate leef nog net herinnering, maar die Ou Kaserne het nog nooit sterker as juis nou gestaan nie.

Vir 'n jong land soos Suidwes-Afrika kom die Kaserne-geskiedenis van ver. Curt von Francois en dié manne het binnelands voorrade nodig gehad en daar was geen doeltreffende hawe in die ou Duitswes nie. Daarom is 'n spoorwegkompanie in die lewe geroep met 'n klinkklare opdrag om 'n houtkaai die see in te bou, waar vragbote van Duitsland ankers kon laat sak om hul kosbare vrag aan wal te bring.

Nog voor die kaai het die vragdraers in dieper water gaan lê. Daar is die vrag en passasiers op landingstuie oorgelaai, wat dit deur die systrome en branders tot op die strand gebring het. Die ganse proses was moeisaam en gevaarlik.

Vir die bou van die houtkaai moes lang pale tot in vastigheid onder die seabodem gedryf word. Die terrein was rotsagtig en sweet en bloed het dikwels saam daar in die Atlantiese Oseaan geval. En skaars was die houtpale in of vreemde wurms het daaraan begin vreet en boor. Die borende wurms het tot die tweede mislukking van die spoorwegkompanie gelei. Die eerste was die ou mole, wat net 'n kort rukkie diensbaar was voordat dit versand het.

Ten einde raad is daar op 'n ysterkaai besluit. Dit moes vir altyd staan en sou 640 m die see in strek. Met die ysterkonstruksie is daar net 300 m gevorder, maar die stuk was so stewig dat dit vandag nog as gewilde hengelplek dien.

Vir Swakopmund se sestig spoorwagsol-

date is die kaserne as blyplek gebou. In 1905 het die Duitse vlag oor 'n voltooide vesting gewapper en het manskappe van die 2 E B K 'n vaste tuiste gehad.

Die gebou self was 'n spanpoging. Bouwerk het onder bevel van 'n maj Bauer begin, is onder bevel van 'n maj Friedrich voortgesit en onder bevel van 'n maj Mossner afgerond. Mossner was 'n daadkragtige soldaat en met sy besoeke aan die suide van Suidwes het 'n luit Goerke toegesien dat die bouwerk volgens plan verloop.

Baie gee 'n luit Heinsius die eer vir die bou van die Kaserne. Heinsius was 'n wolwater-soldaat. Dit was hy wat die bouplan van die Kaserne namens die Duitse magte onderteken het. Of hy die argitek was, word betwyfel. Daar word eerder aanvaar dat bevelvoerders van Duitse militêre eenhede in Suidwes voorgeskryf het hoe so 'n militêre vesting behoort te lyk en dat tekenars van die Duitse regering die planne daarvolgens opgestel het. Dit is ook die blykbare rede vir die treffende ooreenkomste in boustyle van die forte op Grootfontein, Namutoni, Warmbad en die Alte Feste in Windhoek.

Die einste Heinsius kry vandag ook die eer vir die muurteks in die voorportaal van die Ou Kaserne, waarin die dapperheid van die manne van die 2 E.B.K. besing word.

Die goue jare van die 2 E.B.K. was van 1904 tot 1906. Daarna het Schutztroepen uit alle windstreke in die Kaserne gebly. Uit Duitsland het hulle op Swakopmund aangekom en 'n tuiste in die Ou Kaserne gevind totdat hulle uitgeplaas is. Ná diensplig in Suidwes-Afrika het hulle in die Ou Kaserne gaan bly totdat 'n boot gekom, 'n plekkie aan hulle gebied en hulle na hul heimat teruggebring het.

Skerwe van die Unie-besetting het die Ou Kaserne nie getref nie. Met die vertrek van die Duitse soldate en die koms van die Suid-Afrikans het die Ou Kaserne Swakopmund in 'n nuwe rol gedien – as 'n skool.

Meer as vyftig jaar lank is die stemme van singende kinders gehoor waar harde soldate voor hulle ná hul stryd teen die see gerus en ontspan het.

Die kunsskat van die Ou Kaserne is in sy ingangsportaal. Dit is beeldend van harde manne se verlange. Hul Europese gebondenheid spreek vandag nog uit hul kuns. Dit leer van hul hartseer en hul drome.

In die middel van die plafon van die

koepelvormige ingangsportaal waak die Schutztroepewapen oor alles wat daar teen die mure opgeteken staan. *Suum Cuique* lui die leuse daarop – vir elkeen sy eie.

Laer af word die res van die verhaal van die 2 E.B.K. teen die mure geskets. Ses-en-twintig wapens versier die vier wandmure. Die wapens verteenwoordig die koninkryke en provinsies van die Duitse republiek. En onder die wapens is een van Hannover, destyds nie meer deel van Duitsland nie. Aan Hannover is 'n ereplek toegeken omdat so baie vrywilligers daarvandaan hulle vir die temmersoorlog in Suidwes aangemeld het. Destyds is selfs na die Hannover-regiment in Suidwes-Afrika verwys.

Tussen die wapens deur rank takke, blykbaar dié van die bekende narra van Suidwes.

Dat hierdie kuns behoue gebly het, is op sigself wonderbaarlik. Skoolseuns is skoolseuns en in die vroeë jare twintig het 'n ruit gebreek wat die portaalkuns beskerm het. Omdat dit net 'n deurloopplek was, het niemand juis omgee nie en die Namib-winde en vogtige seebriese het aan kunswerke begin vreet waaraan ledige Schutztroepen soveel ure gewerk het.

Daar waar opknappingswerk aan 'n Swakopmundse hospitaal gedoen word, het ek hom aangetref. Edmund Wannemacher is 85 jaar oud, 'n skilder van beroep en kliphard besig met sy kwas. Ja, hy onthou nog. Dit was die jaar 1925 of '26 toe hy aangesê is om die portaalkuns raak te vat, waar die Namib-weer dit bygekom het. En hy onthou dat sy loon 'n onderneming deur sy opdraggewers was dat sy naam in die geskiedenis van Swakopmund op 'n erol sou verskyn – 'n erol waarvan die bestaan nie vandag meer bepaal kan word nie.

Baie jare het Wannemacher se opknappingskuns gehou. Meer onlangs het 'n oud-argivaris van Suidwes, mnr David Krynauw, verneem dat die Ou Kaserne deur die Administrasie opgeknep word. Toe het hy gekeer dat die portaalkuns nie toegeverf word nie.

In 1973 is die Ou Kaserne tot 'n Nasionale Gedenkwaardigheid verklaar. Onderhandeling tussen die Administrasie van Suidwes en die Kersfonds van Die Suidwester, Windhoek se grootste koerant, het begin. Uiteindelik is 'n ooreenkoms aangegaan dat die Ou Kaserne gerestoureer moet word en dat dit as strandhuis vir Suidwes se blanke kinders

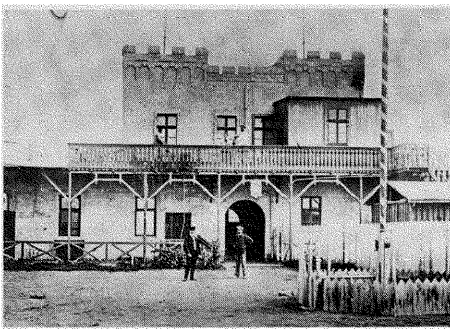

'n Blik oor die binneplein van die Ou Kaserne.

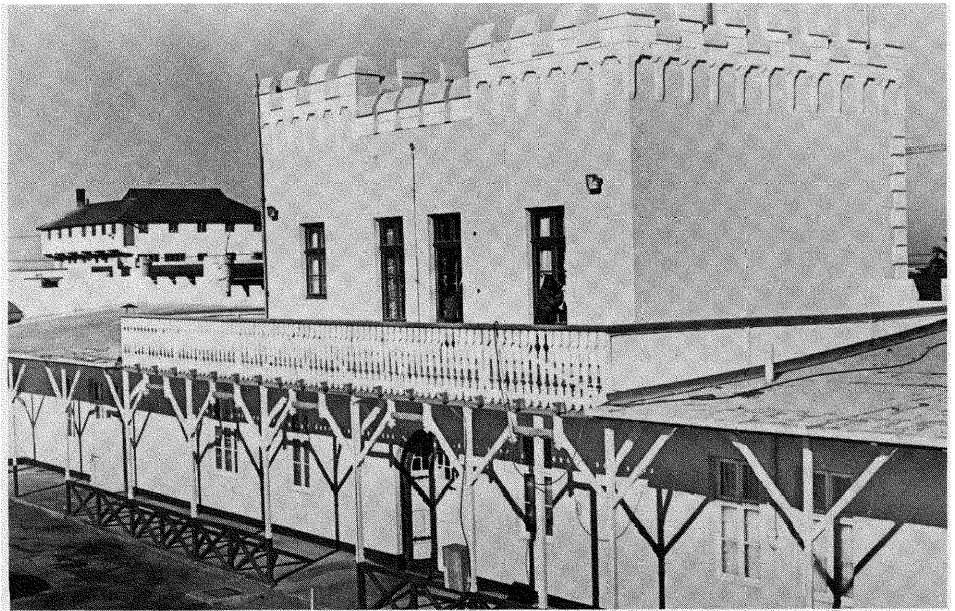
So het die binneplein van die Ou Kaserne in November 1905 gelyk.

Foto: *Vereniging vir Wetenskaplike Ontwikkeling, Swakopmund*

Hans Meyrer, 'n beroepskunstenaar van Swakopmund, besig met die restourasie van die portaalkuns van die Ou Kaserne.

Foto: *Willem Barnard*

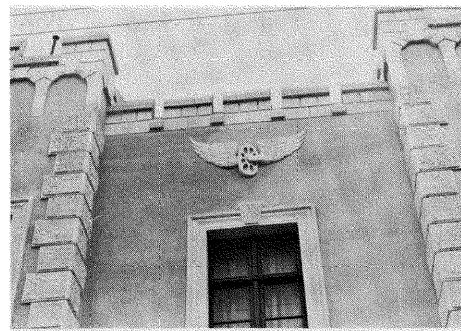

Die kwartiere van die bevelvoerder van die Kaserne in die Duitse tydperk.

Foto: *Willem Barnard*

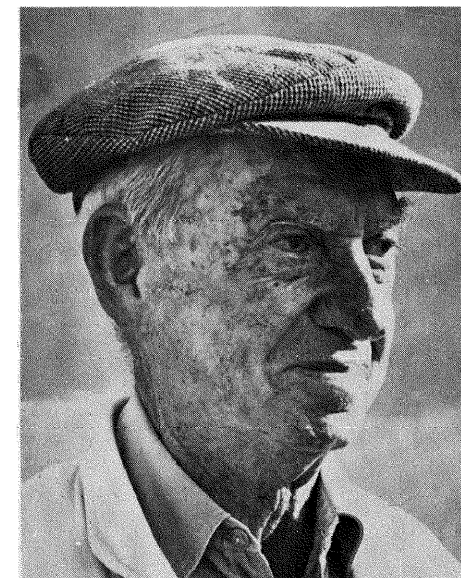
Die Duitse Spoorwegwapen is steeds ongeskonde bokant die voorportaal van die Ou Kaserne.

Foto: *Willem Barnard*

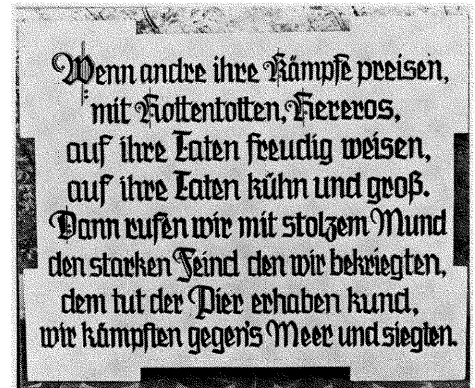
Edmund Wannemacher. In 1925 het hierdie man, wat vandag op 84-jarige ouderdom steeds 'n aktiewe verwer op Swakopmund is, die portaalkuns gered.

Foto: *Willem Barnard*

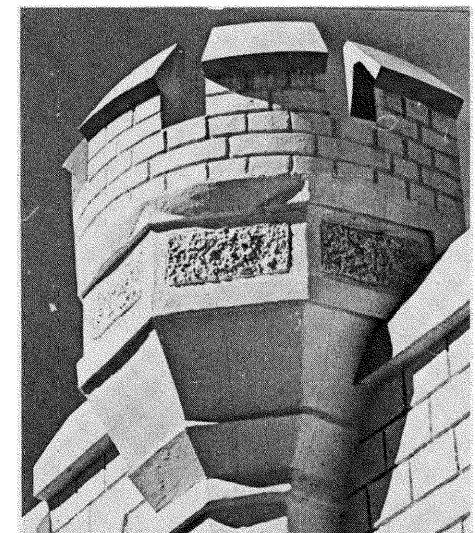
So het luit. Heinsius die dapperheid van soldate van die 2E B K besing.

Foto: *Willem Barnard*

Een van die miniatuurburge wat die nege hoeke van die Ou Kaserne vorm. Dit moes as skietgate dien, maar verteenwoordig duidelik vroeëre Duitse invloed uit die tydperk van kastele en ridders.

Foto: *Willem Barnard*

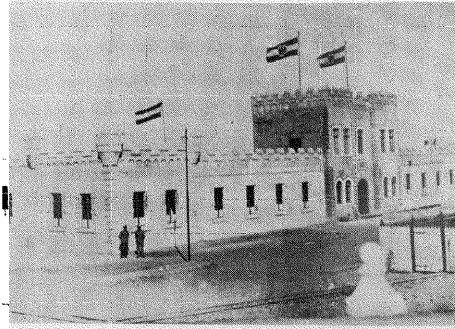

sal dien. Die koerant het tenders gevra, een toegeken en goedkeuring vir die restaurasiewerk gekry wat nou afgehandel is.

Die restaurasiewerk is uiters versigtig gedoen om die ou gebou presies net so te laat lyk soos in die Duitse tydperk. Verfmengsels is selfs herhaaldelik aan historici voorgelê om die presiese kleur van weleer te kry. Die argitekte se handleiding was die destydse plan soos deur luit Heinsius onderteken.

Plafonne en houtvloere is vervang en keramiekteëls pas vandag pragtig onder die kunswerke in die portaal. Die portaalvloer is ook 'n bietjie hoër as destyds, sodat stormwater nie ná fratsreën daardeur kan stroom nie. Die voordeur tot die portaal is nou altyd toe om die kuns te vertroetel. Die kuns self is gerestoureer deur Hans Meyrer, 'n beroepskunstenaar van Swakopmund.

Op 3 September is die amptelike opening van die gerestoureerde Ou Kaserne deur

Die Ou Kaserne net na sy voltooiing in November 1905.

Foto: *Vereniging vir Wetenskaplike Ontwikkeling, Swakopmund*

die Administrateur van Suidwes, mnr Ben van der Walt, waargeneem. Vir hom was dit een van sy laaste groot ampstake in Suidwes, maar ook 'n monument vir die werk wat hierdie man van die Stigting Simon van der Stel tydens sy mooi ampstermyn in Suidwes-Afrika verrig het.

bility, by order of Governor Dr Seitz who departed from Windhoek on the 1st of May, with the administration of the fiscal affairs which he left behind. After the arrival of General Botha and the occupation of Windhoek by the Union troops on the 12th of May, he had a difficult task, and position. He was interned in Kimberley and only after the Treaty of Khorab on the 9th July, 1915, was he released and he arrived in Windhoek in August of that year.

Redecker remained in South West Africa until 1921; in 1919 he was promoted to Councillor to the Government. After his return to Germany he became an official of the Reichs Compensation Office for War Losses. In 1922 the title of "Privy Councillor" was bestowed on him in view of his colonial activities. In 1931, after his years in colonial service were taken doubly, he was credited with 53 years of service, he was retired of his own free will by the Reichs President Von Hindenburg.

As a pensioner Redecker lived in Berlin.

Two South West African architects: Gottlieb Redecker and Wilhelm Sander

DR N MOSSLOW

Two architects left deep footprints in the development of Windhoek, and with that in the history of South West Africa: Gottlieb Redecker* and Wilhelm Sander. Gottlieb Redecker was born on the 30th April, 1871, as the son of the missionary colonist Wilhelm Redecker at Otjimbingwe, South West Africa, which was, as it was called at the time, the central point of Damaraland, and as from the 1st February, 1876, he attended the missionary school which opened on that day, established by the Missionary Bernsmann for the mission children.

After the death of his mother in 1882 he was sent to relatives in Germany at Gütersloh. After the completion of his studies at the High School he studied building construction and became a structural engineer. At the end of 1895 he was commissioned by the Otjimbingwe firm of Hälbich to construct a wagon factory at Otjimbingwe, and in addition to deliver and install the necessary machines for the purpose. On the 31st January 1896 he brought along a whole installation to Walvis Bay, which was brought to Otjimbingwe by ox-wagon. On the 7th October the opening of this factory took place, the building of which

stands to this day. At the end of the same year Redecker returned to Germany, where he got married. From there he was sent to South West Africa by the Department of the Exterior as a government architect, and departed at the end of 1899. At the end of 1901 he became the head of the Department of Building Construction. Through his knowledge of the native languages he could also render invaluable service to the Government.

With the erection of the Christuskirche and the Government Buildings, commonly known as the "Tintenpalast" – both of his own design – he erected monuments for himself. (Many other buildings could unfortunately not be mentioned here).

The design of the Christuskirche (in neo-romanesque style) was approved in 1904, and on the 11th August, 1907, the cornerstone was laid in the presence of Governor Von Lindequist, and on the 15th October, 1910, the consecration took place. (On the 29th November, 1974, the church was proclaimed a historical monument).

The erection of the "Tintenpalast" was announced in 1910, and the building was completed and occupied in October 1913. During the First World War, on the 1st April 1915, Redecker assumed responsi-

Gottlieb Redecker, architect of the Christuskirche.

Government Building, commonly known as the "Tintenpalast", circa 1930.

*Mossolow, N, *Three historical landmarks, Windhoek*, 1972, p. 65.

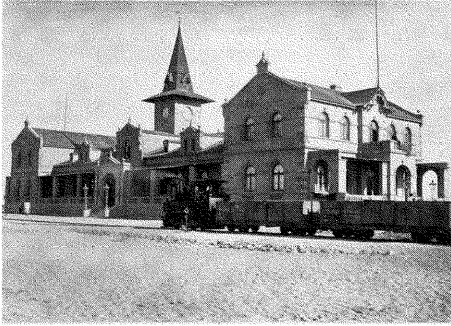

During the summer of 1944 he moved to Gütersloh because of the steadily more intensive air attacks. It was the irony of fate that he and his wife met their death in this town as a result of a bombing attack on the 21st January, 1945, while his house in Berlin remained unscathed.

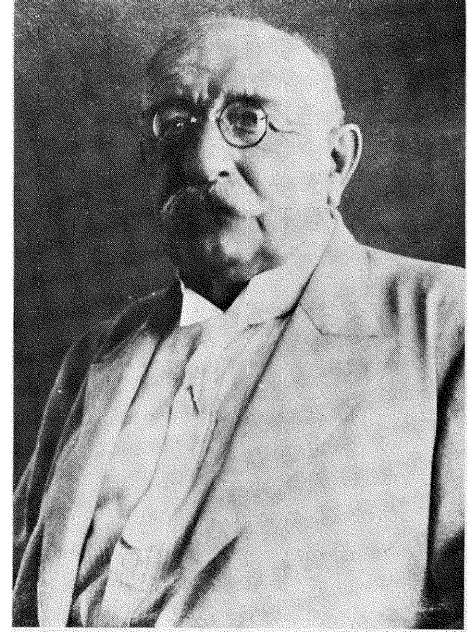
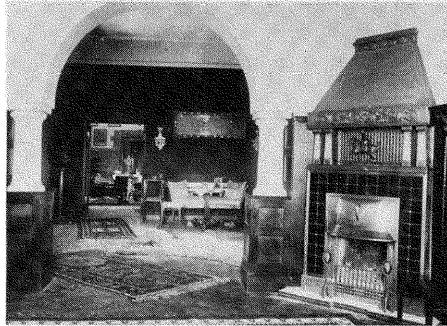

The castle of Duwisib, built in 1909, is situated 72 kilometres from Maltahöhe on the fringe of the Namib.

The station building, Swakopmund.

Interior of the Duwisib castle.

Wilhelm Sander, architect.

The Christuskirche, Windhoek.

WILHELM SANDER was born in Berlin on the 10th December, 1860. He studied at the Building Industry School in Hoexter where he completed his studies in 1886, after which he worked in Berlin-Lichterfelde. Having a gift for, and keen on the romantic old-German architecture he built himself a double storey house in Lichterfelde in 1894. Architectural and stylistic elements of this could be looked for on the border of the northern and central German provinces.

After the construction of this house Sander landed in difficulties as a result of the high cost of building and the burden of the bonds. The house was sold to the banker Emisch, and today counts among the most beautiful and most original houses of its class, not only in Lichterfelde, but in the whole of Berlin. In 1973 it was completely restored with the aid of the "Berlin City Guardianship".

In 1901 Sander entered the service of the German Colonial Company for South West Africa, and he landed in Lüderitz. His first building was the station building (and the lighthouse) in Swakopmund, which was proclaimed a historical monument on the 27th October 1972.

Commissioned by Baron H H von Wolff, a Baltic German, who was married to the daughter of an American millionaire (Jeta, neé Humphries), Sander in 1909 built the castle of Duwisib which gives the effect of a mirage in the desert, situated 72 kilometres from Maltahöhe on the fringe of the Namib, on the 56 000 hectares farm with the same name. The construction costs of it

amounted to 250 000 Golden Marks! It is almost two storeys high with a quadrangular tower in the middle of the square building with a facade of hewn stone, with low (also quadrangular) towers on all four sides. Noteworthy is also the interior architecture of this building, as also the decor from the Baltic land of origin – Esthonia – of the former owner, the furniture which he brought with him. (The castle is today externally and internally in the best state of preservation, and the furniture as before 1914!). The building style is in keeping with the romantic tendencies of the fortresses constructed in the German colonial times in South West Africa, like Namutoni, Gochas, Omaruru, Okahandja – but it excels the architectural characteristics of these structures, as well as in taste, elegance, excellence of finish, of the materials, as well as the expenses incurred.

In 1911 Sander designed and built the purchasing and selling company's building, which today is known as Erkrath's Building, and in 1913 the adjacent Gathemann's Building, now surrounded by modern buildings, but which lend character to the main street, in a specific manner.

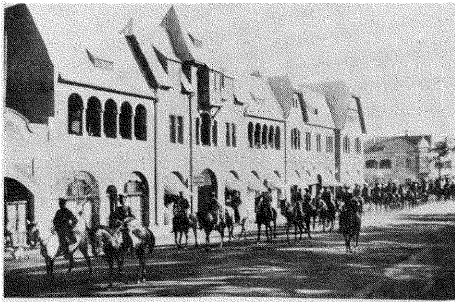
In 1912 Sander designed and built the present "Orban School". As a partner in the firm of "Sander & Kock", and in 1913 he completed the Government Building, the "Tintenpalast" of the abovementioned government architect Redecker. In the same year he built "Schwerinsburg" on the ridge of the mountain between Windhoek and Klein Windhoek, which he reconstructed from the artificial ruins of "Sperlingslust" into a castle – "Schwerinsburg" – representative of a mediaeval castle, which was acquired by Count Bogislaw von Schwerin.

Beneath this Sander built for himself a second castle which he sold to Countess Margarete von Schwerin, neé Heynitz, in 1916, and which she called "Heynitzburg". Furthermore Sander built for himself, in the years 1917-19, a third but smaller castle, a little distance away from the first two, which he named "Sanderburg". This he occupied until 1922.

Sander had to leave Windhoek for health reasons and moved to Lüderitz. In 1928 he was commissioned by the German Evangelical Lutheran Church in Keetmanshoop to build a church, which was only consecrated after his death.

Sander died on the 29th November, 1930, in Lüderitz and was buried in the Windhoek graveyard.

When comparing the details and the style elements of the buildings constructed by Sander in South West Africa with those of his former house in Lichterfelde one clearly sees where Sander found his initiatives. But he also understood how to adapt his buildings to the African landscape.

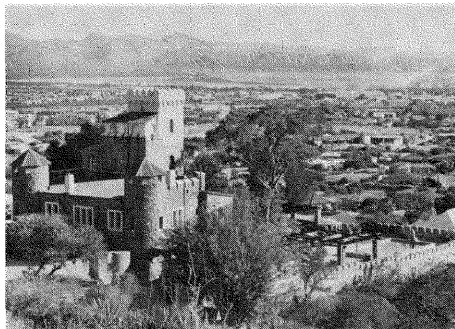
Erkrath's building with Gathemann's building adjacent to it, circa 1914.

Wilhelm Sander designed and built the present Orban School in 1912.

The castle of Heynitzburg.

Photo: *Photobox, Windhoek*

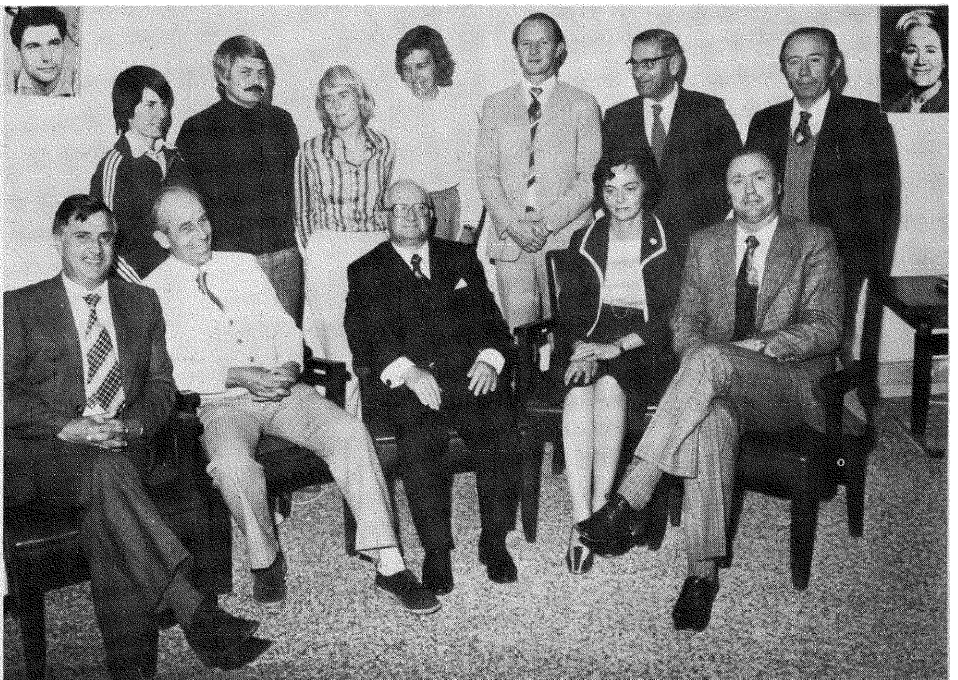

Interior of Sanderburg, designed and built by architect Sander in the years 1917-1919.

Die nuwe komitee van die Stigting Simon van der Stel in Suidwes is onlangs verkies. Voor vlnr sit mnre J J Pottas (ondervoorsitter), W Sydow (voorsitter), Sy Edele mnr B J van der Walt, mev M Pottas (sekretaresse) en mnr J H Venter (lid van die Nasionale Raad). Agter vlnr mev S Harper, mnr P Odendaal, mej E Schroedder, mev G Keding, mnre D B Stupart, E Gauerke en N J Jooste. Inlas: Mnr G Keding en mev S May.

Foto: *G Keding*

From the new Series W123, the Mercedes-Benz 230.

The ultimate in 4-cylinder motoring.

As you slip behind the thickly padded wheel you feel you have moved forward in time. A wide, deep seat holds you firmly in position. In your line of vision, a softly curving dazzle-free instrument panel. Around you is an air of dignified luxury.

A touch from your foot and the car accelerates rapidly into its stride. You feel relaxed, invulnerable and totally in control.

This is the astonishing new Mercedes-Benz 230, a car that takes 4-cylinder motoring into the eighties.

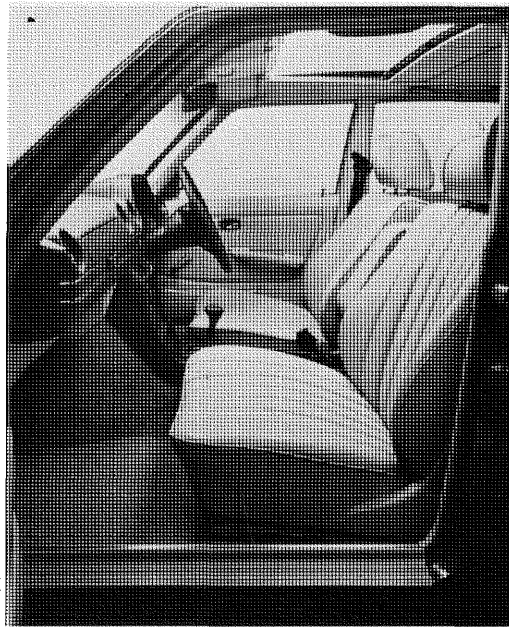
Mercedes-Benz engineering

How does the new 2,3 litre engine differ from other 4-cylinder engines? Mainly in that it is designed and built by Mercedes-Benz.

Thus it is beautifully *balanced*. Economical yet punchy, refined yet powerful. And so flexible that it adapts smoothly to heavy traffic conditions with the minimum of gear changes.

Mercedes-Benz spaciousness

Complete safety requires a relaxed driver. And a relaxed driver requires space. In this respect the new 230 is generous to driver and passenger alike.

This car is an honest 5-seater. The secret of its spaciousness lies in new Mercedes-Benz technology that puts the room in the car *in* the car – without adding bulk or sacrificing safety.

Mercedes-Benz handling

Never has there been a car that handles so magnificently. The new zero offset front suspension is an engineering masterpiece. It provides uncanny directional

stability and braking on the worst roads.

Mercedes-Benz safety

A host of Mercedes-Benz engineering achievements have contributed to the unrivalled safety system, making the world's safest car even safer.

The petrol tank is over the rear axle, away from the impact zone. All controls are either padded or recessed, the steering wheel not only collapses on front impact, but also on side impact. Slimmer, lighter windscreen and roof pillars give greater visibility, yet they are stronger than before.

Servo assisted disc brakes on all four wheels have braking power far beyond the requirements of the car.

Eight years were spent in developing this car. It shows. The new Mercedes-Benz 230 now offers you the 4-cylinder way to enjoy the world's most advanced car. Slip behind the wheel of one for a test drive.

The new Series W123 also comprises the 250 and 280E, as well as the two remarkable diesels: the 240D and 300D.

**Mercedes-Benz.
Engineered like no other
car in the world.**

General Representatives for Daimler-Benz AG in South Africa: United Car and Diesel Distribution (Pty) Limited, P.O. Box 1717, Pretoria 0001. Over 100 sales, service and spares establishments right around South Africa.

Save our Heritage

The time has come for Natal to have a good look at itself, its past and its future. Are our cities and towns to become grey concrete centres with the buildings and areas that are part of our indigenous culture and history being systematically and arbitrarily destroyed?

How much more could have been preserved of the Zulu historical areas? Not by a plaque or a cross, but by a genuine appreciation of the value of such sites. The Sea View Vishnu Temple in Durban, one of the finest architectural statements of the indigenous Indian people, epitomises the problems of Hindu temples. They rely for their existence on a resident community which in the case of this temple has been removed. The building, now under the dubious care of the Department of Community Development, is virtually a ruin.

Could a way not have been found to conserve the important parts of the Marine Hotel, like the palm court and banquet hall, symbols of White colonial life? The Shemba Village around Phoenix, with all its problems of overcrowding is still worthy of conservation as a vital focus of African life and festival.

Moves are afoot to make other use of the Supreme Court in Pietermaritzburg, but in Durban it seems a foregone conclusion that the telephone exchange, one of the best Edwardian buildings in Natal, will make way for a modern exchange.

How much real effort is being made to conserve other important historical areas? What can an overseas visitor see of our indigenous culture? And, more important, what will our rising young generation actually be able to experience of the glories of our past?

This urgent problem was high-lighted recently by the plans of Mr Peter Noel-Barham (whose sole efforts have so far saved the Queen's Tavern from demolition) to turn the old Durban railway station into a lively cultural centre for all races.

But must we rely on the efforts of individual citizens, as in the case of the Old House Museum, to spearhead such

moves?

The Institute of Architects and The Durban City Council have drawn up a list of important buildings and areas that are worthy of conservation. But the Council has not yet formally accepted this and it therefore lacks strong and influential support.

This is not enough. What is needed is a permanent committee, for which the Durban City Council should take responsibility. Its members could include the City Engineer and representatives of the Provincial Council, the Institute of Architects, the National Monuments Council, the chambers of Commerce and Industry and historians.

It is appreciated that every building and area cannot be conserved. Cities and the needs of their inhabitants are continually changing but should values and a pride in the past be thrust aside as has happened too often?

Instead of living through continual eleventh-hour crises, a permanent committee could examine the future of each area or building due for demolition, assess its architectural, social and historical value and try to find a way of conserving it, by remodelling if necessary, to satisfy changing needs.

Elsewhere in the world and in South Africa it has been proved that the two opposing forces – economic demands and conservation – can coexist to the long-term benefit of all. It is about time we tried.

Leading article in *The Natal Mercury*, July 9, 1977

Architect fights to save old Durban church

Another historic old building in Durban faces possible demolition – and architects want the City Council to save it.

It is the 94-year-old Baptist Church in Russell Street, which is up for sale for R114 000.

The pastor, the Rev Leslie Green, said the church needs a new roof and has become too expensive to maintain. The congregation had decided to sell and could not lay down any stipulation that the old building should be retained by the purchaser.

Mr Danie Theron, Natal public relations officer of the Institute of Architects, said it would be a great pity if yet another of Durban's old buildings were to disappear.

"I suggest the City Council buy it, restore it to good condition and use it as a youth community hall," he said. "There is a big need for such an amenity in the area. The restoration, including a new corrugated roof, would not cost more than a few thousand rands."

Mr Green said it was sad to have to sell the colourful old building. Some of the congregation had worshipped there for more than 50 years.

If a buyer is found, the money from the sale will probably be used to build a Baptist church at Umbilo.

Sunday Tribune, October 23, 1977

Post Office will decide soon

A decision on the fate of the old Durban telephone exchange is expected soon, says Mr L F Rive, the Postmaster-General.

However, Mr Rive, in an interview from Pretoria, refused to discuss the building until letters had been written "to the people concerned".

Earlier this year Mr Harold Fuge, Natal's regional director of Posts and Telecommunications said the building was in "a shocking state" and would have to be demolished.

Since then there have been reports that the old exchange might be saved from demolition and given a face-lift.

The Natal Mercury, July 5, 1977

City Tavern a Monument

Durban's British Middle East Indian Sporting and Dining Club – the Queen's Tavern – was declared a national monument.

Diners' traditional stiff upper-lips at the restaurant changed into smiles of delight as the news was broken.

Beaming restaurant owner Mr Peter Noel – Barham said; "This ends a three-year battle. We had a 3 000 signature petition, we saw the Mayor of Durban, contacted the Minister of Community Development and telegraphed the Prime Minister.

"Nothing helped. Just when I had almost given up hope the building was saved – thanks to The Natal Mercury, Mr Ron Reynolds MPC and Mr G A Chadwick of the Monuments Council."

A letter from the Monuments Council in Cape Town says the tavern, in Stanford Hill Road, has been provisionally declared a monument.

After three years a final decision will be taken.

The Natal Mercury,
April 1, 1977

Clock comes home

A little piece of old Pietermaritzburg came home when work began on the installation of the original clock in the tower of the old Presbyterian Church in Church Street. The church, which now houses the Department of Social Welfare and Pensions offices, was erected in 1852 and the clock was placed in position in 1870. It was the only public time-piece in the City for many years, before the church sold it to the Greytown Queen's Jubilee Committee in 1895. It remained in the Greytown Town Hall tower until 1970 when it developed a fault and a new clock was bought. The Simon van der

Stel Foundation acquired the old clock and after having it repaired, decided to replace it in the church. Dr J A Pringle, secretary of the regional committee of the foundation, says that the clock should be working very soon, although the weight mechanism will have to be adjusted a few times to get it running at the correct speed.

Natal Witness,
August 4, 1977

Lysting van ou geboue op Vryheid

'n Lys van al die historiese geboue op die dorp gaan in opdrag van die Nieuwe Republiek-museumkomitee opgestel word. Mnr Louw Jelliman het gesê indien hulle nie daadwerklik optree om hierdie ou geboue behoue te laat bly nie, daar gou nie meer een oor sal wees nie.

Geboue van historiese belang sluit onder meer 'n huis in wat in die Tweede Vryheidsoorlog as hospitaal gebruik is. Daar is ook 'n huis van blou ysterklip waarin president Paul Kruger oornag het.

Slegs 2 geboue op Vryheid is reeds as historiese gedenkwaardighede verklaar. Die een is die Ou Raadsaal wat tans die Nieuwe Republiekmuseum huisves en die ander is die N.G. moederkerk van klip.

Die Volksblad,
6 Desember 1976

Make monuments of city buildings

All the old and historically-attractive buildings in Pietermaritzburg should be identified and declared historical monuments now to prevent the destruction of the City's unique quality, said Mr Dick

Jones, Director of Publicity, yesterday. Mr Jones was reacting to the news that the facade of Ireland's department store in Church Street was to be removed.

"Pietermaritzburg is going to lose the finest Victorian shopfront in South Africa," Mr Jones said.

"It is no good apportioning blame for the loss of a fine old building which gives the City its character. Let those of us who are concerned take this incident as a lesson and ensure that this destruction is not repeated."

Tourists from other parts of the Republic continually expressed delight at finding in Pietermaritzburg a city which preserved its fine old buildings, Mr Jones said. These architectural contrasts made the Capital most appealing to visitors who came from centres where the old buildings had been demolished.

"What we have in Pietermaritzburg is the envy of other cities. Our buildings date from the early 1840s, reflecting Trekker, colonial, Victorian and Edwardian eras. Must this all be destroyed in the name of progress?" he asked.

It served little purpose to stage exhibitions emphasising the unique quality of Pietermaritzburg when, two months after the event, the facade of Ireland's was given the death sentence.

The shopfront and the Standard Bank building should have been declared national monuments years ago, he added. "Buildings worth preserving must be identified, and reports on their historical interest compiled and submitted to the National Monuments Council. It will take only several months to have them approved and declared national monuments, so acquiring immunity from demolition."

Identification of worthy buildings could be done by the owners of such properties, members of the Natal Institute of Architects, the City Engineer, the Publicity Association and the National Monuments Council.

"The responsibility is ours alone," said Mr Jones.

The Natal Witness,
December 24, 1977

Transvaal

Die Soutpan by Pretoria

C DE JONG

Die soutpan is net omtrent 40 kilometers noordwes van Pretoria geleë, maar die meeste mense, behalwe geoloë en sommige landboukundiges, weet nie daarvan nie en sy geskiedenis is amper vergeet. Tog was dit in die vorige eeu in Transvaal 'n baie bekende plek. Daar bestaan selfs 'n boek oor die pan van die geoloog Percy Wagner, *The Pretoria Salt-Pan*. Dit dateer van 1922, maar is nog steeds die uitvoerigste bron van kennis oor die plek. Dit is veelseggend dat hierdie ou boek van 1922 nog onlangs te koop was by die Staatsdrukker in Pretoria vir net 75 sent. Dit bewys in hoe 'n mate die soutpan vergeet is. Tog is 'n besoek aan dié plek die moeite werd. Dit is interessant om die volgende redes:

(1) Die soutpan is 'n baie merkwaardige geologiese verskynsel. Dit is 'n ou vulkaniese krater en het nie deur die val van 'n meteoriet ontstaan nie.

(2) Dit was van ouds 'n plek waar kombuisout (NaCl) ryklik aangetref en benut is, waar hoefwild sout kom lek het, roofdiere die hoefwild gejag het en mense die hoefwild en die roofdiere gejag het.

(3) Sedert menseheugenis het mense in die pan sout versamel. Sedert 1912 is sout en soda gereeld tot 1956 deur 'n onderneming daar versamel. Toe is die ontginning van sout en soda gestaak en het daar by die soutpan 'n egte spookdorp ontstaan.

(4) Die soutpan is tans die middelpunt van 'n belangrike proefplaas van die Departement van Landboutegniese Dienste. Simmentaler-beeste word daar met inheemse beesrasse gekruis en die invloed van beweiding op die veld word bestudeer.

Resente literatuur oor die soutpan is baie skaars, wat 'n bewys is dat die plek deur die meeste mense vergeet is. Die sluiting van die proefplaas rondom die pan teen vrye toegang vir die publiek het daartoe bygedra, hoewel die plaas op aanvraag toeganklik is.

Geologie van die soutpan

Die soutpan is in 'n kringvormige, ou vulkaniese krater met 'n middellyn van 1 000 tot 1 038 meter geleë. Die krater-rand is gemiddeld 30 meter hoër as die omringende bosveld en 90 meter hoër as die vloer van die pan. Dit vorm dus 'n diep uitholling in die veld, wat van buite af onsigbaar is. Dit is 'n sogenaemde *versenke „caldera”*, 'n Spaanse woord wat

ketel beteken en 'n geologiese vakterm vir krater is.

Sedert Blankes dit in die vorige eeu ontdek het tot onlangs is geglo dat die krater ontstaan het uit 'n botsing van 'n kolossale meteoriet uit die hemelruimte met die aarde. Die meteoriet-teorie is heel gewild om dergelike uithollings te verklaar, ook elders in Suid-Afrika, maar is meestal ongegrond.

Reeds in 1868 het die Duitse reisiger in Transvaal, Friedrich Jeppe, in *Petermann's Geographische Mittheilungen* gewys op die ooreenkoms tussen die soutpan-krater en die Maare in die Eifelgebied, 'n ou vulkaniese gebied in Wes-Duitsland. Die soutpan het volgens die meeste gesaghebbende geoloë ontstaan in die laat Tersier (Kryttyd) of die vroeë Kwartêr (pleistoseen) deur 'n vulkaniese uitbarsting. Vulkaniese verskynsels is in Transvaal minder seldsaam as wat Wagner meen en die soutpan is nie uniek nie. In Wes-Transvaal is daar 'n groot krater by Pilaansberg en in Oos-Transvaal is onlangs 'n ou krater by Lydenburg ontdek.

Die soutpan-caldera het ontstaan deur 'n droë vulkaniese uitbarsting 'n onbekende aantal jare gelede. Dit was 'n ontploffing van 'n onderaardse gasbel, 3 000 meter diep, bestaande uit 'n onbekende gas, moontlik waterstof (H₂), koolsuur (CO₂) of chloor (HCl). Die uitsettende gasbel het die boliggende granietlae omhoog gedruk soos 'n bult in die omringende bosveld. Die toenemende druk het 'n uitlaatpyp (phreatic vent) na die oppervlak gevorm en 'n enorme ontploffing het gevolg. Groot granietblokke is toe in die rondte geslinger en op die plek van die bult is 'n diep holte met steil wande gevorm. Die wande het daarna ten dele ingestort en die pyp en die holte met verweringspuin gevul. Spore van lawa ontbreek.

Die vloer van die krater is bedek met modder deur verwerking gevorm en met 'n meer wat deur neerslag ontstaan het en in omvang wissel afhangende van die reënval. In die onderlae daarvan word soda en dubbelkoolsure soda (Na₂CO₃ en NaHCO₃) aangetref, in die bolae gewone sout (NaCl). Ander stowwe soos CaCO₃ is bykomstig. Die vraag is hoe het die soutafsettings daar ontstaan? Een teorie sê dat grondwater van buite die krater na die diep holte gesak het, daar na die oppervlak gestyg en verdamp

het met agterlating van sout en soda. 'n Ander, geloofwaardiger teorie is van Wagner. Hy sê dat koolsuur- en chloorgas uit die aarde se diepte tydens en na die ontploffing opgestyg het en in die verweringspuin soda en sout gevorm het. Grondwater wat opstyg, het die soute opgelos en na hoër aardlae gevoer en daar laat neerslaan tydens verdamping. Ander teorieë is veel minder aanneemlik. Aan die oewer van die meer of pan het gewone sout neergeslaan. Voor die verwydering daarvan deur mense het dit 'n wit kring om die donker water van die pan gevorm. In die soutwater leef bakterieë en alge wat waarskynlik oorsaak is dat die soutlaag hier en daar rooi en groen gekleur is.

Jag in die soutpan

Die soutneerslae op die bodem van die pan langsaan die meer het van ouds hoefwild aangelok wat die sout kom lek het. Roofdiere het op die bokke en elande wat daar in 'n soort natuurlike val was, geloer. Bantoes en Boere het op die hoefdiere en roofdiere wat in die pan was, gejag. 'n Ou Bantoe het vir Wagner omstreeks 1920 vertel dat hy as seun gesien het hoe Bantoes 'n olifant doodmaak op die laagste plek van die krater-rand, die Guineafowl-nek waaroor die dier waarskynlik wou ontvlug. Baie loodkoeëls uit voorlaaiers en agterlaaiers is in die krater opgetel en word nog steeds gevind. Ander reste van vroeëre besoeke deur mense is egter baie skaars. Blykbaar was dit nie 'n plek vir blywende bewoning nie, onder meer omdat drinkwater ontbreek het.

Dit bring my op die geheimsinnige sfeer wat van ouds rondom die soutpan bestaan. Generaal Jan C Smuts noem in sy onvoltooide herinneringe aan die Tweede Anglo-Boere-oorlog (*Memoirs of the Boer War*, in W K Hancock and Jean van der Poel, eds., *Selections from the Smuts Papers*, vol 1, Cambridge University Press 1966, p 373) "that unexplained natural wonder the Saltpan". Romantiese mense is dikwels deur die sfeer rondom soutpanne betower. Dit word moontlik verklaar deur die gebrek aan dierlike en plantaardige lewe in en om die soutwater, die stilte wat daar heers, en in die geval van die Pretoriase soutpan die onverwagte aanblik van die pan in die diepte en die afsondering daarvan. Percy Wagner is 'n nugtere geleerde en 'n

deeglike geoloog, maar op bladsy een van sy verhandeling oor die soutpan skryf hy:

“The dark pool with its broad white border, in their unique setting, make a most striking picture and one not easily effaced from the memory. The view is perhaps most impressive by moonlight when the sombre shadows cast on the salt-encrusted floor by the bush-clad crags above produce a most weird effect.”

Louis Leipoldt het 'n gedig op 'n soutpan gemaak:

Hier staan die soutkors sonder vou of plooi,
Glad, silwerwit en met 'n goudgeel lys
Van modder en klei - hier dun en daar
nog dig.

So arm die wêreld hier en tog so mooi -
Stil, soos 'n oumens amper oor sy reis
En met die Dood se skaduwee op sy gesig.

(Uit: *Oom Gert vertel en ander gedigte*, J H de Bussy, Pretoria, en HAUM, Kaapstad, 1926).

Vir verbeeldingryke mense het die soutpan 'n plek van die Dood beteken. Dit sou my nie verwonder as die Bantoes glad nie van hierdie plek hou nie en allerlei legendes daarvoor vertel.

Soutwinning in die pan

Belangriker nog as die jag was die ekonomiese betekenis van die kombuis-sout in die pan. Die sout was onmisbaar vir die verduursaming van voedsel en die brei van velle. Dit was skaars in die bineland. Die bevolking van Transvaal was afhanklik van enkele soutpanne, naamlik 'n pan in die Noorde waarna Soutpansberg genoem is, 'n pan aan die Skoonspruit by Potchefstroom en die Soutpan by Pretoria. Die Bantoes en Boere het die sout by laasgenoemde pan somer geskraap, in sakke geskep en weggery. Elders is hierdie ru sout gesuiwer deur dit in water te kook en te laat neerslaan onder afkoeling.

Die regering van die Zuid-Afrikaanse Republiek wou die soutpan verpag om inkomste daaruit te trek en beheer uit te oefen, maar daar was geen liefhebbers vir die pag nie. Blykbaar het almal dit as 'n natuurlike reg beskou om daar sout te skraap en wou niemand daarvoor betaal nie.

In 1896 het 'n boring in die panvloer deur Dr F H Hatch toevallig aangetoon dat daar soda in die ondergrond was. Hierdie ontdekking was aanleiding tot die vestiging van 'n sodawinningsbedryf. In 1912 het die regering die eerste konsessie vir ontginning van soda aldaar uitgegee aan die firma South Africa Alkali Limited. Hierdie firma is vir dié doel in Johannesburg opgerig met 'n kapitaal van £20 000.

Bantoe-arbeiders het die bolaag modder met grawe verwyder, die onderlaag trona

(een chemiese kombinasie van soute $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot \text{NaHCO}_3 \cdot 2 \text{H}_2\text{O}$) blootgelê, gebreek, op mulwaens gelaai en na 'n fabriek by Johannesburg gery. Spoedig is die omslagtige vervoer oorbodig gemaak deur die bou van 'n fabriek by die soutpan. In 1916 was die trona klaar en moes die sodahoudende modder bo en tussen die trona ontgin word. Toe is 'n insnyding in die kraterrand gemaak, die Mauss Cutting, en daardeur is 'n pypleiding van die pan na 'n houer buite die krater gelê. Deur die leiding is sout- en sodahoudende water in die houer gepomp. Daarna is die water in die suiweringsinstallasie van die fabriek behandel, waarvan nou nog reste sigbaar is, om die minerale daaruit af te skei en te suiwer vir verkoop.

Naby die fabriek is eenvoudige wonings vir die wit voormanne en nog eenvoudiger huisies vir die swart arbeiders gebou. Tesaam was dit 'n klein, verspreide dorpje.

Die sodafabriek het sy aanvanklike probleme en tyd van bloei en verval gehad. In 1956 is die fabriek gesluit. Toe het die stilte weer in die soutpan neergedaal. Die fabriek en die leë huise het verval en mense het al die bruikbare materiaal weggedra, sodat daar tans net bouvalle oor is - 'n egte spookdorp.

Die geskiedenis van die sodawinningsbedryf is nou vergeet. Die dokumente daarvan het waarskynlik weggeraak en hiermee het 'n stuk ekonomiese geskie-

denis van die land verlore gegaan. Ek kon hieroor niks opspoor nie.

Die Soutpanproefplaas

In die jongste tyd het die soutpan weer indirekte betekenis gekry as middelpunt van die Soutpanproefplaas. Dit is in 1953 ingestel deur die Departement van Landbou- en Tuinbou-Dienste. Op die plaas word die vraagstukke van beweiding van die suurrigte gemengde bosveld wat een derde van Transvaal bedek, bestudeer. Die gebied om die pan was in 'n slegte toestand weens vernieling van die bome en weiveld. Die Departement het daar 'n belangrike proefplaas met goeie vordering in weiveldbeheer tot stand gebring.

Die landboudepartement van die Universiteit van Pretoria gebruik die proefplaas vir die kruising van Simmenthalerbeeste en inheemse beesrasse om laasgenoemde te verbeter en eersgenoemde aan te pas aan die bosveld. Die weiveld rondom die pan het nou mooi herstel.

Die kraterrand van die soutpan is dig begroei met inheemse bome. Boomsorte wat die meeste voorkom is Rooibos (*Combretum apiculatum*), Basterd Rooibos (*Combretum molle*), en baie Acacia-soorte, onder meer Soetdoring (*Acacia karroo*), Blinkhaakdoring (*Acacia luederitzii*), Swarthaak (*Acacia mellifera*), Haak-en-steek (*Acacia tortilis*). Almal is bome tipies van die Transvaalse bosveld.

Vir bronneverwysing kyk bladsy 61.

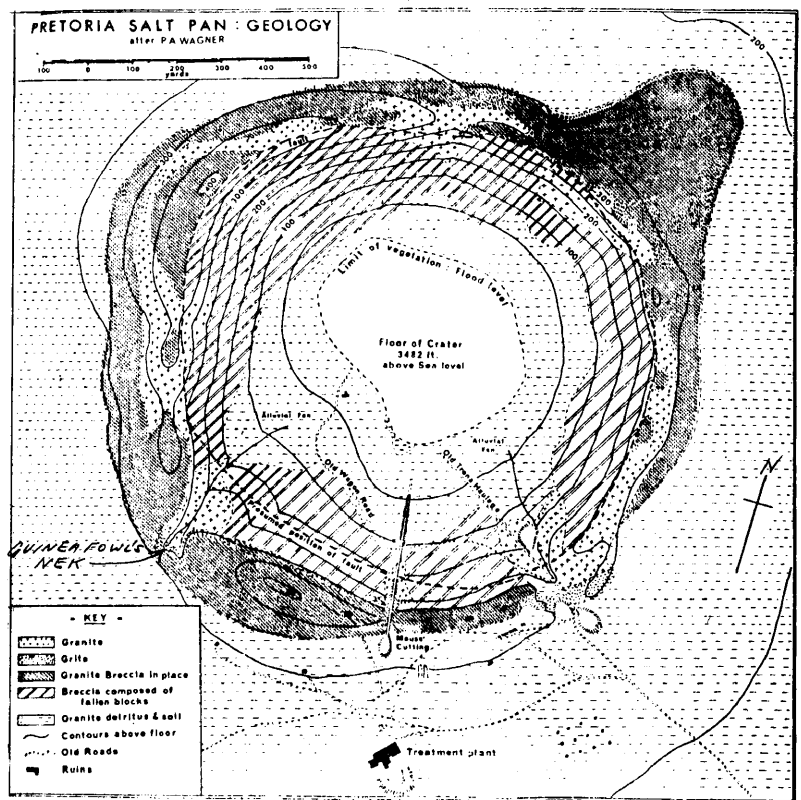

Fig. 2

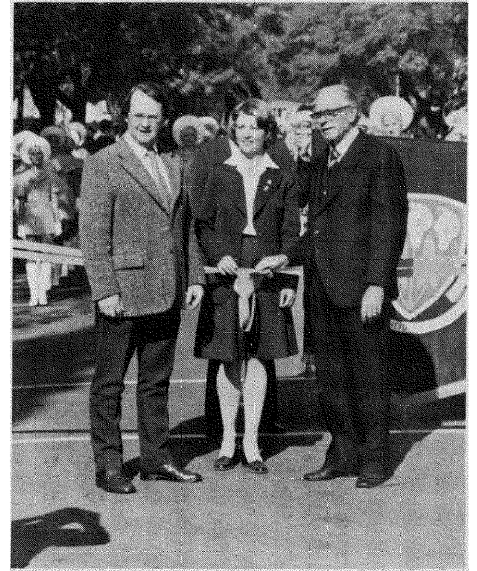
Kaart van die soutpan by Pretoria ontleen aan Percy A. Wagner, *The Pretoria Saltpan, A Soda Caldera*; Pretoria 1922.

Die 1875-Nagmaalwa – nou 102 jaar oud en nog in 'n puik toestand – wat al vir jare op die kampus van die Pretoriase Onderwyskollege staan, is onlangs aan die Stigting Simon van der Stel in bruikleen oorhandig. Die wa word op Boekenhoutfontein, 18 km van Rustenburg af, die plaas van president Paul Kruger, uitgestal. Die aanwys vir die Stigting is deur mnr Willem Punt gereël.

Mnr Willem Punt (direkteur van die Stigting Simon van der Stel), mej Sanette Dormehl en dr Frans Cronjé by geleentheid van die oorhandiging van die Nagmaalwa.

Foto: Frik Dreyer

Die drie karnavalprinsesse wat die ossewa se laaste rit deur die strate van Pretoria meegemaak het, is van links Stefanie Louw, Marthenike van der Wath en Annalise Smit.

Foto: Frik Dreyer

Studente van die Pretoriase Onderwyskollege lewer 'n volkspelevertoning.

Foto: Frik Dreyer

Manstudente van die Onderwyskollege trek die wa deur die strate van Pretoria.

Foto: Frik Dreyer

Die Nagmaalwa wat nou op Boekenhoutfontein, plaas van president Paul Kruger, uitgestal word.

Foto: Frik Dreyer

Trompoppies van die Onderwyskollege, Pretoria.

Foto: Frik Dreyer

Pretoria se eerste hospitaal gesloop

Pretoria se eerste hospitaal waarvan die hoeksteen op 21 Junie 1890 deur pres Paul Kruger gelê is, is gesloop om plek te maak vir die Lugmag se nuwe hoofkwartier.

'n Model van die oorspronklike Volkshospitaal is aan die H F Verwoerd-hospitaal geskenk op sy vyftigste verjaardag. Die oorhandiging is op 'n skemerparty gedoen deur mnr Brian McCarthy, voorsitter en besturende direkteur van die McCarthy-groep en mnr Maurice Shenker, voorsitter van die bestuursdireksie van United Car and Diesel Distributors.

Die model is aan dr E van Wyngaardt, superintendent van die H F Verwoerd-hospitaal oorhandig in die teenwoordigheid van dr J Smal, adjunk-superintendent.

Mnr McCarthy het gesê baie mense sal dalk wonder hoekom Mercedes Benz (United Car and Diesel is verteenwoordigers van Mercedes Benz in SA) by die feesvierings en oorhandiging van die model betrokke is.

„Die heel eerste motor wat sy verskyning op die SA mark gemaak het, was 'n 1894-model Benz ‚Velo‘ wat op 22 Desember 1896 by Bereapark vertoon is.

„Hoewel pres Kruger geweier het om 'n rit in die Benz te onderneem, is die motor op 4 Januarie 1897 verkoop en kon hy daarna spog dat hy 100 persent van die motormark in SA verower het,“ het mnr McCarthy gesê.

Mnr McCarthy het gesê Daimler en Benz het die eerste motor saam gebou – die Benz Motorwagendriewiel, waarvan 'n replika voor die model van die Volkshospitaal staan.

Die Transvaler,
5 Mei 1977

Die Volkshospitaal, Pretoria se eerste hospitaal, wat gesloop is om plek te maak vir die Lugmag se nuwe hoofkwartier.

Foto: *Frik Dreyer*

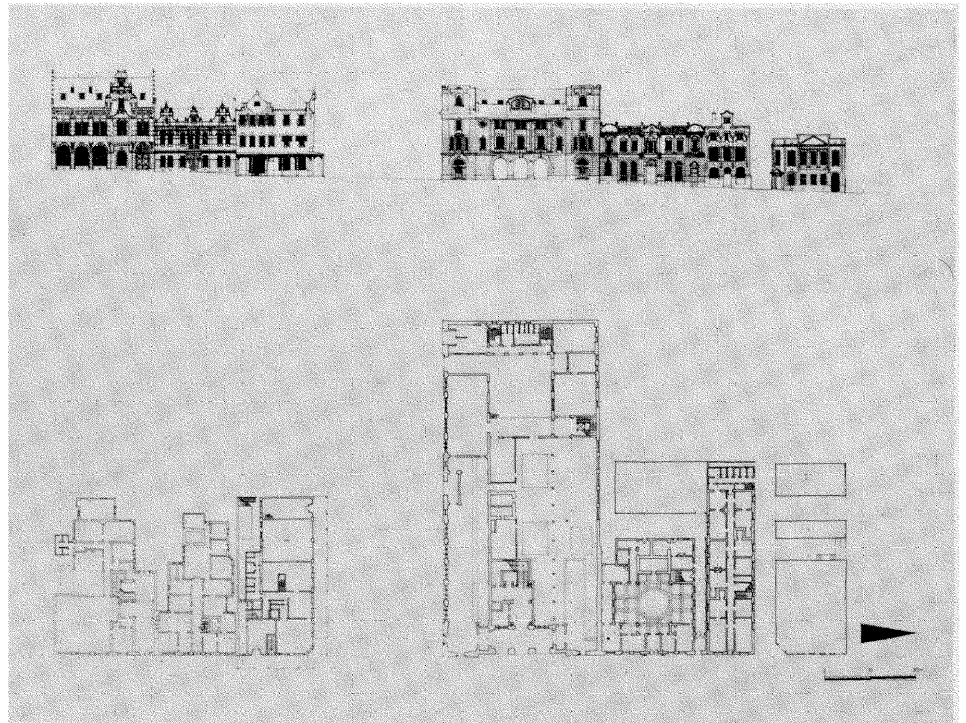
Kerkplein

DIE HERBENUTTING VAN DIE WESFASADE

Verlede jaar het mej Enla Coetzee vir haar finale jaar skripsie vir die graad B.Arg 'n gedetailleerde studie van die Wesfasade-geboue gemaak. Sy het in haar skripsie ook 'n stap verder gegaan en moontlike wyses van nuwe toepassings en bestemmings vir die geboue uitgewerk. Hiermee was haar uitgangspunt restaurasie van die eksterieurs, modernisering van die interieurs sonder totale vernietiging daarvan. Hierin het sy uitmuntend geslaag. Haar skripsie is 'n puik stuk werk en sy het dan ook haar graad met lof geslaag. Enla is nou mev Minnaar. Sy is werksaam by die Pretoriase argitekte Holm & Holm. Hulle versorg die restaurasie van die Paleis van Justisie.

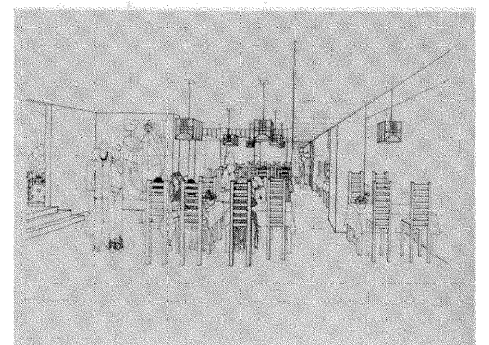
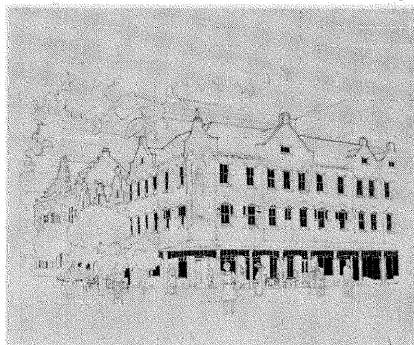
WJP

Grondplan Wesfasade van links na regs: Nederlandsche Bank 1897, Law Chambers 1893, Reserve Investment-gebou (Cafe Riche) 1905, Poskantoor 1910, Nasionale Bank 1892, National Bank Chambers (ZAR-staatsmunt) 1906, Bank of Africa (Kirknessgebou) 1906.

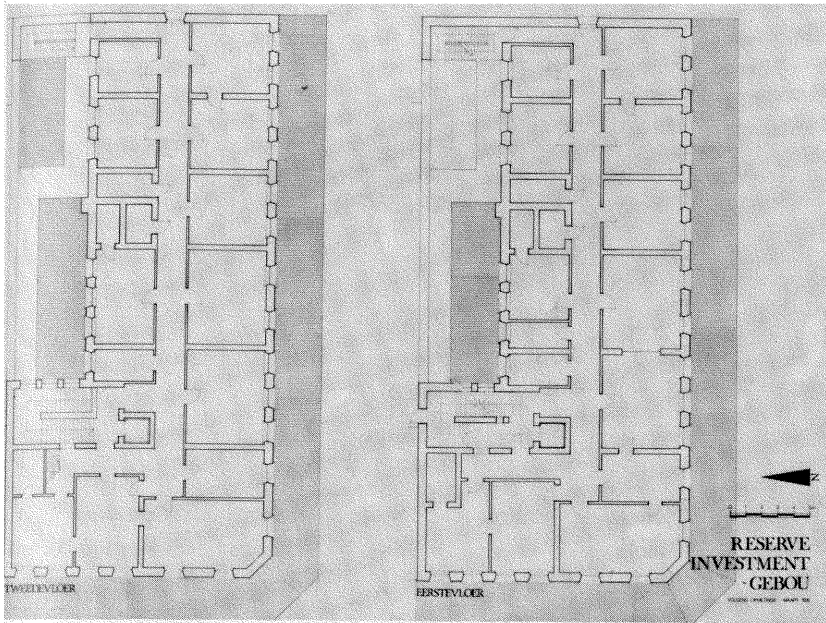
Reserve Investment-gebou (Cafe Riche) gerestoureer.

Reserve Investmentgebou – herbenuttingsplan vir kelder.

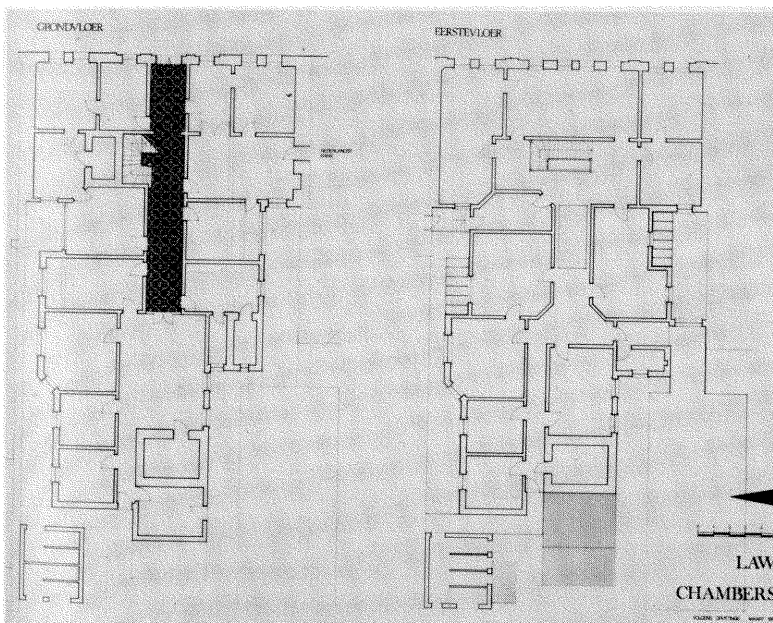

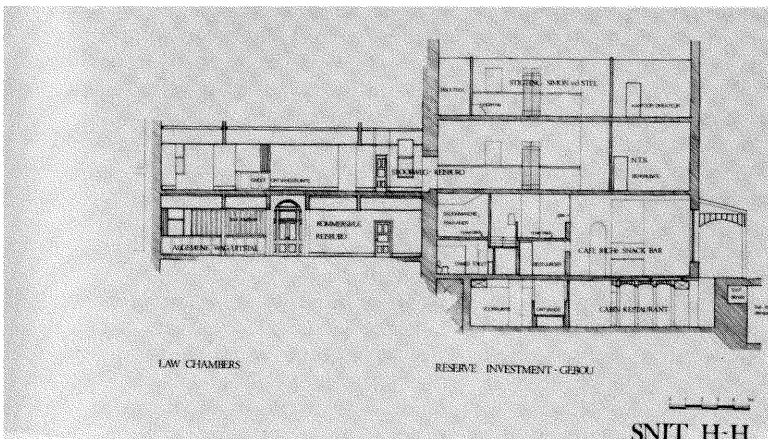
Cafe Richegebou (2de vloer) herbeplan vir Stigting Simon van der Stel.

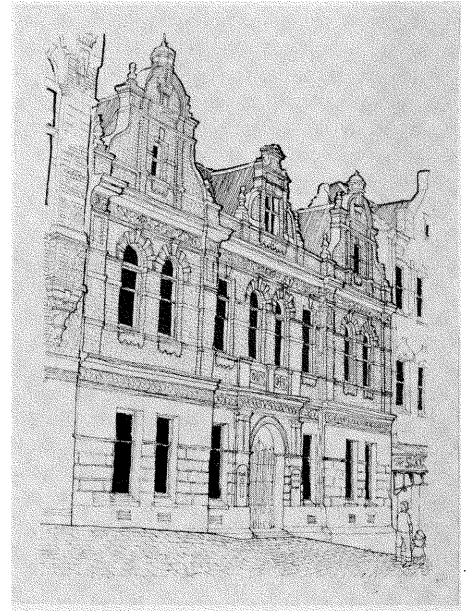
Herbenuttingsplan van Law Chambers vir Reis- en Toeristeburo.

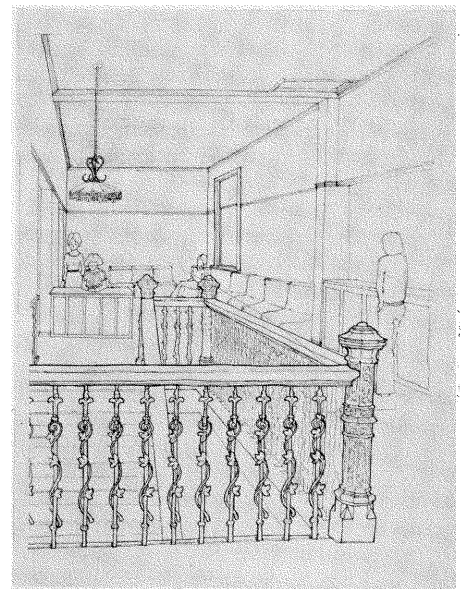
Herbenuttingsplan vir Law Chambers en Cafe Richegebou.

Law Chambers gerestoureer.

Law Chambers herbeplan vir Reis- en Toeristeburo.

Kerkplein se Burgerkomitee

Die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein het ontstaan uit die indruk wat posgevat het by baie mense dat die erkende bewaringsliggame blykbaar nie na geluister word nie, veral wat die Wesfasade van Kerkplein betref. Die Genootskap Oud-Pretoria beywer hom al vir die Plein sedert 1948 en die

Stigting Simon van der Stel al sedert 1959. Die Burgerkomitee is 'n verteenwoordigende groep kultuurbewuste en sensitiewe mense – Afrikaans- en Engelsprekend, jonk en oud, sakemense, akademici en beroepslui.

Die Burgerkomitee se openbare vergadering van 26 Julie 1975 op Kerkplein was bedoel om aan die breë publiek die geleentheid te gee om hul mening oor die behoud van die Wesfasade in die openbaar te lug en te demonstreer. Die resultaat was 29 000 stemme vir 'n gemotiveerde pleitskrif aan die Eerste Minister om vir die behoud, restaurasie en benutting van die Wesfasadegeboue, tussenbeide te tree.

Die pleitskrif is netjies gedruk en gebind. Kernagtig word die geskiedenis van Kerkplein se ontwikkeling en geboue weergegee. 'n Opgesomde weergawe van kommentaar deur allerlei mense weerspieël die soort menings wat oor Kerkplein uitgespreek was. Om die lompheid van 'n groot versameling handtekeninglyste, briewe, telegramme en boodskappe te vermy, is al die stukke aan 'n geoktroeierde ouditeur vir kontrole voorgelê. Slegs die opsomming van die resultaat en die ouditeur se bevestigende sertifikaat is toe by die pleitskrif ingebind.

Na skakeling met die Eerste Minister se sekretaris, is besluit op Dinsdagmiddag 5 Augustus 1975 vir die inhandiging by die Eerste Minister se kantoor. Op advies is hoffikheidsonthalwe besluit om nie die Eerste Minister met die oorhandiging as sodanig lastig te val nie, dit was 'n baie besige dag vir hom.

Vyf dames van die Burgerkomitee het toe die pleitskrif, sonder die doos vol lyste of handtekeninge dus, en 'n geskenk van 'n skildery van die Wesfasade vir die Eerste Minister ingelewer, by sy privaatsekretaris, mnr J Weilbach, met die hoffike versoek dat dit op 'n geleë oomblik aan Sy Edele mnr Vorster oorhandig word. Die Burgerkomitee het mnr Weilbach se vriendelike medewerking in die verband hoog op prys gestel. Die Burgerkomitee het geen direkte antwoord op die pleitskrif van die Eerste Minister se kantoor ontvang nie, maar gesien in die lig van die besluit dat met die slooping van die Wesfasade en nuwebou op die terrein voortgegaan sal word, is dit duidelik dat die Komitee se pleitskrif nie gewigtig genoeg geag is nie.

Die Burgerkomitee glo dat sy aksie soos opgesom en gestel in die pleitskrif, 'n opsomming is van 'n breë belangstelling oral in die land in en vir die bewaring van Kerkplein.

Die Burgerkomitee het eerlik gemeen dat sy verantwoordelike aksie en pleitskrif bewys is van volkswil en positiewe burgerlike sentiment vir die bewaring en restaurasie van Kerkplein se Wesfasade. Dit glo hy nog.

*Burgerkomitee vir die Bewaring en
Restourasie van Kerkplein*
W J Punt, Julie 1977

The year Church Square was saved

Campaigners for the preservation of Church Square could take an example from the demos of yesteryear.

When the city council of 1909, revealed plans for the construction of a tramline through the Square, reaction was swift.

"A great issue convulses Pretoria", said an editorial in the *Pretoria News* "Shall the trams run through the Square or shall they run around it?"

They shall run around it, the public decreed.

And to make their point they held meetings of protest, burnt effigies in the square, and made certain that the councillors, called "tyrants" and "money wasters," knew what the row was about. Some citizens, like their present day counterparts, simply couldn't understand what all the fuss was about. One of them, John Iverach by name, put his thoughts on paper.

"Now martyrs for religion there were many.

But never have we heard before of any. Who perished for a paltry tramway line."

He was, however, one of a minority and the public eventually won the day and saved Church Square.

All this emerges from an album of Press cuttings donated to the Human Sciences Research Council by Mrs Grace Melle.

The Pretoria News,
March 12, 1977

Provinsiale gebou nie gou op Plein

Die oprigting van die provinsie se nuwe gebou op die hoek van Kerkplein en Kerkstraat is nie dringend nie, het die Administrateur van Transvaal, mnr Sybrand van Niekerk, onlangs gesê.

Hy het in 'n onderhoud aan *Die Transvaler* gesê die huidige provinsiale gebou begin te klein word, maar met die oog op die inkorting van owerheidsbesteding, kan onder meer gesoig word dat die personeel nie groter word nie, solank die diens nie daaronder lei nie. Gevolglik is die nuwe gebou nie een wat voorrang op die provinsie se kapitaalprogram geniet nie.

In antwoord op 'n vraag het die Administrateur gesê 'n oorweging is dat die Poskantoor se nuwe gebou op Kerkplein wel 'n dringende diens is.

As die stadium bereik word waar die Poskantoor sy huidige gebou op Kerkplein vervang, „sal ons ernstig moet oorweeg of ons nie ook met ons s'n moet voortgaan nie”.

Die ou geboue wat dan gesloop moet word, is die Capitolteater, die ou Nederlandse bankgebou, die Law Chambers, die Cafe Riche en die ou Poyntonsgebou.

Dié geboue word almal op die oomblik deur die provinsie gebruik.

Van die Poskantoor se kantoor is onlangs bekend gemaak dat daar nog nie vanjaar met die uitgrawings op die leë stuk grond aan die noordekant van die huidige poskantoor kompleks begin sal word nie. Die geboue sal daarna van die noordekant gesloop word. Die ou poskantoor self sal dus die laaste aan die beurt kom.

Die Transvaler,
5 Mei 1977

Kerkplein: Kabinet is half ingelig

Oor die reuse- nuwe poskantoorgebou wat vir die westekant van Kerkplein in Pretoria aangemerkt staan, laai daar al hoe meer spanning op tussen die Departement van Openbare Werke, wat aan die spits van beplanning gestaan het, en die Posterye, wat vir die gelag sal moet betaal.

Ná sestien jaar van beplanning, is daar nou sterk aanduidinge dat die Regering – en moontlik ook die Posterye – nie behoorlik ingelig was oor die finansiële en ander implikasies nie. Saam met ander nuwe faktore kan dit daartoe lei dat die omstrede slooping van die Wes-fasade in hierdie laat stadium deur die Regering heroorweeg sal moet word.

Interessante omstandighede rondom persone en instansies wat nie, of nie meer die slooping van die Wes-fasade teenstaan nie, het intussen uit *Rapport* se volgehoue ondersoek geblyk.

Op *Rapport* se berig verlede week dat die poskantoor, wat oorspronklik R16 miljoen sou gekos het, by voltooiing maklik tussen R45 en R60 miljoen kan kos, het die sekretaris van Openbare Werke, mnr M M du Preez, die week heftig gereageer. Hy het dié raming bestempel as „snert”.

Maar 'n woordvoerder aan Stellenbosch se Buro vir Ekonomiese Navorsing het aan *Rapport* bevestig dat die styging in boukoste in die eerste kwartaal van 1977 op 'n verwagte styging van 11 persent vanjaar dui. Die koste van die beplande nuwe Pretoriase poskantoor is in 1974 op R25 miljoen geraam. As die boukoste met 'n gemiddelde van 10 persent per jaar styg, sal dit in 1980 reeds maklik R44 miljoen kos. Die gebou sal eers in 1987 voltooi word.

Mnr Du Preez het in 'n onderhoud met 'n Pretoriase middagblad volgehou dis „'n uitgemaakte saak” dat die Posterye met sy planne sal voortgaan.

In teenstelling hiermee sê die Posterye daverend niks.

Rapport het met mnr Louis Rive, Posmeester-Generaal, gepraat.

Rapport: Deur die jare het u u nog nooit oor Kerkplein se Wes-fasade uitgespreek nie. Is daar enige afleidings hieruit te maak?

Mnr Rive: Geen kommentaar.

Rapport: Watter moontlikheid is daar dat 'n ander perseel en gebou nog miskien oorweeg sal word?

Mnr Rive: Geen kommentaar.

Met die beplanning van die nuwe poskantoorgebou vir Kerkplein is reeds in 1961 begin, toe die land sy sogenoemde „goue jare” binnegegaan het. Die afgelepe paar jaar was daar verskeie verwikkelinge wat die plan moet beïnvloed:

- Die huidige ekonomiese resessie en die Departement van Openbare Werke se klaarblyklike versuim om die styging in boukoste in ag te neem;

- Toenemende bewaringsbewustheid onder die publiek en 'n nuwe besef van die historiese en kultuurwaarde van die ou geboue aan Kerkplein;

- Die feit dat die Posterye – in teenstelling met ander staatsdepartemente – sedert sy „onafhanklikwording” in 1968 uit eie geldbronne vir sy geboue moet betaal; en

- Die Regering se aanvaarding verlede jaar van die Driessen-kommissie se aanbevelinge oor middestadsverkeer en -ontwikkeling, in terme waarvan die poskantoorplan ongewens geword het.

Verskeie instansies wat die laaste jare met Kerkplein gemoeid was, het dié week aan *Rapport* bevestig dat hierdie faktore moontlik nie in ag geneem is in die aanbevelinge aan die Kabinet nie.

Mnr Tony Doherty, argitek van die skema, het bevestig dat hy nooit die noodsaaklikheid van al die funksies van die nuwe poskantoor ondersoek het nie. Dit was nie deel van sy opdrag nie.

Hy het wel by herhaling die Departement van Openbare Werke gevra om sy opdrag oor die poskantoor se behoeftes te bevestig. So is hy laat verstaan dat die sorteer-afdeling van die poskantoor – 'n „fabriek” wat die grootste deel van die gebou beslaan – om bestuursredes nie geskei kon word van die gewone poskantoor wat die publiek bedien nie.

Ná heelwat navorsing oorsee is hy daarvan oortuig dat die poskantoor sy ruimtebehoefte nie oorskakel het nie. Om dié rede kan hy nie insien hoe Openbare Werke nou aan die skema kan besnoei nie. Sy firma is in elk geval nie oor sulke besnoeiings geraadpleeg nie.

Mnr Doherty het ook bevestig dat dit „waarskynlik korrek is” dat bespreking van die aanbevelinge van die Driessen-verslag buite orde gereël is deur die Kerkplein-komitee. Die komitee, wat die Minister van Beplanning moet raadgee oor Kerkplein, staan onder voorsitterskap van die Departement van Openbare Werke.

Na betroubaar verneem word, het die Kerkpleinkomitee, wat oorspronklik die bewaring van sekere van die ou geboue aanbeveel het, maar die aanbeveling

later met 'n meerderheidstem teruggetrek het, weens beweerde onreëlmatighede in prosedure vanjaar weer twee keer oor die saak gestem.

Nadat die SA Kunsvereniging oorspronklik sterk standpunt ingeneem het ten gunste van die bewaring van die ou Wes-fasade, het sy voorsitter, oud-regter Kowie Marais, verlede jaar by die Vereniging aanbeveel dat hulle hul vertoë moet staak. Terselfdertyd is bekend gemaak dat planne vir 'n nuwe kunssaal en hoofkantoor vir die kunsvereniging aan hulle geskenk is deur die argitekte van die nuwe poskantoor.

Die direkteur van beplanning van die Pretoriase stadsraad, mnr Brian Ball, sê dat die stadsraad besluit het om hom nie oor die saak uit te laat nie omdat die Kabinet reeds oor die saak besluit het. „Ek wil my nie oor die saak uitspreek nie – ek is 'n ingevoerde Suid-Afrikaner en het dus nie dieselfde sentimente oor die ou geboue nie. My eie gevoel was nog altyd dat 'n stadsentrum nie 'n museum moet wees nie,” het hy gesê.

Mnr Ball se seun is 'n vennoot in die argiteksfirma wat die nuwe poskantoor beplan het.

Rapport,
31 Julie 1977

Kerkplein: nog is dit het einde niet!

Nog is dit nie die einde van die Kerkpleinkwessie nie. Die vraag is steeds wat gedoen kan word om Kerkplein sy volle rol en plek in die samelewing te gee.

Die oppervlakte van Kerkplein gaan beslis een van die onderwerpe wees wat deur die aangewese komitee bespreek word, het mnr B W B Ball, die direkteur van stadsbeplanning en argitektuur gister gesê. Dié komitee bestaan uit amptenare van die Stadsraad, Provinsiale Raad, Dorperaad, die Departement van Openbare Werke, en Beplanning, die Kamer van Koophandel en verskeie ander instansies.

Mnr W J Punt, direkteur van die Stigting Simon van der Stel, sê dat Kerkplein iets heel anders kan wees as wat hy vandag is. Hy sien Kerkplein in 1980 as 'n rusplek, weg van die rumoerige stad, 'n terrein met vyfers en spuitfonteine, inheemse bome en plante, opelugkafees, rusbanke, 'n orkesplatform en paslike stalletjies vir blommeverkopers ens.

Mnr Punt voel dat 'n plein 'n plek is waar mense beweeg en lewe. Hy noem as voorbeeld die Strijdomplein, wat vroeër Pretoria se ou markplein was, waar kriolende mense vrugte, groente en blomme verkoop en gekoop het. Daar was rede vir mense om daarheen te gaan. Hy voel dat dit ook die geval by Kerkplein moet wees.

Die menslike balans word tans versteur en nog verder ontwrig deurdat die

Plein in 'n busterminus omskep is wat meebring dat mense net vir arriveer en vertrek daar kom. Net swart kantoorpersoneel en posbodes maak in hoofsaak van die Plein as plein gebruik. Mnr Punt sê dat dit ook ekonomies en sosiologies nodig is dat Kerkplein lewend gemaak word. Dat dit juis Kerkplein moet wees, is histories logies omdat Kerkplein die historiese kern van die stad is.

Die oppervlakte van die Plein moet so beplan, uitgelê en benut word dat dit vir mense aangenaam sal wees om daar te kom en 'n wyle te vertoef. Koffiecroegies sal dus ook hier 'n gesellige aantreklikheid wees.

Die Paul Kruger-standbeeld self sê hy kan buite die bereik van vernielugtiges geplaas word, deur die oorspronklike voetstuk met 'n vyfer te omring. Dit sal baie effektief wees en sal definitief nie so onaansienlik wees soos die voorgestelde tronktralie-omheining nie – dit is nou indien die standbeeld nie na 'n ander perseel verskuif word nie.

Hoofstad,
6 Augustus 1977

Square's fate in jeopardy again

The fate of Church Square's historic western facade could once again become subject to a Cabinet decision.

While there now seems increasing doubt about plans to build a new Post Office on the northern side of the west facade, it is seen to also affect the decision to demolish the facade.

Spokesmen believe that if the Post Office decides not to go ahead with the project, it would be up to the Cabinet to consider the future of the facade as the previous decisions had been announced by the Prime Minister.

However, there is still no confirmation that the Post Office is indeed considering scrapping the project.

But it is known that various factors had put the project in jeopardy.

These have been listed as being mainly that the proposed building of the Post Office was contrary to the Driessen Commission's urban transport proposals and that the final cost of the building could be much higher than the estimated R25-million.

The delay caused the Post Office's reconsideration of the plans – demolition work was originally estimated to start some months ago – has lead to speculation that it could also affect the southern side of the western facade destined to make way for extensions of the Provincial Administration Building.

But the Administrator, Mr Sybrand van Niekerk, said the final plans to demolish the section remained unaffected, although it was not a matter of priority.

Pretoria News,
August 12, 1977

Skaatmat oor Kerkplein kan beëindig word

Die skaakmat ten opsigte van Kerkplein en die besware oor die gevolge van die sluiting daarvan, kan moontlik beëindig word, indien beter samewerking tussen die private sektor en die plaaslike bestuur geskep word, het mnr. Dirk Viljoen, 'n stadsbeplanner van Pretoria, onlangs by 'n vergadering van die Afrikaanse Sakekamer gesê.

Hy glo dat die Sakekamer soos ander private organisasies, meer konkreet moet bydra soos deur die skakeling met lede wat deur die voorstelle geraak word of deur 'n bydrae tot die finansiering van die beplanningsaksie of in die vorm van skenkings van materiaal, straatmeublement, plante, ens.

Mnr. Viljoen het genoem dat die Sakekamer saam met al die ander betrokkenes by die begin van 'n aksie staan wat oor baie jare kan strek en besonder baie vir eiendomseienaars en sakelui in die middestad kan beteken.

Aksie

Dié program van aksie wat met die voorstelle vir Kerkstraat en Kerkplein ingelui is, sal mettertyd na ander prioriteitsgebiede in die middestad asook ander dele in die stad uitgebrei word.

Die aksieplan sal die volgende insluit: 'n beleid oor parkering, op- en aflaai-geriewe, buslane, voetgangerlane op verskillende vlakke, oop ruimtes en pleine, vloerruimte - verhoudings, gebruiksgeregte, hoogte van geboue, sygaardjies en straat aansluitings.

In die lig van die voorgestelde hoofstraatstelsel vir die middestad van Pretoria stem al die betrokke partye saam dat die gedeeltelike sluiting van Kerkstraat, dit wil sê deur alle voertuie behalwe busse en noodvoertuie te verbied, uitvoerbaar is.

Hoofdoel

Die hoofdoel van die voorstelle vir Kerkstraat is klaarblyklik om groter en onbelemmerde voetgangersruimte in 'n aantrekkingsgewing te skep.

Ten einde slegs vir busse voorsiening te maak, word die ryvlak van Kerkstraat tot twee lane vernou, behalwe waar ruimte vir die tydelike stilhou van busse, om passasiers op en af te laai, nodig is. Daar word drie lane voorsien.

Die op- en aflaai van goedere in Kerkstraat bied nog 'n probleem.

Aangesien die gebied tussen Andries- en Van der Waltstraat as die fokuspunt van die Kerkstraatinkopiegebied beskou word, word voorgestel dat geen busstilstouplek hier voorsien word nie. Dit laat gevolglik meer ruimte vir beplanting en verfraaiing en vir voetgangersgebruik.

Fonteine

Die beplanning van die voetgangersruimte en die plasing van kiosks, sygaardjies,

sitplek, visuele fokuspunte soos fonteine en ander geriewe in Kerkstraat, hou ook verband met die bestaande en beplande arkadestelsel.

Die voorstelle vir veranderinge aan Kerkplein moet gesien word in die lig van die stadsraad se langtermynvoorstelle om 'n bustermynus onder Kerkplein te skep.

Voorsiening

Die Plein word in breë trekke in twee verdeel: die oostelike sektor wat op 'n handelsfunksie konsentreer en die meer formele sektor wat met die funksies van 'n historiese X-plein verband hou.

Hier gaan ook voorsiening gemaak word vir opelugrestaurants, 'n soot amfiteater en stalletjies vir blommeverkopers, koekverkopings en ander geleenthede. Voorsiening vir die parkering van busse word in die straat aangrensend aan die plein gemaak.

Mnr. Viljoen het ook gesê dat hierdie 'n projek is wat nie halfhartig aangepak moet word nie. Soos in die geval van Kerkplein het oorsese ondervinding een belangrike les geleer: die sluiting van 'n belangrike straat soos Kerkstraat moet noukeurig beplan en met doelgerigtheid deurgevoer word. As so 'n straat vanweë probleme eenmaal weer vir gewone verkeer oopgestel moet word, kan die permanente sluiting daarvan maar laat vaar word.

Hoofstad,
25 Januarie 1978

Ons is dit roerend eens met mnr. Viljoen dat daar beter samewerking moet wees - dit dan tussen die beplanningsowerbede en die burgery - handel, nywerheid en, let wel, bewaringsliggame. Hulle is die mense wat juis ingestel is om na die beboede omgewing vanuit die kwalitatiewe hoek van die lewe te kyk. Die Stigting het 'n mening oor die hele Kerkpleinsaak. Ons het dit al gepubliseer en sal bepaald noulettend kyk na wat nog deur die beplanners vir Kerkplein en sy omgewing beoog word.

Redakteur

Geslaagde Restourasie op Ermelo

Die prokureursfirma Bekker, Brink en Brink kan met reg gelukkigewens word met die restourasie van die geskiedkundige twee geboue waarin hulle kantore tans gehuisves word.

Elkeen van die geboue het 'n eie kenmerkende boustyl wat hulle onderskei van die talle moderne geboue wat in die sakedeel van die dorp in die jongste verlede opgerig is. Die twee geboue kom daar uit die verre verlede toe Ermelo uit

die puinhoop van die Vryheidsoorlog herrys het. Die presiese jaartal van hulle oprigting is nie bekend nie maar dit doen nie af aan hulle historiese belangrikheid nie. Daarom sal alle bewaringsbewuste Ermeloërs verheug voel oor die feit dat die geboue aan die moderniseringsproses ontsnap het, hulle kenmerkende boustyl-eienskappe in die proses van restourasie beklemtoon is en daar tans alle hoop is dat hulle eindelijk 'n honderd jaar oud sal word, noudat hulle die toepassing van 'die jongste, gekonsolideerde en eenvormige bouvoorsiening vir die hele Transvaal' oorleef het.

Die veranda van die hoofgebou is net soos die aarde gegrondves op sy pilare wat behou is ten koste van die moderne neiging om alle pilare op sygaardjies in die sakesentrum met baldakyn te vervang. Dit sou hierdie gebou nie alleen ontsier het nie, maar dit soos 'n kaalgeplukte hoender laat lyk het.

Die restourasie van die geboue het nie alleen aan die buitekant geskied nie maar ook die binnekant het met die kunssinnige samewerking wat die bouaannemer, mnr Henk Beekman, van mev Heila Brink ontvang het, 'n algehele gedaanteverwisseling ondergaan wat die onderskeie vertrekke of kantore nie slegs gunstig met die allermooiste kantore in die modernste geboue laat vergelyk nie, maar dit selfs oortref as gevolg van die atmosfeer wat geskep is deur die smaakvolle aanwending van die modernste binnenshuise versieringshulpmiddels.

So ver vasgestel kan word is die hoofgebou in 1904 opgerig, in 1912 deur mnr J Rijfsnijder, eienaar van De Hogevelde Pers as kantoor gebruik (etlike van sy ou boeke is onder die vloer tydens die herstelwerk gevind) en daarna is die gebou deur die firma Jackson & Joubert gebruik. Nadat hierdie firma hul eie gebou betrek het, het die huidige firma Bekker, Brink en Brink die gebou van wyle mnr George Grewar gekoop.

The Highveld Herald,
27 Mei 1977

A list of Historic Sites in Johannesburg compiled by the Africana Museum, Johannesburg, 29-11-63

General

Blockhouse, Orange Grove - Only relic of onetime Post. British blockhouse of SA War period. Corner post of barbed wire entanglement. Prof J Phillips to Historical Monuments on 4/3/37.

Communication - First street to be macadamised, first street lighting, terminus of first trams, first subway and first bridge are all worth investigating.

Fort - Under consideration.

Hitching Posts – Outside Athenaeum (building no longer in existence 1963) in Wolmarans Street. Historic Sites Committee reported on 17 February 1949 that they had been suitably inscribed.

Hotels – Early ones such as Central (which was in Ferreira's Camp before it was moved to the corner of Commissioner and Sauer Streets), Heights, Grand National (in Rissik Street) and a few in Fordsburg and City and Suburban. Palace Building.

Toll gates – There were a few of these – Belgravia perhaps best known.

Von Brandis, *Capt Carl* – Houses at Trades School, Residency site and Twist Street. Statue suggested on Residency site.

Graves

Bezuidenhout of "Doornfontein" in Bezuidenhout Park.

Broodryk of "Klipspruit", at Jabavu – *Transvaler* 7/7/53.

Esterhuysen of "Zandfontein" at Rivonia – *Transvaler*, 23/9/58.

Geldenhuis of "Braamfontein" in Emmarentia.

Smit, Abraham (6 May 1811 – 5 Aug 1884). Near Gleneagles Golf Club. (Gray: *Payable Gold*, p 30).

Viljoen. Near Orange Grove. Illus. *Payable Gold*, p 155.

Houses

B G Alexander Training College. Theodore Reunert lived here.

Dolobran – Sir Llewellyn Anderson's house.

Doornfontein – Survey to be made of this area to discover sites of important early Pioneers' homes.

Norman Nursing Home – Dale Lace lived here before "Northwards" in Oxford Road, Parktown, was built.

Sir Herbert Baker houses and buildings – A survey to be made.

Sunnyside – This served as Government House in Johannesburg in Milner's time.

Mining

Chamber of Mines, Market Street.

Compounds – Possibly worth investigating the site of the first.

Ferreira's Camp site – Surface rights not obtainable so abandoned by Historic Sites Committee on 27 March, 1940. Near St Alban's Church, Ferreira's.

McArthur Forrest Cyanide – Historic Sites Committee considered this on 23 4 41.

Pioneers -- General memorial has been suggested from time to time.

Murals

A survey should be made, but those in the Magistrate's Court, Railway Station, Office of the Receiver of Revenue, and Jeppe Street Post office are known.

Plaques

First – Market, Post and Telegraph

offices, Government building, Masonic Hall, etc have been suggested as suitable sites for plaques.

Medical School Wall – Under consideration.

Mining Commissioners' Office – First office, North side of Market Street below Sauer Street. Bronze plaque to be replaced. Originally unveiled by Mayor (Claude F Beckett) on 6 March 1951.

George Harrison Park, Langlaagte – In position.

Randjeslaagte Beacon, Boundary Road – Bronze plaque on pedestal. Unveiled by Mayor (Maldwyn Edmund) in 1936.

Randjeslaagte Southern boundary, cor Commissioner and West Streets – Bronze plaque on pedestal. Unveiled by Mayor (Mrs Jessie McPherson) on 4 October 1946.

Randjeslaagte Southern boundary, cor Commissioner and End Streets – Bronze plaque on pedestal. Unveiled by Mayor (Mrs Jessie McPherson) on 4 October 1946.

Olive Schreiner, Pullinger's Kop.

Smuts plaque in Wilds.

Smuts plaque at Ingram's Corner where he lived for a time. These are in position.

Stock Exchange – site of first stock exchange. Simmonds Street. Bronze plaque. Moulded by Mrs Benson (born McAdam) of the Art School and cast by Vignali of Pretoria. Unveiled by Mayor (T P Gray) on 13 June 1941.

C M van den Heever – Plaque at 7 Palala Road, Westcliffe, under consideration.

Johann van Melle, Melville Koppies. In position.

Places of Amusement

Amphitheatre – Scene of early circus performances.

Clubs – The Rand Club and other early clubs should be investigated.

Pleasure Resorts – The early ones such as Willow Grove (Langlaagte), Orange Grove, and Cook's Farm.

Race Course – Earliest at City and Suburban, but Turffontein followed very soon after.

Showgrounds – Site of earliest Rand Show near Helpmekaar School.

Theatres – First in Market Street. Other early ones are The Theatre Royal, Globe, Gaiety and Standard.

Wanderers (Old).

Places of Worship

Churches, etc – Survey of sites of earliest buildings to be made.

Religious Denominations – Survey should be undertaken of Islamic, Hindu and other non-Christian and non-Jewish places of worship.

War Memorials

Survey to be made, but the following have been noted:

Oudstryders' Monument – South African War – East end of First Street, Vrededorp, adjoining Cottesloe.

Bezuidenhout Valley War Memorial – First World War – Cor Kitchener and Ninth Avenues, Kensington, adjoining Bezuidenhout Valley.

Scottish Horse War Memorial – South African War – Caledonia Hall, Highland Road, Kensington.

Ferreira Estate War Memorial – First World War – Trump Street and Booyens Road, Selby.

Rand Regiment's War Memorial – South African War – Zoological Gardens, Hermann Eckstein Park, Saxonwold.

Indian War Memorial – South African War – Steyn Street, Observatory.

Brixton/Auckland Park War Memorial – First World War – Kingston Frost Park, Putney Road, Brixton.

SOE – First World War – Paterson Park, Paterson Road, Norwood.

South African Scottish War Memorial – First World War – Outside Joubert Park, King George Street.

Memorial Tablet – First World War – Rotunda Park, Park Crescent, Turffontein.

SAHA – First World War – Zoological Gardens, Hermann Eckstein Park, Saxonwold.

Transvaal Scottish War Memorial – First World War – Brixton Cemetery, corner Krause Street and Caroline Street Extension, Brixton.

General War Memorial – Second World War – Military Section, West Park Cemetery, Muldersdrift Road, Franklin Roosevelt Park.

Cenotaph – 1914-1918 and 1939-1945 War – Market Square.

City Hall Steps (Lest we forget) – Rissik Street.

Children's Hospital – 1914-1918 War.

Jewish Guild – To Jews of 1914-1918 War – Von Brandis Street.

Gordon Highlanders – died 1900 – Obelisk 1 mile from Moroka.

Women who died in concentration camp – Turffontein cemetery.

Private Memorial – Jeppe High School Library – 1939-1945 War.

Commercial College Building, cor Berg and Main Streets, Fairview. Plaque to fallen in World War I.

Ferreira Deep, Booyens Road – Men of staff who fell in World War I.

Parktown Boys' High School – World War II: Memorial scroll with everburning light; the Memorial Hall; and the Swimming bath.

Rosebank Union Church, Cradock Avenue – Plaque to fallen of World War I.

Rotunda Park, Turffontein.

St Joseph's Home, near Sophiatown – To Coloureds who lost lives in World War I.

I L H War Memorial at the Regimental Association Hall, Nugget Street, Johannesburg.

The Memorial Swimming Bath at Forest High School, Johannesburg.

War Memorial in Malvern High School, Johannesburg.
 War Memorial in Marshall Street, Jeppestown, opposite the Bertha Solomon Hall.
 There are many private plaques in business and other premises honouring the fallen in two World Wars.

Foundation Stones

Corner of Wessels and De Korte Streets, Braamfontein, Johannesburg.
 4 Meikle Street, Johannesburg.
 First Church of Christ, Scientist; Johannesburg.
 Braamfontein A M Skool (formerly Avenue School), Jorissen Street, Johannesburg.
 Nederduits Gereformeerde Kerk, De Korte Street, Braamfontein, Johannesburg.
 The Baptist Church of Johannesburg, cor Quartz and Leyds Streets.
 Stock Exchange (previously Palladium Buildings).
 St Cyprien's Mission Hall, Anderson Street, Johannesburg.
 Rissik Street Post Office, Johannesburg.
 Old Fire Station, cor Jeppe and Von Brandis Streets, Johannesburg.
 Wesleyan Methodist Coloured Church, West Street, Ferreirastown, Johannesburg.
 Reservoir, Harrow Road, Berea, Johannesburg.
 Paris Evangelical Mission, End Street South, Johannesburg.
 Marshall Square Police Headquarters, Johannesburg.
 Clifton Methodist Church, De Korte Street, Braamfontein, Johannesburg.
 Jeppe Post Office, Johannesburg.
 Fairview Fire Station, Commissioner Street East, Johannesburg.
 Brenthurst, Federation Road, Parktown, Johannesburg.
 Magistrates' Courts, Johannesburg.
 First House built in Parkwood, Johannesburg.
 Trassi School of Music, 96 End Street, Johannesburg.
 Turffontein Methodist Church, Johannesburg.
 YMCA, Rissik Street, Johannesburg.
 YWCA, Jeppe Street, Johannesburg.
 3 Trematon Place, Johannesburg.
 Church near Selby Compound, Johannesburg.
 Corner of Bree Street, near Braamfontein Station, Johannesburg.
 St Paul's Methodist Church, 48 Albert Street, Johannesburg.
 Scout Hall, cor Cahn and Joubert Streets, Roodepoort, Transvaal.
 Fire Station, Commissioner Street East, Johannesburg.
 Farm of Jan Meyer family, Alberton.
 Methodist Church, Church Street, Turffontein, Johannesburg.
 Queen Alexandra Home for Elderly Women, Orange Grove, Johannesburg.

Queen Victoria Hospital for Women, Milner Park, Johannesburg.
 Guild of Loyal Women College Home for Children, San Souci, Johannesburg.

Barberton Restoration Fund

That indefatigable Barbertonian, Esme Lownds has arranged for a fund to be started for the future of Barberton's architectural past. The Foundation has agreed to control and administer the Fund.

Mrs Lownds has raised R962,50 up to November 1977, from the following whose donations are gratefully acknowledged:

Mrs Esme Lownds, Linden, Johannesburg	R353,00
Barberton Publicity Association	200,00
Mr L.W.E. Barnes, Barberton	75,00
Mr and Mrs Brian Bayly, Anerley, Natal.	10,00
Mr and Mrs Noel Bayly, Heidelberg, Transvaal	10,00
Mr and Mrs Peter Bayly, Craighall Park, Johannesburg	50,00
Mr and Mrs Dimond, Barberton	10,00

Mrs M. Ferguson, Northcliff, Johannesburg	9,50
Miss F. Grigg, England	10,00
Mr and Mrs Jonker, Kenilworth, Johannesburg.	5,00
Mrs M. Massie, Pinelands, Cape	50,00
Mrs Emily Mortlock, England	150,00
Northcliff Women's Club, Northcliff	25,00
Mrs Hilda Rose Innes, Johannesburg	5,00
Mrs Gem Balcomb, Eston, Natal	100,00
Mr Piet Meiring, Pretoria	5,00
Miss Violet Postage	5,00

TOTAL R1 072,50

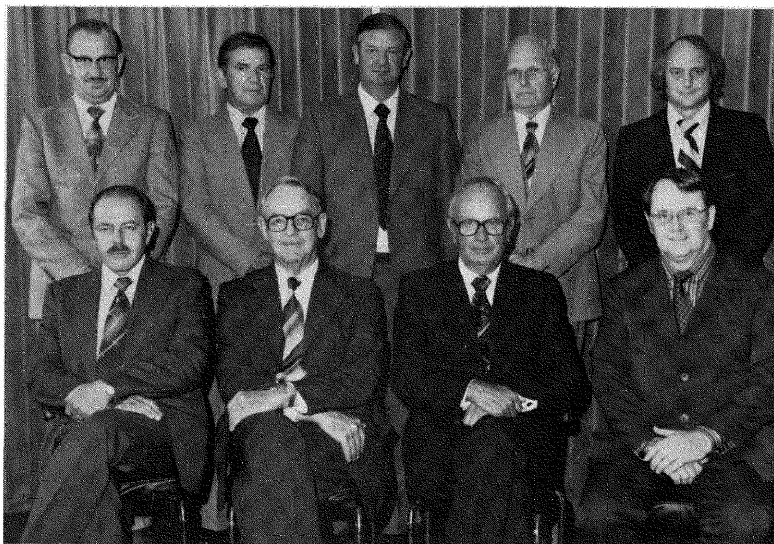
Botshabelo-fonds 200 000

Voorheen met dank erken.	R2940,00
Mnr en Mev J.T.R. Beuster, Nelspruit	51,00
Genootskap Oud-Pretoria	30,00

TOTAAL R3021,00

KURATORIUM, BOTSHABELO: Voor v.l.n.r.: H J D Eiselen, Tzaneen; dr S Meiring Naudé (beskermheer); E G H Blohm, Johannesburg (voorsitter); W J Punt (sekretaris). Agter v.l.n.r.: P Colin, Middelburg; A E Sonntag, Pretoria; J B C Roers, Johannesburg; E G W Gastrow, Middelburg; M Schulenburg, Pretoria.

Foto: Frik Dreyer

Salvokop: 'Restourasie sou goedkoper wees'

Uit 'n historiese sosiologiese en omgewingsoogpunt was die Salvokop-kompleks iets uniek, en dis jammer dat die eenheid daarvan nou geskend is deurdat die skakelhuisies platgestoot is, sê mnr Willem Punt van die Stigting Simon van der Stel.

Mnr Punt het kommentaar gelewer op 'n bewering deur 'n amptenaar van die Spoorweë dat die huisies ongerieflik is en dat dit nie ekonomies sou wees om dit weer te restoureer sodat dit bewoonbaar is nie.

Mnr Punt sê volgens die metodes van aangepaste restourasie wat wêreldwyd toegepas word is dit moontlik om so 'n huisie te omskep in 'n gerieflik ingerigte woning teen 'n fraksie van wat dit sal kos om vervangende behuising te voorsien.

Volgens die Spoorwegamptenaar stel hul werknemers nie meer belang in 'n huis waarvan die toilet buite is nie. As die aangepaste restourasietegnieke toegepas sou word, sou 'n toilet egter binne die huis aangebring word ter wille van gerief, sê mnr Punt.

Hy sê die besondere uitleg van die Salvokop-area met sy terrasse, pleine, kronkelende strate en skakelhuisies is iets unieks in Suid-Afrika.

Histories is die gebied van groot belang omdat dit uit die dae van die ZAR dateer, en sosioloë en stadsbeplanners kon nou nog met vrug 'n studie gemaak het van die unieke wyse waarop 'n klein gemeenskap daar gehuisves is.

Hy is bly dat minstens sommige van die huisies in die gebied behoue sal bly, sê mnr Punt, maar hy het bedenkinge oor die wyse waarop die beoogde aanleg vir herstelwerk aan die Spoorweë se padmotorvoertuie by die omgewing gaan inskakel. Sulke utiliteitsgeboue het gewoonlik geen estetiese waarde nie en skend net die omgewing, sê hy.

Hoofstad,
30 Junie 1977

Skakelhuisies, Salvokop.

Foto: Frik Dreyer

Bronkhorstspruit Kleinste slaghuis word dalk monument

Volgens aanspraak die kleinste slaghuis ter wêreld gaan tot monument verklaar word as mnr Ben du Toit, stadsklerk van Bronkhorstspruit, van die huidige eienaars die toestemming kan kry.

So klein is die slaghuis dat 'n geslagte bees nie eens daarin plat kon lê nie, vertel die bekende skryfster, mev Sita de Kock, wat die afgelope sewe jaar saam met oom Kokkie in dié natuur-skone tuindorpie woon.

Die slaghuisie is in 1905 deur die Marcusbroers opgerig. Dit is so klein dat net een klant op 'n keer kon ingaan om vleis te koop. Die ander moes op die stoep wag.

Een van die mense wat destyds gereeld een keer per week die slaghuisie besoek

het, oom Pieter Botha, 86, vertel dat die geslagte karkasse buite die slaghuisie aan die bome opgehang is.

Wil iemand dan 'n skaapboud koop, draf die slagter gou bome toe om die boud te gaan haal.

Koelkaskeriewe was daar nie. Alle vleis wat teen 15h00 nog oorgebly het, is teen halfprys verkoop. Na drie-uur die middag het oom Pieter dan sy sopvleis gaan koop.

Voor- en agterkwarte is destyds in die slaghuisie teen 'n sikspens per pond (sowat dertien sent per kilogram!) verkoop. Sopvleis het een pennie per pond (net meer as twee sent per kilogram!) gekos.

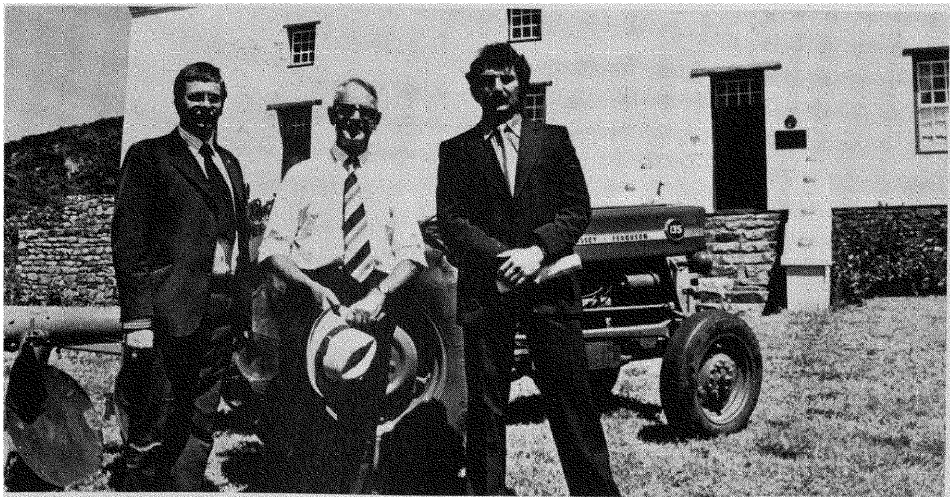
Die huidige eenaar van die slaghuisie is mnr Morris Marcus, 58, wat vlak by die slaghuisie in sy ouerhuis aan die anderkant van Lanhamstraat gebore is.

—Die Vaderland, 29 Maart 1976

Sigma Motorkorporasie en Rustenburgse Vryburgerskorps steun Stigting

Mnr David Clapham, skakelbestuurder van Sigma, oorhandig die sleutels van 'n nuwe Mazda F1300-bakkie aan dr S M Naudé op Boekenhoutfontein. Die skenking is gereël deur mnr Willem Punt.

Die voorsitters van die Rustenburgse Rapportryers en Vryburgers met dr Naudé by die trekker wat hulle help bekostig het vir Boekenhoutfontein. Die skenking is gereël deur mnr V Spruij.

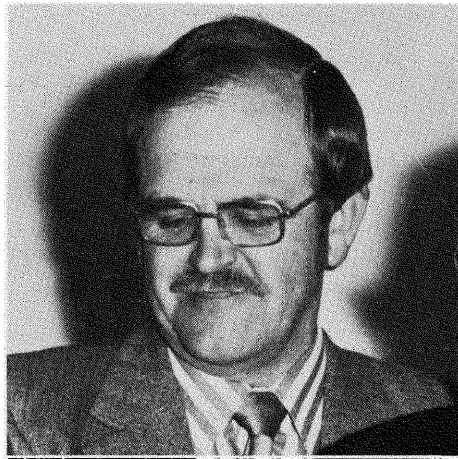
Oranje-Vrystaat - Orange Free State

Eerste Raadsaal: Bloemfontein

J J OBERHOLZER, Direkteur, Nasionale Museum, Bloemfontein

Op 20 Julie 1977, die presiese dag 100 jaar gelede waarop besluit is om 'n Nasionale Museum in die Oranje-Vrystaat te stig is die gerestoureerde Eerste Raadsaal en uitstillings omtrent die historiese gebeurtenisse wat in en om hierdie pioniersgebou plaasgevind het, vir die publiek oopgestel. Die Nasionale Museum het hierdie historiese gebou gedebuteer en was daarin gehuisves tot 1915. Daar het dus 62 jaar verloop alvorens die Raadsaal met sy sisyale wat in 1885 en 1891 vir museumdoeleindes aangebou is en intussen onder meer as kantore, 'n dansskool, stoorplek vir sprinkaan gif en 'n ontspanningsaal gebruik is, weer amptelik deel van die Nasionale Museum geword het.

Op voorstel van die huidige direkteur van die Museum, mnr J J Oberholzer, het onderhandelinge met die Staat omtrent die verkryging van die Eerste Raadsaal as deel van die Nasionale Museum reeds in 1970 begin. Die gebou en sisyale is sedert 1928 verhuur aan die Nederlandse Vereniging en dit het bykans vier jaar geduur alvorens talryke probleme omtrent die opsegging van die huurkontrak en oorhandiging van die gebou aan die Museum afgehandel was. Die restaurasiewerk is deur die Museum self onderneem met die medewerking van die Departement Openbare Werke. Die Raadsaal, die bakermat van die administrasie, kerk en onderwys noord van die Oranje, is in 1849 deur majoor Henry Douglas Warden, Britse Resident in die Transoranje en stigter van Bloemfontein, as skoolgebou opgerig met die helfte van die geld wat ingesamel is met die verkoop van die eerste erwe in

Mnr J J Oberholzer, direkteur van die Nasionale Museum, Bloemfontein.

Foto: *Die Volksblad*

Die sandsteenkroon bokant die hoofingang van die 1891-vleuel.

Foto: *J O Pretorius*

Bloemfontein. Die Raadsaal het 'n belangrike rol gespeel in die ontwikkeling van ons kerk- en volksgeskiedenis.

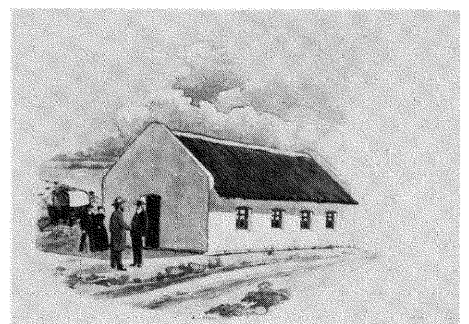
Tussen 1848 en 1852 is dit as kerkgebou gebruik vir die NG-gemeente Bloemfontein. Ds Andrew Murray jr is op 6 Mei 1849 in die Raadsaal deur sy vader georden as eerste predikant van die NG-moedergemeente. Die Wetgewende Raad van die Oranjerivier-Soewereiniteit het tussen 1849 en 1854 daar vergader en die onderhandelinge oor die Bloemfontein-Konvensie waardeur die Vrystaat in 1854 sy onafhanklikheid van Engeland gekry het, het in die Raadsaal plaasgevind. Die werklike ondertekening van hierdie belangrike konstitusionele dokument het egter plaasgevind in 'n buitegebou naby die huis van die Britse Resident en nie in die Raadsaal nie.

Die Vrystaatse Volksraad het van 1854 tot 1859 in die gebou vergader en J P Hoffman en J N Boshof is onderskeidelik in 1854 en 1855 in dié gebou beëdig as Vrystaatse presidente. Die Raadsaal is ook gebruik as staatskantoor en vergaderplek van die Raad van Kommissarisse vir dorpsbeheer.

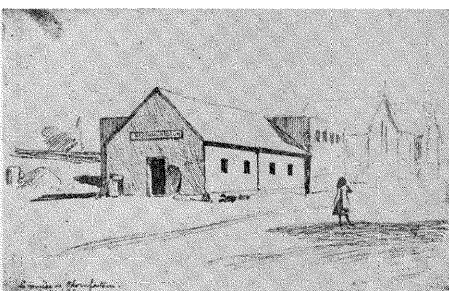
In 1877 het die Nasionale Museum in die Raadsaal tot stand gekom. In 1885 is 'n westelike en in 1891 'n oostelike vleuel vir museumdoeleindes aangebou. Die westelike vleuel is in 1970 gesloop. Die Raadsaal en sy vleuels het die Nasionale Museum van 1877 tot 1915 gehuisves en in 1975 is dit deur die Staat aan die Museum teruggegee sodat dit in sy historiese perspektief herstel kan word. Die klipmuur om die terrein van die Raadsaal is in 1888 deur die museumraad laat bou.

Die Raadsaal as Nasionale Museum soos in 1885 gesien deur die sendeling eerwaarde Fred Christol. Die oorspronklike grasdak was met 'n sinkdak vervang.

Foto: *A van Eeden*

'n Kunstenaarsvoorstelling van die Eerste Raadsaal omstreeks 1852.

Die gebou in 1977 na restourasie. Die onooglike oorhoofse drade en lamppele voor die Raadsaal is deur die Stadsraad van Bloemfontein verwyder en vervang met outydse gietysterlamppele.

Foto: J O Pretorius

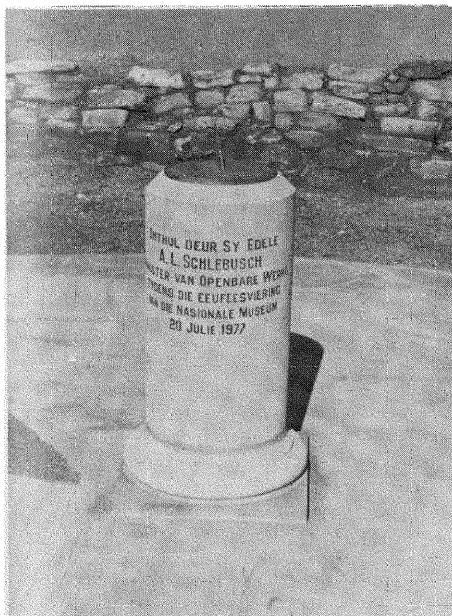
Die eerste Raadsaal in gerestoureerde vorm soos dit vandag daar uitsien met sy nuwe misvloer. Op die tafels is daar voorstellings omtrent die gebruik van die Raadsaal as Skool 1849-1858, Kerk 1849-1852, Vergaderplek van die Wetgewende Raad 1849-1854 en die Vrystaatse Volksraad 1854-1859.

Foto: J O Pretorius

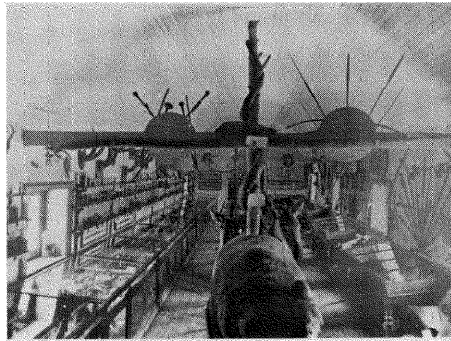

Sonwyster onthul deur Sy Edele A L Schibusch, Minister van Openbare Werke, tydens die eeufesviering van die Nasionale Museum, Bloemfontein.

Foto: Frans Fouché

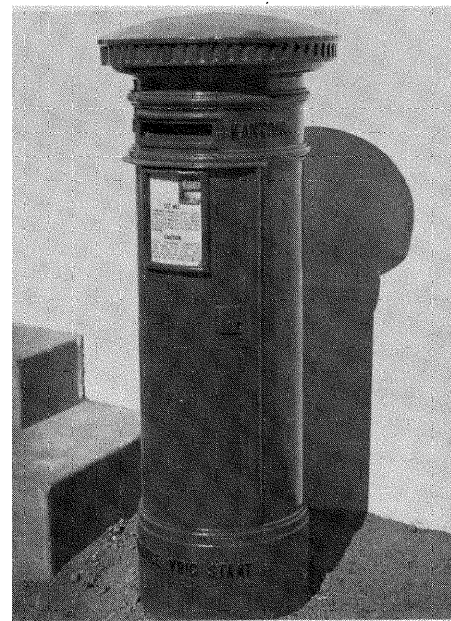

Interieur van die museum.

Posbus Oranje-Vrystaatse Republiek. Let op die interessante spelling van *Orange Vrig Staat*.

Foto: Frans Fouché

In die Raadsaal self is voorstellings gemaak van die gebruik van die gebou as skool, kerk en vergaderplek van die Wetgewende Raad en die Vrystaatse Volksraad. Die uitstallings in die sypaal bestaan uit agt panele oor gebeurtenisse uit die ontwikkeling van Bloemfontein, waarby die Raadsaal betrokke was.

Die panele sluit in die Transgariëp van die vroeë negentiende eeu. Henry Douglas Warden, die stigting van Bloemfontein, die Raadsaal as skool, kerk, museum en vergaderplek van die Wetgewende Raad en die Vrystaatse Volksraad, asook die samestelling van die Vrystaatse vlag en wapen.

Kunstenaars van die Museum het ook 'n groot reliëfkaart van ou-Bloemfontein gebou. As resep hiervoor is die skilderye gebruik wat Thomas Baines in 1851 van dié dorp gemaak het.

Tydens die opening het Sy Edele A L Schibusch, Minister van Openbare Werke, 'n sonwyster buite die Raadsaal onthul. Ander buite-uitstallings word ook beoog, onder meer 'n waenhuis en 'n perdestal.

Die oorspronklike posbus wat altyd voor die Raadsaal gestaan het, is weer op sy plek opgerig. Die woorde ORANJE VRIG STAAT pleks van ORANJE VRIJSTAAT staan onder op die posbus – 'n vergissing met die taal wat in Engeland ingesluip het waar die posbus gegiet is.

'n Klein posbussie is binne die Raadsaal geplaas. 'n Spesiale Raadsaal-stempel sal permanent in gebruik bly vir alle pos wat in dié posbussie gepos word.

'n Gedenkkoevert is met die opening van die Raadsaal uitgereik met 'n afbeelding van die Raadsaal in kleur op die koevert en 'n uiteensetting van die geskiedenis van die Raadsaal op die verstywerkaart.

Bloemfontein Committee Gains a New Member

Dr Dick Liversidge, director of the Alexander McGregor Museum in Kimberley, has joined the Foundation's OFS-North Cape regional committee based in Bloemfontein. We are very pleased to welcome dr Liversidge to the ranks of the Foundation's regional committees.

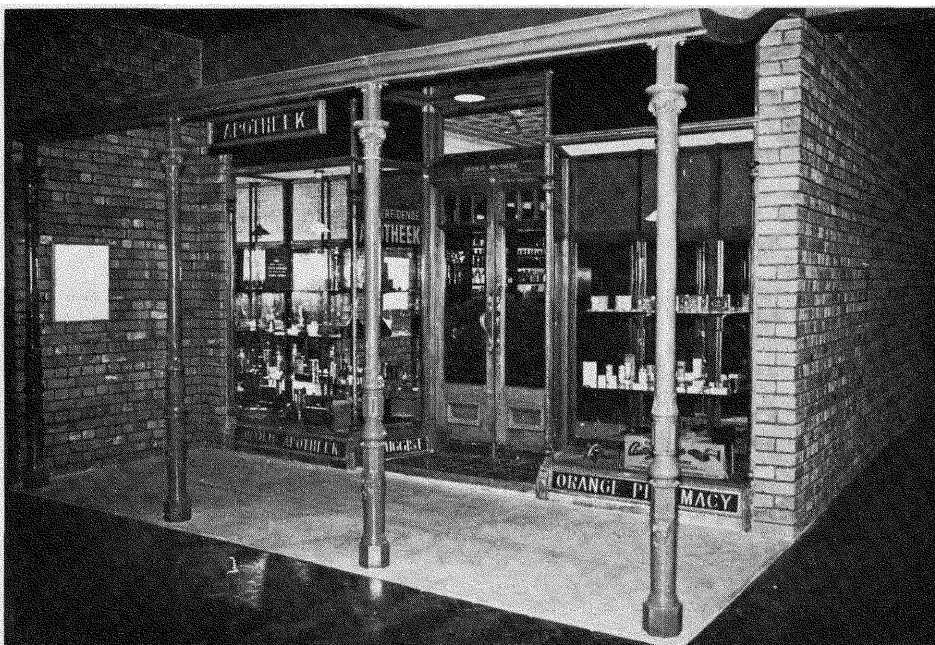
Die Oranje-Apotheek herleef

Die Oranje-Apotheek te Kerkstraat 58, Bloemfontein in die twintigerjare. Dr A Flockemann, bekende mediese praktisyn, was nie alleen eienaar van die apteek nie, maar ook huisarts, apteeker en Duitse konsul. Die uithangbord op die eerste verdieping is die van die Duitse konsulaat.

Die herboude Oranje-Apotheek in die Nasionale Museum.

Foto: J O Pretorius

J J OBERHOLZER
Direkteur, Nasionale Museum, Bloemfontein

Vir meer as twee jaar reeds word daar in die Nasionale Museum gewerk aan die uitbeelding van 'n tipiese straattoneel in 'n Vrystaatse dorp teen die eeuwending. Deur 'n ruim finansiële bydrae van die Vrystaat-tak van die Aptekersvereniging van Suid-Afrika het die Museum daarin geslaag om die bekende Oranje-Apotheek, wat te Kerkstraat 58, sake gedoen het – en aan die jonger geslagte as die Winterburn Apteek bekend was – van verdwyning te red en in die straattoneel te herbou.

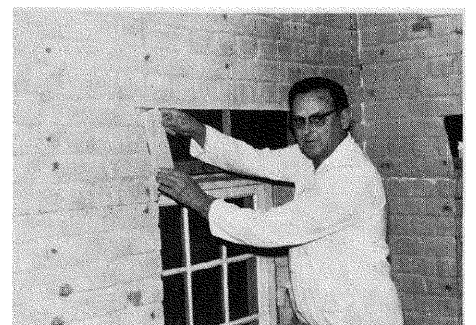
Skenkings – en beloftes – van outydse aptekersmateriaal is van oral ontvang sodat hierdie herskepte apteek 'n ongekende graad van realisme uitstraal.

Die keramiekvloerteëls, meubelment en vensterrame is outentiek. Die baie realistiese baksteenmure is slegs sowat een sentimeter dik en is in sement en veselglas gegiet in panele en daarna “steen” vir “steen” met die hand geverf. Omdat dit onmoontlik was om die outydse staalplafonne so uit te haal dat dit hergebruik kon word en omdat die apteek 'n staalplafon moes hê, is so 'n plafon plaat vir plaat deur die kunstenaars van die Museum in veselglas gereproduseer.

Ten einde meer realisme aan die uitstalling te verleen staan daar in die apteek 'n veselglasapteker sowel as twee kliënte aangetrek in die kleredrag van die tyd. Wanneer die res van die straattoneel oor sowat 'n jaar voltooi is, sal daar benewens die apteek ook 'n tipiese outydse dorps-huis, horlosiemaker, haarkapperswinkel, dokter se wag- en spreekkamer, skoemaker, smidswinkel en 'n sypaadjetoneel wees.

Hierdie foto toon die “baksteenmure” van die apteek voordat dit geverf is. Die totale massa van die voltooide mure – die “baksteen”-panele is slegs een sentimeter dik – is minder as wat die massa van sand en sement alleen sonder stene sal wees indien die mure van werklike stene gebou sou word.

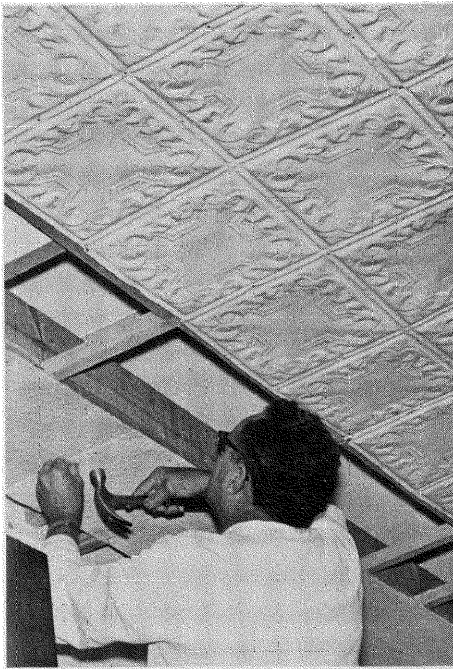
Foto: J O Pretorius

Nuwe lewe vir ou geboue

Prof WALLACE VAN ZYL, Universiteit van die OVS

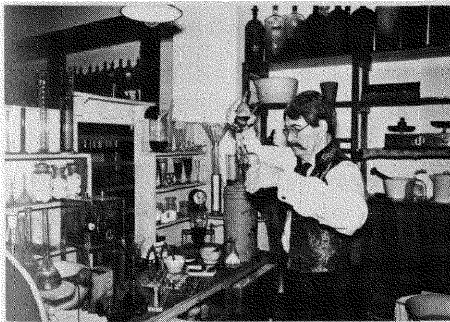

Die outydse staalplafon is in veselglas gereproduseer en dra by tot die baie realistiese voorkoms van die apteek.

Foto: J O Pretorius

Die apteker in sy heiligdom.

Foto: J O Pretorius

'n Binne-aansig van die herboude apteek. Die meubelment en keramiekvloerteëls is eg.

Foto: J O Pretorius

Mnr J J Oberholzer, direkteur van die Nasionale Museum, Bloemfontein, is ook komiteelid van die Streek OVS-Noordkaap van die Stigting Simon van der Stel. Ons wil aan hom sê baie hartlike geluk met hierdie twee projekte wat deur sy onvermoeide ywer tot stand gekom het.

— Redakteur

Teater in 'n ou kapel, 'n sinodesaal of groentemark? Hierdie vraag sal die mees- te mense kop laat skud. Maar hoe op aarde kan 'n sterrewag in 'n teater omskep word? Bloemfontein se teatervolk is juis besig om sterre van verwagting uit hul oë te vryf want die ou Sterrewag op Naval Hill word nou as 'n kleintheater gebruik. Wat is die redes daarvoor?

'n Probleem het ontstaan nadat die teater in die Ou Presidensie verval het en die SUKOVS-kleintheater in die Ou St Michaelsgebou gesloop is. Terloops die Ou St Michaelsgebou was een van die oudstes noord van die Oranjerivier maar toe maar! Omdat 'n getroue teatergehoor in die laaste jare in Bloemfontein bestaan, moes 'n nuwe heenkome gevind word en die stadsraad en Provinsie het die Sterrewag aangebied.

Waarom so bekommerd wees oor ou geboue? In ons huidige periode van inflasie en resessie is daar aansienlike meriete in die hernuwing van gesonde ou geboue. Dink maar net aan die mannekrag, materiale en geld wat hul verteenwoordig; grond is gekoop, fooie betaal en die gronde ontwikkel. Belangriker nog, die restaurasie van geboue is arbeids-intensief, dit wil sê hul skep werksgeleenthede en 'n beter gebruik van bestaande hulpbronne.

Om sentiment en simboliek in ons geboue te ontdek is net so belangrik as

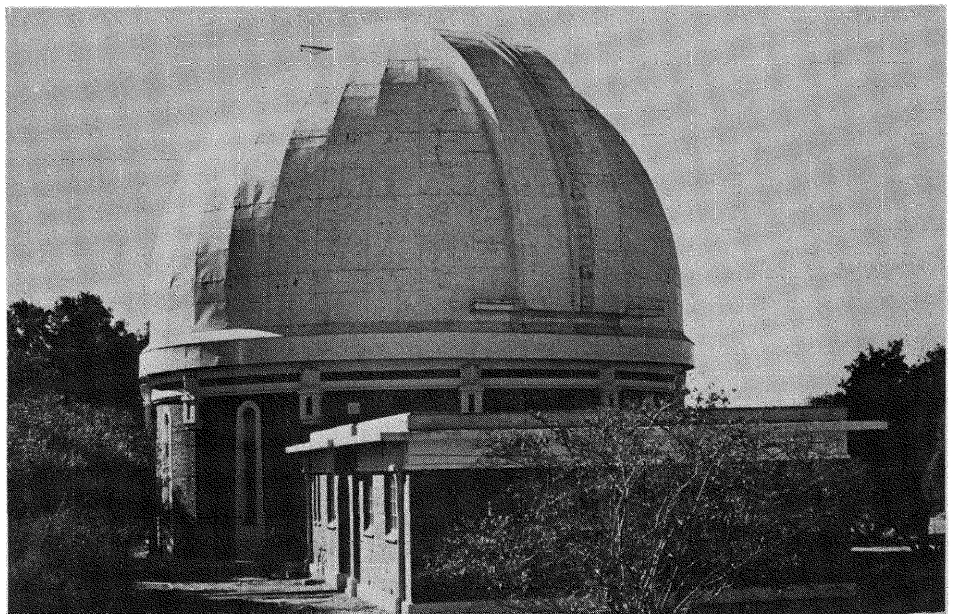
blote funksionalisme, van die mens se mooiste besluite gaan juis om sentimentele waardes. Baie geboue is simbole van hul era, en kan nie vervang of nageboots word nie. Die Ou Presidensie van 1886 is nie net 'n Victoriaanse herehuis in sandsteen gebou nie, maar het Presidente Brand, Reitz en Boshoff gehuisves; dit is 'n simbool van ons geskiedenis en politiek. Hoe treffend dan dat dit as 'n kultuur-historiese museum gerestoureer word.

Terwyl die voortbestaan van die Ou Presidensie redelik versekerd is, hang daar 'n skadu oor President Brandstraat 'n paar honderd meter na die noorde. Die Ou Sinodesaal is op die huidige tyd- stip in onbruik en kan dalk gesloop word indien daar nie 'n nuwe funksie vir hom gevind kan word nie. Die gebou is in 1924 opgerig en word aan twee bekende figure gekoppel, die groot kerkleier, dr J P Kestell en Gerard Moerdyk, een van ons land se leidende kerk-argitekte.

Die agthoekige Sinodesaal is baie sentraal geleë, binne loopafstand van sowel regerings- as sakesentra in Bloemfontein. Dit sal 'n uitstekende kleintheater wees met 200 sitplekke en ruim verhoog. Daar is ook syruimtes vir kleedkamers en 'n klein repetisie-saal of restaurant. Hopelik kan die betrokke partye ook die moontlikheid van 'n kunsgalery in die Ou Sinodesaal ondersoek.

'n Ou gebou hoef nie noodwendig hoë

Die ou Sterrewag op Naval Hill wat nou as kleintheater gebruik word.

argitektoniese styl te besit nie om geleidelike hernuwing te regverdig nie. Die omskepping van die ou Johannesburgse mark in 'n teater is vir Bloemfontein 'n mooi voorbeeld. Die toekoms van die Bloemfonteinse mark is onseker, maar blykbaar gaan dit as 'n tydelike garage dien. Buitekant is sy soliede Victoriaanse voorkoms 'n bate in die straatbeeld, en binne is 'n sentrale dubbele volume wat vir 'n teater uitstekend sal wees. Hopelik sal die Stadsraad alternatiewe gebruike vir hierdie strategiese gebou oorweeg.

In baie nuwe teaters gaan dit alleen om prestige, want die funksies kon eenvoudiger en goedkoper in bestaande geboue gehuisves word. Daar is byvoorbeeld verskillende menings oor die groot operahuis wat in Pretoria en Bloemfontein gebou word. In die geval van die SUKOVS-St Michaels-terrein is dit onbillik om die koste van die nuwe geboue te kritiseer, aangesien die Provinsie 'n reuse-kantoorgebou van sy eie daarby ingelyf het. Maar aan die ander kant het SUKOVS se eksperimentele teater in 'n groot gat verdwyn en die dapper Ou Kapel-teater staan uitdagend aan die rand van die afgrond.

Daar is seker baie ander soortgelyke gevalle in ons land, maar wat gaan van die Ou Kapel word? Kan dit dalk na 'n ander terrein verskuif of herbou word? Dit gebeur dikwels by volksmusea in Europa en Amerika. Intussen sal die Ou Sterrewag-teater akkommodasie gedurende die lang periode van konstruksie verskaf. Met geringe wysigings het die Ou Sterrewag 'n uitstekende ronde teater geword, toegerus met bestaande kleedkamers en geriewe. Probleme van akoestiek is oorkombaar en maatreëls is getref om die natuurskoon te bewaar. 'n Mens het die eerste drie toneelstukke daar geniet en hoop dat ander dorpe en stede in

ons land met nuwe oë na hul ou geboue sal omsien.

Bron van herinnering

Ter viering van die Republiek se eerste vyf jaar het die Rapportryerkorps van Bloemfontein in 1966, met die goedkeuring van die Nasionale Vrouemonumentkommissie wat die trustee van die terrein is, besluit om die put in die Bloemfonteinse konsentrasiekamp te restoreer; dieselfde tipe handpomp wat gedurende die Anglo-Boereoorlog daar gebruik is aan te bring, en die terrein met inheemse bome te beplant.

Hier het die Rapportryers met hul vrouens en kinders, bygestaan deur Voortrekkers, Landsdienskinders, Weermagdienspligtiges, studente en ander vrywilligers met verloop van tyd hul liefdesdiens verrig. Steeds aangemoedig deur die onvermoeide ywer en entoesiasme van mnr L Sittig en sy eggenote het hulle hierdie kultuurskepping onder hul hande sien groei en gestalte aanneem.

Waar elf jaar gelede tussen reuse-bloekombome 'n paar verlate betonbrokkies en 'n verroeste ysterpyp aangedui het dat dit die plek was waar die vrouens en kinders van die kamp in wind en weer hul drinkwater gehaal het, staan vandag die BRON VAN HERINNERING.

Die binnehof, met die put as sentrum, simboliseer die vyf onverganklike eenskappe wat deur die vrouens in die kamp geopenbaar en wat hul lyding uiteindelik omskep het in seëviering en geestelike oorwinning: GELOOF, MOED, VADERLANDSLIEFDE, VOLHARDING, VERNUF.

Hierdie Bron word aan die jeug van ons herrese volk toevertrou. Hier moet die Afrikanerjeug met diep teue kan drink uit sy verlede, om verkwik, soos deur die

helder fonteinwater, met geloof, moed en vertrou die toekoms in te gaan.

„Benut ou markgebou”

Die ou markgebou in Charlesstraat, Bloemfontein, kan doeltreffend gerestoureer word met 'n verskeidenheid moontlikhede vir herbenutting en dit sal 'n baie groot verlies wees vir Bloemfontein as die gebou gesloop word, het mnr Willem Punt, direkteur van die Stigting Simon van der Stel op 'n besigtigingstoer aan die geskiedkundige besienswaardighede in Bloemfontein gesê.

Die lede van die nasionale raad van die Stigting het uit al vier die provinsies in die stad aangekom vir die jaarlikse raadsvergadering wat by die Vrystaatse Universiteit gehou is.

Onder leiding van prof Leon Roodt, voorsitter van die Bloemfontein-tak van die Stigting, was hulle op 'n besigtigingstoer na die ou markgebou, die ou begraaftaak, die ou Raadzaal, die sterrewag wat omskep is in 'n werkteater vir SUKOVS; en die Ou Presidensie.

Die ou markgebou is volgens mnr Punt baie geskik vir 'n teater, 'n ontspanning-sentrum of winkelruimte waar 'n aantal winkels onder een dak nie alleen baie gerieflik vir die koper sal wees nie, maar ook sal voldoen aan die behoefte van die kleiner handelaar wat nie die huur van 'n groter en duurder gebou kan bekostig nie. Dit is ook groot genoeg vir 'n fietsrybaan en kan met gemak enige ander binnenshuise sport huisves.

Die Stigting sal vandag ooreenkom oor 'n voorstel aan die stadsraad oor die toekoms van dié gebou.

Mnr Punt is baie beïndruk met die wyse waarop die ou sterrewag-gebou vir hergebruik gerestoureer is.

Die Volksblad,
11 Maart 1977

THE TOUGH NEW MAZDA F1300.

672kg

A DRAMATIC BAKKIE BREAKTHROUGH!

R3195!
WE DEFY YOU TO FIND MORE TRUCK FOR YOUR MONEY.

- *Rugged truck chassis gives extra protection in case of overloads.
- *Real truck suspension – the only one in its class with wishbones.
- *100 kg extra payload.
- *Extra power from a proven 1300 cm³

- overhead cam engine.
- *Longer wheelbase (2465 mm).
- *Longer load area (1850 mm).
- *Bigger fuel tank (45ℓ).
- *Bigger wheels (33,02 cm).
- *Wider tyres (5,50 x 13).

See it at your nearby
 Sigma dealer – now.
Mazda
 ENGINEERING THAT'S MORE THAN SKIN DEEP.

Buiteland - Overseas

Rhodesia

Heritage of Rhodesia

The Heritage of Rhodesia held their first Annual General Meeting on the 5th of March 1977 in Salisbury.

Mr Alderman G H Tanser, honorary director of the Heritage of Rhodesia said that there were disappointments as well as successes during the year. According to him the present time would seem by some not to be an opportune time to be striving for the preservation of historical buildings. But he considers that whatever the political future may be, the Association will have a much greater part to play, for surely it is of great importance that there should be a voice in the land to ensure that the retention of what is worthy should not lightly be discarded or destroyed.

The Director of the Queen Victoria Museum has drawn up a list of over 40 buildings possessing either historical or architectural value in Salisbury, erected before December 31st 1910. It is understood he will proceed with a similar work in other centres. When the list of buildings becomes available the Heritage should approach the owners and discuss with them the possibilities of the preservation of their properties. "This I consider a most important development of the work of the Heritage of Rhodesia," Mr Tanser said.

United Kingdom

Tonic for Conservationists

Given the present economic situation, it might be thought that any long-term project like that inspiring Heritage Education Year, launched recently, would have a particularly shaky start. But such an imaginative concept, involving co-operation between schoolteachers and owners of historic houses and estates, is a tonic that various people and bodies

have been hoping for during the past few years, independent of national financial problems. The basic aims are fourfold: to make owners, teachers and the public more aware of the educational opportunities provided by historic houses and estates; to bring owners and teachers into contact, so that they can establish working arrangements; to enable children to become more aware of the legacy of the past through increasing their opportunities to study it; and to establish a basis for future planning. The aims are ambitious and sound expensive, but in fact the project, emanating from the Historic Houses Association, is being run on a shoestring.

First, shortage of money will mean that owners and those responsible for houses must not expect a series of do-it-yourself packages from the HHA. Guidelines are available in *Notes on Education Services* produced by the HHA, but after that it will be up to individuals to work out what they can do well. Not all schoolmasters are good teachers, and there is no reason why all owners should be; but if the basic concept appeals to enough of them, there could be a variety of approaches that would be particularly valuable when related to local museum projects. Again, shortage of money means that teachers who are attracted by the idea will have to make as careful preparation as they would for any other course. They will need to work out with their schools, educational authorities and owners how to produce the essential aids cheaply.

The director of the scheme, Mr John Hodgson, has already proved at Sudbury Hall, in Derbyshire, that there is great demand and that a programme can be provided on a tiny annual budget without capital investment. He has also shown that the children who come to Sudbury in school parties often bring their parents back. What has been done at Sudbury has had a considerable influence, not least on National Trust thinking; and during the summer the idea of open days, conferences and seminars is to be repeated elsewhere. HEY owes a lot to European Architectural Heritage Year, and it could prove the latter's most long-lasting result. The public visiting sites comes from a broader spectrum than it did in the past, and it is evident that the more visitors there are, the more needs to be done for them, partly because English education has

always been woefully anti-visual. HEY is a way of concentrating attention on the problem, so that the historic houses and estates that survive will not be isolated unspoiled pockets. Education is, after all, a vital partner of conservation. That is the message of the project.

Country Life,
March 10, 1977

Greece

Fight to save Acropolis

David Tonge

Glass fibre figures will be greeting tourists to the Parthenon. The devastating toll on the stone work caused by atmospheric pollution has led to an emergency programme which has caused the three remaining groups of figures on the western pediment of the temple to be lowered to the ground they left, 2 400 years ago.

Already casts made from moulds of "fair-flowing" Callirhoe (a Greek goddess) taken in the 19th century have arrived by air from the British Museum in London. The remaining casts of Kekrops, a one-time ruler of Athens who instituted monogamy, and of his daughter are expected by sea.

A pollution measuring device has been put half way up the sacred way to the Athens Acropolis. It is just one of the measures taken in what is becoming the largest programme to save the Acropolis since before the Second World War. Unesco (United Nations Education, Scientific and Cultural Organisation) is to launch a world wide appeal for money.

The seriousness of the situation is clear to any visitor who compares the state of the monuments today with photographs taken even five years ago. Pollution has caused more damage in the past 30 years than in the previous 20 centuries. "What is being done now is not too little - but it comes far too late," one archaeologist says.

With cars and factories helping, Athens

has one of the grimmest atmospheres of Europe. The more radical measure of moving statues has been forced on the Greek Government.

"It is the rain which is the main enemy," says George Dondas, the archaeological director of the Acropolis, pointing to the way it both wears down the stone surface and mixes with sulphur-dioxide to eat into it.

Covering the 73-metre-long temple would be difficult in practice and is opposed by all those who see it as an integral part of the skyline of Athens. The authorities have thus had no choice but to take down the pedimental figures from the Parthenon, and to plan the same for that other main treasure of the Acropolis – the Caryatids.

*Eastern Province Herald,
January 4, 1977*

Nederland

Fort op Ambon wordt opgeknapt

De Indonesische regering heeft 25 miljoen roepia's (ca. 16,5 miljoen gulden) uitgetrokken voor restauratie van het oude Nederlandse fort „Duurstede” in Saparua op Ambon.

Amsterdam Stad zonder monumenten

Ton Koot

Nee, dit is geen vergissing! Toen Amsterdam zijn halvemaaanvorm binnen de Buitensingelgracht voltooid had en er als een stedenbouwkundig welhaast volmaakt volbouwd plan lag, was naar hedendaagse begrippen vrijwel huis aan huis een monument. Ook bruggen, sluisen, kranen, torens, poorten, kerken, kapellen, pakhuizen lagen er ambachtelijk en esthetisch gezien voorbeeldig bij. Dat wil allerm minst zeggen, dat het van volk grimmelende centrum door die overbevolking en ook toen heersende armoede onder de diepste laag van de bevolking, geen verkrotting was aan te wijzen. Dat kelders en zolders, bestemd tot opslagplaatsen, zonder sanitaire voorzieningen en voldoende licht, dienden tot woningen aan gezinnen, taste in het

algemeen noch het totaalbeeld van het huis noch dat van de stad aan.

De schilderijen, tekeningen en prenten die wij uit die tijd kennen laten vooral de schoonheid zien van de stad, die een typische waterstad was aan de riviermond gebouwd en naar zee gekeerd.

Maar niemand sprak toen over *monumenten*, laat staan over *beschermde monumenten*.

Wie bouwde die maakte een monument, omdat de ambachtslieden, die timmerlieden, de metselaars, loodgieters, en al wie aan de bouw meewerkten, van huis uit, of liever van de leertijd in de praktijk uit, een sterk ontwikkeld gevoel voor verhouding, maat en schaal hadde.

Monumenten werden pas als zodanig onderkend toen dit gevoel voor verhouding door het gebruik maken van de machine en machinale produkten uit de handen liep.

Wie thans een bouwkundig monster neerzet tussen de rithmische rijen van woon- en pakhuizen van vóór het midden van de 19de eeuw en bestraffend wijst naar het Paleis op de Dam (Amsterdam's oude en echte stadhuis) die maakt een ernstige vergissing. Ook dat is een in goede maat en verhouding gebouwd meesterwerk en dat kan van de overgrote meerderheid der hedendaagse betonblokken helaast niet gezegd worden. Zo krijgt men de paradoxale toestand, dat Amsterdam nooit gaver en schoner was en daarvoor over de gehele wereld beroemd was, toen de stad nog geen "monumenten" had.

Van Der Stede Clerck tot gemeentesecretaris

Ton Koot

De wisseling van gemeentesecretaris in Amsterdam heeft het licht der publiciteit op deze overigens niet zo op de voorgrond tredende figuur doen schijnen. Er was een tijd dat Amsterdam niet minder dan 12 Stadsecretarissen had. Dat was in de 17de en 18de eeuw, maar zij vonden wel hun oorsprong in één zo'n functionaris, namelijk Der Stede Clerck, die al in 1342 in het Handvest van Graaf Willem IV genoemd wordt.

Hun aantal is geleidelijk uitgebreid. Waren er in 1553 al 6, in 1571 was dit aantal al uitgegroeid tot 7, het souden er ten slotte 12 worden. Zij ontvingen aanvankelijk naast hun wedde een kleedgeld voor een "tabbaardlaken". Zij werden gekozen uit "jonge Heeren van aanzien, vermaagschapt aan Burgemeesteren". Soms mochten zij deelnemen aan gezantschappen, welke uitgezonden werden naar vreemde mogendheden. Dan werd toegestaan dat zij hun *ambt* behielden, maar hun *salaris* werd ingehou-

houden zolang zij dar buiten de landsgrenzen vertoefden.

Al vroeg bestond er een instructie voor de secretarissen. In die van 1654-5 stond onder meer, dat secretarissen slechts met verlof van Burgemeesteren voor enige duur de stad mochten verlaten. Behalve in de vacantiën dienden zij dagelijks vlijtig ter secretarie werkzaam te zijn. Brieven mochten slechts uitgaan nadat zij aan Burgemeesteren of Schepenen (dat waren de wethouders) waren voorgehouden.

Hoewel zij niet aansprakelijk werden gesteld voor "onverhoedse misslagen" van derden moesten zij scherp toezien op het uitgeven van extracten uit de registers, in het bijzonder uit de belastingregisters. Zij mochten vooral niet toelaten dat iemand van die gemeente enige boeken der secretarie behandelde, inzage of afschreef!

De verschillende secretarissen hadden uiteraard hun taken verdeeld over de diverse Kamers. Twee der Secretarissen behandelde de vergaderingen van Burgemeesteren en die der Vroedschap, een derde die der Schepenen en uiteraard was er een voor de Financiën. Verder waren er voor de Kamer der Huwelijke Zaken, voor de Heren van de Gerechte, voor de Weeskamer, enz. Tegenwoordig kennen wij dergelijke functionarissen nog wel, maar niet in de rang van stadsecretarissen. Geleidelijk aan, in de 18de eeuw, is wel al verschil gemaakt tussen Eerste Stadsklerken en Ordinaris Klerken, een duidelijk rang- en standverschil. De eersten zijn enige tijd gemachtigd geweest de bijbels die ter stede gedrukt werden te ondertekenen namens de stad. Zij genoten ook voorrechten, zoals vrijstelling van de belasting, genaamd: de 200ste penning. De Eerste Stadsklerken hadden een vast salaris, maar de Ordinaris Klerken niet, die moesten het van emolumenten, dat zijn ongeregelde bijverdiensten hebben.

Sinds de Gemeentewet van 1831 kennen wij een gemeentesecretaris die de Raad, het College van Burgemeesters en Wethouders, de Burgemeester en de Commissies van de Raad behulpzaam is voor zover dit het hun opgedragen bestuur betreft. Zo zien wij de gemeentesecretaris ook alle stukken meetekenen die van Raad en van Burgemeesters en Wethouders uitgaan.

Terwijl de Burgemeester op voordracht van de commissaris van de Koningin door de Regering wordt benoemd voor de duur van zes jaar, de wethouders door de Raad en de Raad zelf voor een zittingsperiode door de kiezers, wordt de gemeentesecretaris door de Raad benoemd op aanbeveling van B & W uit een voordracht van twee personen. Hij is ambtenaar en blijft tot zijn pensioengerechtigde leeftijd in functie. Ook nu nog stelt de Raad zijn instructie vast en deelt die mee aan Gedeputeerde Staten, aldus de Gemeentewet.

Zo is de gemeentesecretaris, de hoogste ambtenaar ter secretaris, een man zonder politiek stempel, zonder nadrukkelijk op de voorgrond te treden of spreekbuis te zijn, toch wel een belangrijke functionaris, die onmiskenbaar invloed

kan uitoefenen op het stadsbestuur als vertrouwensman. In Amsterdam hebben wij in de gelukkige omstandigheid verkeert een lange reeks van hoogst betrouwbare en algemeen geëerde gemeentesecretarissen te hebben gehad.

display and conveyed a feeling that the past of Heukelum was still with us. As we sauntered, I listened enchanted to the history attached to the objects.

Here rests the sword of a previous owner, the Lord of Arkel, with which he beheaded the infidels during the Crusade. The archaeological finds on the wall date back to the early Roman times in Holland. Furthermore, Rembrandt paintings are on display and a beautiful suit of armour stands on a pedestal against the wall. As so often before when visiting museums I was struck by the fact that a medieval suit of armour would be too small for a modern man.

Baron van Heeckeren pointed out the large number of crests displayed in the passage. These colourful coats of arms, with gilded crowns and shields, were left in the castle by the descendants of Simon van der Stel. They are the only objects remaining in Heukelum associated with the ownership of the Simon van der Stel family. The pillars in the gateway are decorated with the well-known crest of the Simon van der Stel family.

The drawing room on the ground floor retains its original 18th century furniture and on the opposite side is the large dining room. Here the Emperor Napoleon had his meals during a short visit to Heukelum. The silver dish with the monogram "N" graces the table where he sat and splendid paintings look down on the fine dining table.

On the upper floor, we entered the tower

Heukelum Castle where the last Van der Stel died in 1782

W H J PUNT

The castle in Holland is situated near the town Leerdam, famous for its glass works. It stands in a small forest surrounded by its original moat with draw bridge, gateway, drive and meadows. The castle has important links with South Africa as the grandson of our famous governor, Simon van der Stel, also named Simon, lived there and died there on April 23 1785.

This Simon was born on February 13 1701 as the son of Adriaan van der Stel, who became VOC governor of Ambon in the Dutch East Indies and died there in 1720.

During the French Invasion of Holland in 1671 the castle, with the exception of the tower, was destroyed by French troops. In 1734 Johan van der Stel bought the ruined property and after his death his brother Simon van der Stel inherited it while the family settled in Heukelum village. After Simon had restored the castle in all its glory, he made it his residence and lived there up to his death.

Some years later in 1788 another South African connection appeared at Heukelum when Justinus van Gennep, who had served at the Cape as Captain in the navy, acquired the property.

The present lord of the manor is Baron van Heeckeren, who takes a great interest in the history of his romantic castle. Recently, I had the privilege of being his guest and slept in the room where our governor's grandson died.

The Baron is a burly figure with an impressive military record from World War 2 and an intimate friend of Sir Winston Churchill. Now he is a farmer owning a splendid herd of Friesland dairy cattle and a great lover of horses. He is a jovial and entertaining host who enjoys showing his guests the magnificent collection of antiques and historic pieces dating back to the early Roman times in Holland.

A feeling of expectancy rose in me as we crossed the drawbridge and entered the

mansion where the descendants of Governor Simon carried on the family tradition, their love for farming. From the castle I looked across the beautiful Dutch landscape with the sun shining intermittently on the green meadows. Once again I was aware of the Van der Stels' feeling for beautiful landscapes, trees and water and in my mind's eye I saw the setting of the South African scene with its Cape Dutch homesteads Groot Constantia, Vergelegen and Groot Paardevlei.

With piety my host conducted me through the passage – or should I say museum? Here the past, pride and achievement of the Van Heeckerens was on

Heukelum Castle where the last Van der Stel died in 1782.

room where for centuries justice was meted out. More bedrooms furnished with antiques were on either side of the upper passage. From the large windows we had a good view of the small Heukelum village of about 100 houses. In its midst rises the Protestant church with its splendid organ still in regular use. This instrument was a gift from Simon van der Stel. On one of the church benches the crest of the Van der Stels has been carved in oak.

As was customary in those days, Simon van der Stel celebrated the 50th anniversary of his wedding to Maria Antonia de Rouveroy, by presenting the local village council with a commemorative silver goblet inscribed as follows:

Toen Heukelums Heer na 50 jaar

Met zijne ga had mogen leven

Werd ik door dat gezegend paar

Der stads regeringe gegeven

Vergeet niet aan dit feest genoeglijk te denken

Als gij Heukelums heil mij boordevol zult schenken.

This Simon had two children, a boy and

a girl. After her marriage, the girl died in Leiden and all traces of the son Frans have been lost. During my visit to Heukelum, I had a long discussion about the descendants of Simon van der Stel with the village historian, Mr B de Groot. We came to the conclusion that our information warrants a further search for a male descendant as it is unlikely that such a large family has died out. Frans van der Stel may have immigrated to another country. The surname also occurs in New York.

Since my student days, I have been interested in finding a pictorial record of Governor Simon van der Stel. In 1965, I visited the art archives in The Hague and discovered a photo copy of a painting reputed to be of the governor and his young son Willem. Some time after I had found this, I discussed the matter with Mr Ton Koot of the Ryksmuseum. He had never seen or heard of such a painting.

I then directed my search to London where the painting had been on sale before World War Two. With the assist-

ance of the art dealer who had handled the piece we established that it had been destroyed by fire in Ireland. However, since then, I have come across another portrait in London which may be that of Simon van der Stel. We are now tracing the owner of this portrait who resided in London before 1938.

Three years ago after a long search in Europe, I found proof in Antwerpen of my contention concerning an art collection of the Van der Stels. This discovery is a catalogue announcing the sale by public auction on September 25 1781 of the art collection of Simon van der Stel. The collection consisted of 228 first class paintings by well-known 17th century Dutch artists but does not include an African scene.

But let us step from paintings and antiques to preservation. Heukelum is an example of a village where the owner of the castle and citizens are proud and conscious of their national heritage in all its facets. In the Netherlands conservation is a way of life for citizen and bureaucrat alike.

Boeke - Books

THE SHAPES OF STRUCTURE deur

Heather Martienssen, Oxford University Press, Londen, 1976. Prys nie vermeld nie.

In *The Shapes and Structure* verskaf Heather Martienssen vir die leek 'n inleiding tot die argitektuur wat 'n wye reeks van basiese argitektoniese filosofieë omvat en 'n groot verskeidenheid van voorbeelde van 28 v.C. tot 1931 behandel.

Die boek is in drie dele ingedeel. Die eerste behandel die filosofie van argitektuur as 'n kunsvorm en sluit in daardie konteks 'n bespreking in van die rol van die argitek en sy verhouding tot die ingenieur. Die tweede deel, waaruit die boek sy naam verkry, is seker die belangrikste deel vir die skrywer. Dit stel 'n klassifikasie voor van die vorm van geboue of strukture (die woord „struktuur” omvat alles en word deur die skrywer so gebruik dat dit brûe, viadukte en ander dergelyke bouwerke insluit).

Martienssen klassifiseer waarskynlik met 'n tikkie spot, geboue volgens vorm terwyl sy vergelykings tref met bekende elemente – sommige deur die mens gemaak en ander natuurlik – soos die grot, die skulp, die galg en die tent. Sy verduidelik dat „the analogies chosen are not meant to be pushed too far, and this section as a whole sets out to provide a provocative exercise in the analysis of architectural range and its aesthetic implications”.

Die derde deel is 'n bespreking van die planne van geboue wat gebruik word as 'n opwekker van gebouvorm, ruimtelike verhouding en karakter. Dié deel sluit ook

eenvoudige instruksies in oor hoe om 'n grondplan te lees en bied agttien planne as voorbeeld.

Die argitektuur as kunsvorm is in die afgelope jare baie dikwels bespreek en, hoewel Martienssen nie sterk standpunt inneem deur bepaald haar mening uit te druk nie, blyk dit duidelik uit hierdie boek dat sy vas ingegrawe is in die kamp van Die Argitektuur as Kuns. Niemand sal dit ontken dat op verskillende tye in die geskiedenis die maatskaplike, ekonomiese, godsdienstige, simboliese en omgewings-eienskappe van verskillende volke geboue as kunswerke voortgebring het nie, maar met 'n verandering van beginsels en klemtoon is die argitek vandag nie meer primêr daarop ingestel om 'n gebou van groot skoonheid te „skep” nie. Hy rig eerder 'n praktiese gebou op vir die gebruik van mense.

Dit beteken dat die estetika nie 'n belangrike rol in geboue speel nie, maar dat dit nie noodwendig in alle projekte van die grootste belang is nie. Om 'n uiterste voorbeeld te gebruik, kan 'n mens kwalik beweer dat die skep van 'n „beskutting” in die vorm van baie goedkoop huisvesting 'n kunsvorm is, en tog is dit een van die argitek se pligte in die samelewing.

Jarelank is die argitek as 'n kunstenaar beskou en boeke soos *The Shape of Structure*, wat vir die leek geskryf is, verstrek hierdie opvatting. Om die waarheid te sê, dit is hierdie mening wat 'n skans tussen die publiek en die argitek geskep het. Deur die argitek op 'n verhewe voetstuk te plaas,

bring ons hom buite die bereik van die leek. Die argitek se doelstelling behoort nie te wees om Argitektuur vir Argitekte te skep nie, maar om 'n omgewing te bied om die gehalte van die bestaan te verhoog waarin mense gelukkig kan lewe, doeltreffend kan werk en plesierig kan ontspan. Dit is interessant dat daar in hierdie boek baie min verwysing na mense is. As daar na mense verwys word, is dit dikwels op 'n negatiewe manier, soos byvoorbeeld: „There will always be one complication to the establishment of architecture as art which does not seem to have been adequately considered in the assessment of individual buildings and that is the presence of people.” Hierdie filosofie erken dat mense die kuns van argitektuur bemoeilik, maar as die argitektuur nie vir mense is nie dan wonder 'n mens vir wie dit is.

Dit is nie duidelik wat Martienssen se doel met die klassifikasie van geboue is nie. Moontlik meen sy dat die vorm van 'n gebou sy belangrikste eienskap is; of is dit net 'n oefening om geboue vanuit 'n ander oogpunt te waardeer? Die stelling „vorm word bepaal deur funksie” is weer eens verkeerd vertolk in hierdie boek soos in so baie ander – die vorm van 'n gebou het 'n regstreekse verband met sy funksie en, as dit goed funksioneer en daardie funksie in die vorm uitgedruk word, dan sal die gevolg 'n esteties bevredigende gebou wees. Die oorspronklike aanhaling het egter bloot beteken dat die vorm sekondêr is aan die funksie en dat die funksie van 'n gebou

bo alle ander oorwegings in ag geneem moet word en eers daarna die vorm.

'n Mens sou meen dat die skrywer van hierdie boek, deur 'n klassifikasie vir die vorms van geboue te skep, waarskynlik sou verklaar dat „funksie deur vorm bepaal word”. Dit is belangrik om te beklemtoon dat dit in vandag se samelewing vir die argitek onmoontlik is om vorm en funksie te skei aangesien hulle so heg verweef is.

Dwarsdeur die boek verwys die skrywer na Vitruvius as byna die aartsbeskermheer van die argitektuur. Sy sê dat sy drie vereistes vir die argitektuur „duursaamheid, gerieflikheid en daarsyn” was en voeg daarby „that no one as yet has contradicted these requirements”. Die klemtoon het deur die geskiedenis verander en dit is hierdie verandering van benadering wat Vitruvius se vereistes in vandag se samelewing volslae verband plaas. Funksie, omgewingseenskappe en ekonomiese oorwegings is moontlik meer toepaslik.

In 'n bespreking van die geskiedenis van die argitektuur behoort 'n mens altyd die eenskappe te verduidelik van die samelewing waarvoor die geboue ontwerp is. Slegs dan sal 'n volle begrip verkry word van waarom geboue in 'n bepaalde vorm of manier opgegis is.

Die bouplan as opwekker van vorm is die interessantste en geldigste deel in die boek en kon gerus uitgebrei gewees het. Uit 'n plan kan baie aspekte van 'n gebou, insluitende die gehalte daarvan, waargeneem word. Dit is 'n belangrike aspek wat ongelukkig afgeskeep word in vandag se argitektoniese opleiding en wat verdere verduideliking en navorsing benodig. Aspekte van die bouplan soos die orde, samehang en die verbintenis van oppervlakke word deur die skrywer erken, en daarop kon sy uitgebrei het.

Die agttien toegeligte planne is in datumvolgorde gerangskik, wat neig om die klassifikasie van geboue-vorms in die vorige afdeling van die boek te negeer. Dit sou interessant gewees het om die bouplanne in terme van die boek se hoofonderwerp te ondersoek. Dit sou ook voordelig gewees het as die illustrasies toegelig is met 'n aanduiding van die onderskeie funksies van elke spasie in die gebou.

Die boek het 'n goeie struktuur en daar is baie illustrasies. Die bibliografie lees egter soos 'n voorgeskrewe lys vir universiteitstudee en sluit al die goed gedokumenteerde, indien min gelese, verwysingsboeke in.

As 'n algemene agtergrond tot die argitektuur omvat die skrywer 'n aansienlike gebied, maar daarmee weersprek *The Shapes of Structure* op amorfse wyse sy naam.

BARRY SENIOR
—Die Beeld, 24 Januarie 1977

VICTORIAN BUILDINGS IN SOUTH AFRICA – Including Edwardian & Transvaal Republican Styles – 1850-1910 deur Désirée Picton-Seymour, Balkema, Kaapstad, 1977. R25.

Met Picton-Seymour se *Victorian Buildings in South Africa* is 'n deurbraak in die boukunsliteratuur in ons land bereik. Die boek

omvat 'n byna nuwe terrein van die argitektuurgeskiedskrywing. Geen ondersoek is nog so deeglik oor hierdie besondere tydperk gemaak nie – steeds was Victoriaanse boukuns in ons land maar 'n klein hoofstukkie in vorige publikasies.

In feite val Picton-Seymour se boek saam met die heel resente belangstelling vir die Victoriaanse boukuns. 'n Mens vind byvoorbeeld dat die eerste Suid-Afrikaanse publikasies oor boukuns uitsluitend handel oor die Kaaps-Hollandse boustyl. Eers in 1955 sluit B E Bierman in sy boekie *Boukuns in Suid-Afrika* 'n tweetal kort hoofstukkie oor die Britse Bydrae en oor die Sinkplaatstyl in. Tien jaar later sou R Lewcock egter die eerste wetenskaplike publikasie oor die negentiende-eeuse tema die lig laat sien: *Early Nineteenth Century Architecture in South Africa*. Hy omvat egter slegs die periode 1800-1830 en 1850-1910 bly nog steeds onaangetroef.

Skaars ses jaar gelede is vir die eerste keer aandag aan die laat-Victoriaanse en Edwardiaanse tydperk gegee deur D E Greig se boek *A Guide to Architecture in South Africa* (1971). Greig se Goude strek oor drie eeue en sy gee dus noodwendig nie besondere aandag aan Victoriaanse argitektuur nie.

Picton-Seymour se *Victorian Buildings* vul dus 'n belangrike leemte in die oorsig van Suid-Afrikaanse boukuns.

In 'n aangename en leesbare skryfstyl bied sy 'n boeiende beeld van ons land se ryk gevarieerde en eksotiese geboue en boustyle uit die tyd van die Kaap- en Natal-Kolonie, die Zuid-Afrikaansche Republiek en uit die dekade 1900-1910. Vroeëre en nog bestaande geboue uit die belangrikste stede en dorpe word noukeurig beskryf en ontleed en geïllustreer met foto's en tekeninge.

Met groot sorg het Picton-Seymour argiefgewens versamel oor stads- en dorpsgroeie, geboue, argitekture en boumateriale. Hierdie gegewens maak die boek besonder waardevol vir die belangstellende reisiger wat meer wil weet oor die skilderagtige geboue in ons ouer stede en dorpe.

Oor die 500 afbeeldings maak die boek besonder aantreklik. Merendeel foto's maar ook lyntekeninge, wat deur die outeur self gemaak is, versier die boek. Die meeste foto's is histories en toon die geboue soos hulle 100 of 70 jaar gelede gelyk het. Ons ken die pen-en-ink- en skraapbordtekeninge van Picton-Seymour reeds uit haar vorige publikasies, byvoorbeeld *Transvaal Republican*. Die tekeninge verlewendig die saaklikheid van die teks en is 'n persoonlike noot tussen al die foto's.

'n Uitgebreide bronnelys is 'n nuttige byvoegsel vir dié wat dieper in die onderwerp wil delf. Dit getuig van die grondige ondersoek wat aan die boek ten grondslag lê. Ook 'n indeks op name van geboue en persone en 'n aparte indeks op plekname maak die boek goed bruikbaar.

Tog het die boek 'n paar tekortkominge. Hinderlik is die verswyging by die foto's of die geboue nog bestaan of nie. Dit maak die boek as reisgids minder doeltreffend. Verder neig Picton-Seymour om die plattelandse dorpe, maar veral die plase, te verwaarlos. Plaashuise uit hierdie periode van meer as 'n halwe eeu, kom selde of ooit ter sprake.

Ten slotte sou 'n mens graag meer styl-aanduidings wou vind, veral by die afbeeldings. Juis by die belangstellendes in ons

Victoriaanse boukuns bestaan daar 'n behoefte om die herlewingstyle te kan onderskei. Op hierdie gebied is egter nog weinig ondersoek in Suid-Afrika gedoen – miskien die rede waarom Picton-Seymour dit uit versigtigheid agterweë gelaat het.

Hierdie omvattende publikasie oor die Victoriaanse boukuns van Suid-Afrika is 'n belangrike aanwinst vir elke Africana-liefhebber en belangstellende in die erfenis in ons stede en dorpe.

G M VAN DER WAAL

SLAVES AND FREE BLACKS AT THE CAPE 1658-1700. Dr Anna Böeseken. Tafelberg Publishers, Cape Town 1978. R10,50.

In this definitive work Dr Böeseken traces the origin of the 17th century slaves at the Cape from unpublished documents of sale that have been preserved in the Deeds Office in Cape Town, and reveals much that has hitherto not been known about these slaves and Free Blacks, as they were called at the Cape when they attained their freedom and took their place in the community in which they shared equally the hardships and privileges of their former masters.

This is a meticulously researched historical work, telling of the way of life of the slaves and their owners, and of the achievements of these people – of whom a number owned land and some employed whites as labourers, or who became tradesmen or entrepreneurs within a few years of being brought to the Cape from far-flung places.

SLAVES AND FREE BLACKS AT THE CAPE 1658-1700 comprises first a discussion of the slaves, their places of origin and the conditions under which they lived, then a section in which are reproduced and transcribed the original documents concerning some of them, and finally a list of transactions by which they were acquired, sold and re-sold, or set free.

These are three aspects of a work which is a scholarly emphasis illumined by honesty, compassion and humour.

AMERICAN PRESERVATION – Magazine for Historic and Neighbourhood Preservation. Vol 1 No 1 October-November 1977. Edited and published bi-monthly by Porter Briggs, PO Box 2451, Little Rock, Arkansas 72203, USA. Subscription US \$14.

We were pleased to receive the first edition of this excellent magazine. It is very well produced, 88 pages with some 30 pages of excellent full colour photographs. The articles cover subjects such as recycling of buildings and community conservation, the US National Trust's "Main Street Program" an enforceable historic-district zoning law for the city of Anapolis and the problem of urban displacement – "Neighbourhoods are

the building blocks of cities . . . if we want to save cities, we must save the neighbourhoods."

We can recommend American Preservation to our readers.

W J P

OP REIS MET ERIC VERTUE. Eric Vertue. Uitgewers: Ou Mutual en SA Permanente Bouvereniging, Kaapstad 1976. Harde band volkleur stofomslag, 88p.

Daardie besondere kombinasie, die wit mure, gewels en die Kaapse landskap kom voorwaar tot sy reg deur Eric Vertue se lens. 'n Pragtige boek, lekker leesbare notas by die foto's.

Diegene wat mnr Vertue ken sal seker die boek aan hom kon toegeskryf het al was sy naam nie daarby nie. Dit was Eric Vertue wat die SA Permanente Bouvereniging se kalenders so gesog gemaak het toe hy ou illustrasies van Kaapse tonele, soos deur Baines byvoorbeeld, begin gebruik het. Sedert 1959 tot 1974 was hy medewerker en raadslid van die Stigting Simon van der Stel en is tans nog raadslid van die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede. Hy is ook een van die toonaangewende lede van die Kaapse Fotografiese Vereniging.

Hierdie besondere kombinasie sê al klaar vir mens wat om te verwag in 'n boek soos OP REIS MET ERIC VERTUE.

Die boek is beskikbaar in Afrikaanse en Engelse weergawes by takke van die SA Permanente Bouvereniging.

W J P

BOWLER'S CAPE TOWN. LIFE AT THE CAPE IN EARLY VICTORIAN TIMES 1834-1868. C Pama. Tafelberg 1978. R21,00.

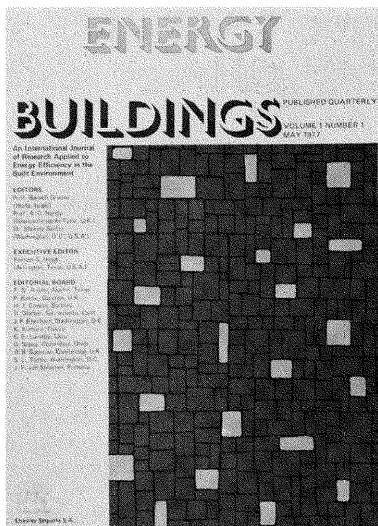
In his paintings and sketches, and with his sense of the past and the future, Thomas Bowler captured both the excitement of imminent change and the slow charm of Victorian Cape Town, which was soon to be lifted out of its lethargy.

This book is no biography of Bowler, but includes 94 of his sketches and paintings of Cape scenes, 4 in colour, and expands his canvas with descriptions of the social, economic and religious life of the town.

There were many firsts: gas lighting, photography, the telegraph. There was much hilarity at auction sales, on wild tram rides, at dances and hunts. And pomp and dignity: the visit of Prince Alfred was a glorious occasion. The *Alabama* brought excitement; the *Birkenhead* drama and tragedy.

Although there was not much money, dignified banks and finance houses arose, the new Somerset Hospital was built, churches and schools were established, and conservationists decried demolition.

On the darker side, there was much unemployment after the abolition of slavery; there was small-pox in the hovels; and the gallows still stood on Gallows Hill. Indeed, this book weaves from contemporary comment and archival research a true picture of early Victorian Cape Town, giving more than Bowler did, for it describes also the darker side of this city of contrasts.

1 ENVIRONMENTAL CONSERVATION (Vol 4 No 1 Spring 1977). Published for the Foundation for Environmental Conservation by Elsevier Sequoia SA. PO Box 851, 1001 Lausanne 1, Switzerland. A quarterly edited by Nicholas Polunin. Subscription price Sf120.

2 ENVIRONMENTAL POLICY AND LAW (Vol 3 No 1 March 1977). Sponsored by the International Council of Environmental Law (ICEL). A quarterly edited by W E Burheime and published by Elsevier Sequoia. Subscription price Sf90.

3 ENERGY AND BUILDINGS (Vol 1 No 1 May 1977). An International Journal of Research Applied to Energy Efficiency in the Built Environment. A quarterly published by Elsevier Sequoia and edited by an international editorial board with Forrest S Higgs (USA) as executive editor. Subscription price Sf155.

The titles of these publications explain their content. The editorial boards are composed of internationally recognised experts. The range and depth of the articles are extensive. The editorial board of Energy and Buildings includes the wellknown J F van Straaten of Pretoria.

All three topics are of interest to all conservationists - nature, fauna flora, soil and

architectural/historic buildings and the built environment and the aesthetic open spaces, fields. There is much of relevance in the copy of these publications for architects, town planners, legal experts and politicians, civil engineers, park administrators and others professionally involved in conservation work. In fact that should be required reading for them.

For instance, the threat of coal mining in the Kruger National Park is reflected in an article in Environmental Policy and Law on oil mining and tourism in the ancient whale breeding waters along the Baja California, the 1300 km long peninsula on the Pacific side of the USA and Mexico.

W J P

Bronneverwysing

Vervolg vanaf bl 40

R F Fuggle, *Guide Book for a field trip to the Pretoria Salt Pan*: Geography Department, University of South Africa, 1967, 17 pp.

C. de Jong, "Spookdorp bij de Soutpan": in *Nieuws uit Zuid-Afrika*, 11de jaargang Nr 11, Pretoria-Den Haag, April 1972, p. 11-13.

Lester C King, *South African scenery, A text-book of geomorphology*, 3rd ed., Oliver and Boyd, Edinburgh and London, 1967, p. 138.

H Kynaston et al, *The geology of the country surrounding Pretoria*, Map sheet No 1 and explanation (New Series), Geological Survey, Pretoria 1929.

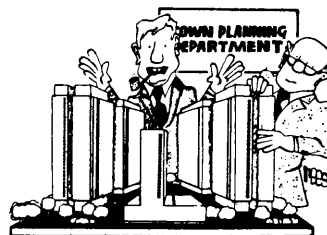
Alexander Louis du Toit, *The geology of South Africa*, 3rd ed.; Oliver and Boyd, Edinburgh and London, 1966, p. 427-428.

Vleisboerdery volgens die Soutpanstelsel. Saamgestel deur die Transvaalstreek van die Departement Landbou-tegniese Dienste, Staatsdrukker Pretoria, 1975, 52 pp - hierin o.m. D J L Visser, „Die Pretoria-Soutpan as geologiese verskynsel”, p 2-6.

P J Hugo, ed, *Salt in the Republic of South Africa*. Revised and condensed by U Keyser, Government Printer, Pretoria, 1974, p 40-41.

F J Potgieter, *Die vestiging van die Blanke in Transvaal (1837-1886), met spesiale verwysing na die verbouing tussen die mens en die omgewing: Argief-Jaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis*, 21ste jaargang, deel 2, 1958, Elsiesrivier (Kaapstad) 1959, p 89-90, 149-150 (in noot 162 op p 149 moet ons p 376 in plaas van p 276 lees).

LAST LAUGH

"This is the new high-rise scheme - six high-rise blocks flanked by two adventure playgrounds and a psychiatric clinic."

With acknowledgement to the artist and *The Sunday Times* 2.4.78.

Briewe - Letters

Forts in the Aliwal North area

After visiting the Kruger House at Boekenhoutfontein I mentioned to the Curator that I knew of three forts on the farm Ruigtefontein in the Aliwal North area. After enquiring I was given your name to contact. On the 1/50 000 scale maps the three forts are depicted as ruins. Unfortunately I cannot give you the map number as it was over three years ago that I saw the map. The forts are located on three mountains that form a valley. I was told that the forts were built by the British round about the time of the Great Trek as there was a staging post in the area. I cannot guarantee the accuracy of the last bit of information.

The best preserved fort is the one on the east side of the valley. When I last visited the farm I noticed that some one had done some "excavating" in the fort itself.

May I suggest that you contact my step-

sister, Mrs Erna Venter. The phone number is 1430. The code for Aliwal North is 05512. I should be down in Aliwal North for two days at the end of the month.

Maybe I have given you an appetite for it or just wetted it. I would like to find the history of that area. By the way, the present farm house dates from 1877.

N A Meyer

c/o Drilling Developments (Pty) Ltd

PO Box 6585

Johannesburg 2000

Thank you for your letter. We have referred the matter to our Free State North Cape Regional Committee for their attention.

Editor

Jaarverslag van die Stigting

Hartlike dank vir die 1976/77 Jaarverslag van die Stigting Simon van der Stel wat my

onlangs bereik het. Dit is 'n indrukwekkende verslag waarop u en almal verbonde aan die Stigting opreg trots kan wees.

Met beste wense

O P F Horwood

Minister van Finansies

Uniegebou

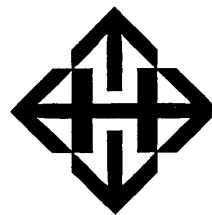
Pretoria 0001

Geagte Willem,

Aan jou, jou vader en jou veelvuldige geesgenote wil ek net alle dank uitspreek vir julle moeite om die behoud van die Wesfasade van Kerkplein. Dit lyk vir my tog of die noodlot ook nog aan julle kant was - ek is bly saam met julle, en sien die groot hoeveelheid onsin in wat ons mense net Wes van die fasade aanvang.

V E Hesse

M Med Chir

Heer
Drukkers

(Edms) Bpk

Lid van die Nasionale Persgroep

Grafiksentrum
h/v Gutenberg-
en Goledalaan
Pretoria-Wes
Telefoon 796061
Posbus 2655
Pretoria
0001

Trustees van ons Nasionale Erfenis Trustees of our National Heritage

Beskermerlede • Patron Members

Transvaal

Afrikaanse Kultuurvereniging, Volk en Verdediging Pretoria
Anglo-American Corporation Ltd Johannesburg
Anoniem Johannesburg
Anoniem Pretoria
Barclays National Bank Ltd Johannesburg
Berliner Missionsgesellschaft Johannesburg
The Coca-Cola Export Corporation Ltd Johannesburg
The Evangelical Lutheran Church of Transvaal Pretoria
Federale Mynbou/General Mining Bpk Johannesburg
Hans Merensky-Trust Johannesburg
Klipfontein Organic Products Kempton Park
Nedbank en Syfrets - UAL Beherende Beperk Johannesburg
Plascon-Evans Ltd Pretoria
Rank Xerox Ltd Johannesburg
Rondalia Beperk Pretoria
Rustenburg Platinum Mines Ltd Johannesburg
Saambou-Nasionale Bouvereniging Pretoria
Sigma Motor Corp. Pretoria
South African Permanent Building Society Pretoria
Stadsraad van Middelburg Middelburg
Stadsraad van Pretoria Pretoria
Standard Bank SA Ltd Johannesburg
Stewarts and Lloyds Ltd Vereeniging
Suid-Afrikaanse Brouerye-Instituut Johannesburg
Union Corporation Ltd Johannesburg
United Building Society Johannesburg
Volkskas Beperk Pretoria

Kaaprovinsie • Cape Province

The Abe Bailey Trust Cape Town
Caltex Oil (SA) (Pty) Ltd Cape Town
Cape Tercentenary Foundation Cape Town
Colyn en Meiring, Argitekte Port Elizabeth
De Beers Consolidated Mines Ltd Kimberley
Koöperatiewe Wijnbouwers Vereniging van Zuid-Afrika Bpk (KWV) Paarl
Readers Digest Cape Town
Rembrandt Bpk Stellenbosch
Sanlam Stellenbosch
Stellenbosch Farmers' Wineries Stellenbosch

Natal

City Council of Pietermaritzburg Pietermaritzburg
Conac Holdings (Pty) Ltd Pietermaritzburg
Robertsons (Pty) Ltd - Knorr Foods Div. Durban
Stewart-Bosch-fonds Durban

Oranje-Vrystaat • Orange Free State

Sasol Sasolburg
Windhoek

Suidwes-Afrika • South West Africa

Wecke en Voigts Ltd Windhoek

Buiteland • Overseas

Hauni Werke, Körber and Co. K.G. Hamburg, Germany
Zuid-Afrikaansche Stichting Moederland Amsterdam, Nederland

Borglede • Sponsor Members

Transvaal

African Eagle Life Ass Soc Ltd Johannesburg
Afrikaanse Verbondgroep Pretoria
American Express Travel Service Johannesburg
Bates, Wells, Rostron (Pty) Ltd Johannesburg
Bonuskor Johannesburg
Commercial Union Johannesburg
Credit Guarantee Insurance Corp of Africa Ltd Johannesburg
Crown Cork Company SA (Pty) Ltd Isando
Electra Television Johannesburg
Everite Ltd Johannesburg
Federale Volksbeleggings Johannesburg
Foskor Phalaborwa
Goldfields of SA Ltd Johannesburg
Greatermans SA Ltd Johannesburg

Grinacre Holdings Ltd

Haggie Rand Ltd
Herman Ohlthaver Trust
Jackson's Fibreglass (Pty) Ltd
Kranz Saw Mills (Pty) Ltd
LH Marthinussen Ltd
Mast Industries (1969) Ltd
Mercedes Benz
Minet & Co (SA) (Pty) Ltd
Mobil Oil SA
Nywerheidsontwikkelingskorporasie
Price Forbes Sedgwick Group (Africa) Ltd
Sapekoe (Pty) Ltd
Primrose Industrial Holdings Ltd
Rebel Discount Liquor Stores
Russell Holdings Ltd
Sappi Ltd
Sentrachem Ltd
Siemens (Pty) Ltd
Stadsraad van Johannesburg
Standard Telephones and Cables (SA) Ltd
Stein Brothers Ltd
Tiger Oats and National Milling Co Ltd
Transvaal Suikerkorporasie Bpk
Vanda Cosmetics
Wiggins Teape (Pty) Ltd

Kaaprovinsie • Cape Province

Bakke Industrial Ltd Paarl
Board of Executors Cape Town
Cayzer, Irvine Ltd Cape Town
Human en Rousseau Uitgewers Beperk Cape Town
IMA Edms Bpk Kaapstad
Langeberg Ko-op Bpk Kaapstad
Marine Products Beperk Kaapstad
Murray & Stewart (Pty) Ltd Cape Town
Nasionale Pers Bpk Kaapstad
Plessey (SA) Ltd Plumstead
Shatterprufe Ltd Port Elizabeth
Westelike Graanboerekoöperasie Malmesbury
Volkswagen SA Uitenhage

Natal

Hulets Corporation Ltd Durban
Illovo Sugar Estates Ltd Durban
The Natal Cane Byproducts Ltd Merebank
The Natal Mercury Ltd Durban
The Natal Tanning Extract Co Ltd Pietermaritzburg
W J D I Scott Durban
CG Smith & Co Ltd Durban
SA Sugar Association Durban
The Tongaat Group Ltd Maidstone
Umfolozzi Co-operative Sugar Planters Riverview
Unicorn Lines (Pty) Ltd Durban
Zakrzewski Associates Inc Durban

Oranje-Vrystaat • Orange Free State

Norse Contractors (Pty) Ltd Bloemfontein

Donateurlede • Donor Members

Transvaal

Mnr W J Ackermann Pretoria
African Explosives and Chemical Industries Ltd Johannesburg
African Oxygen Ltd Johannesburg
Afrikaanse Pers Johannesburg
Afrikaanse Taal- en Kulturbond (Pos- en Telegraaf-wese) Pretoria
Afrikaanse Taal- en Kultuurvereniging (SAS & H) Johannesburg
Allied Building Society Johannesburg
Anglovaal Johannesburg
The Argus Printing and Publishing Co Johannesburg
Atkinson Oates Motors, Ltd Johannesburg
Barberton Publicity Association Barberton
Barlow Rand Ltd Johannesburg
Blue Circle Cement Ltd Johannesburg
Chloride Oldham Ltd Benoni

CLF Borckenhagen en Louw	Johannesburg	Cape and Transvaal Printers Ltd	Cape Town
CNA Investments Ltd	Johannesburg	Mr W W Dyzel, Rondebosch	Cape Town
Mev L M J de Lange	Ermelo	Mrs B I Epstein	Cape Town
Mev M du Toit	Pretoria	Ford Motor Co of SA (Pty) Ltd	Port Elizabeth
Mnr M N du Toit	Bedfordview	Howard B Timmins (Pty) Ltd	Cape Town
H S Ebrahim Memorial Trust	Pretoria	Kaaplandse Landbou-unie	Paarl
Effective Letters (Pty) Ltd	Johannesburg	Lower Albany Historical Society	Port Alfred
Ellis Furnishers Ltd	Johannesburg	Mr C Michaelis	Cape Town
Esso Standard South Africa (Pty) Ltd	Sandton	Mobil Oil SA (Pty) Ltd	Cape Town
Federasie van Rapportryerskorps	Johannesburg	Munisipaliteit Malmesbury	Malmesbury
Frank and Hirsch Ltd	Johannesburg	Munisipaliteit Paarl	Paarl
Gough Cooper Ltd	Johannesburg	Munisipaliteit Goodwood	Kaapstad
The Hill Samuel Group (SA) Ltd	Johannesburg	Munisipaliteit Stellenbosch	Stellenbosch
Dr J E Holloway	Johannesburg	Nasionale Pers Beperk	Kaapstad
Imperial Cold Storage	Johannesburg	Nederburg Estates (Pty) Ltd	Huguenot
Imperial Cold Storage and Supply Co Ltd	Pretoria	Nederduitse Gereformeerde Kerk	Robertson
Johannesburg Cons Investments Co Ltd	Johannesburg	Norwich Union Insurance Society	Cape Town
Mnr D A Kruger	Pretoria	Oceana Group of Fishing Companies	Cape Town
Prof J A Louw	Pretoria	Ovenstone Holdings (Pty) Ltd	Cape Town
Ds D F Malan	Johannesburg	Miss Q V Painc	Cape Town
McKinnon Chain (SA) (Pty) Ltd	Johannesburg	G W Palmer	Cape Town
Mr S G Menell	Johannesburg	Mrs E M Parker	Grahamstown
Messina (Tvl) Development Co Ltd	Johannesburg	Porterville Koöp Landboumaatskappy	Cape Town
Metal Box Co of SA Ltd	Johannesburg	Rex Trueform Clothing	Porterville
Modulus (Edms) Bpk	Roodepoort	Shell SA (Pty) Ltd	Cape Town
Monkor Trust Beperk	Johannesburg	South African Marine Corporation Ltd	Cape Town
Nurcombe, Summerley, Ringrose and Todd Inc	Johannesburg	Suid-Afrikaanse Onderwysersunie	Kaapstad
Odendaal, Van Eeden en Du Plessis	Pretoria	Mr D R Susman	Cape Town
Olivetti (Africa) (Pty) Ltd	Johannesburg	VLV-ring - Ceres - Breërivier - Hamlet - Tulbagh -	
Portals Water Treatment (SA) (Pty) Ltd	Marshalltown	Wolseley	Ceres
President Versekeringsmaatskappy Bpk	Johannesburg	VLV-tak Cradock	Cradock
Dr W H J Punt	Pretoria	VLV-tak De Aar	De Aar
Mnr W J Punt	Pretoria	VLV-tak Durbanville	Durbanville
Rand Mines Ltd	Johannesburg	VLV-tak Humansdorp	Humansdorp
Rolfes Ltd	Elandsfontein	VLV-tak Paarl-vallei	Paarl
Ruto Flour Mills (Pty) Ltd	Pretoria	VLV-tak Stellenbosch	Stellenbosch
Schachat Holdings Ltd	Johannesburg	VLV-tak Suider-Paarl	Paarl
Sentrale Nywerheidsaksepbank Beperk	Johannesburg	WAA Circle Border and Transkei	East London
Silverton Tannery Ltd	Silverton		
SA Associated Newspapers Ltd	Johannesburg	<i>Natal</i>	
Stadsraad Edenvale	Edenvale	Mr G D R Armstrong	Howick
Stadsraad Fochville	Fochville	Collins Contractors (Pty) Ltd	Pietermaritzburg
Stadsraad Roodepoort	Roodepoort	Dunlop SA Ltd	Durban
Stegmanns, Metelerkamp, Ritson en Glen	Pretoria	Fidelity Shoes (Pty) Ltd	Pietermaritzburg
Ster Films	Johannesburg	Mr D Franklin	Durban
Stigting Jan van Riebeeck	Pretoria	Grafton Everest	Durban
SA Polisie-Kultuurvereniging	Pretoria	Mrs F L Humphreys	Pietermaritzburg
SA Musiek-Regte-Organisasie	Johannesburg	Mr H Johnson	Durban
Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie	Johannesburg	Lever Bros (Pty) Ltd	Durban
Suid-Afrikaanse Vrouefederasie (Tvl)	Pretoria	Mr R E Levitt	Durban
Suid-Afrikaanse Wolraad	Pretoria	Lion Match Co Ltd	Durban
J Walter Thompson Ltd	Johannesburg	Mr G W MacDonald	Durban
Total SA (Pty) Ltd	Johannesburg	Macrorie House Museum	Kloof
Transvaalse Raad vir Ontwikkeling van Buitestede- like Gebiede	Pretoria	Munisipaliteit Vryheid	Pietermaritzburg
Trek Scale Co	Johannesburg	Natal Witness	Pietermaritzburg
Ultra Kitchens (Edms) Bpk	Vereeniging	Mr C L Renaud	Durban
Union Liquid Air Company (Pty) Ltd	Germiston	Mr G W H Rodel	Durban
United Tobacco Company	Johannesburg	Sandock Austral Ltd	Durban
United Securities Group of Mines	Johannesburg	Mej J W C Schutzler	Pietermaritzburg
Veka Beperk	Johannesburg	The Stafford Mayer Co (SA) Ltd	Durban
Vrouelandbou-unie Grootpan	Koster		
<i>Kaapprovinsie • Cape Province</i>		<i>Oranje-Vrystaat • Orange Free State</i>	
Ackermans Ltd	Cape Town	Oranje-Vrouevereniging (Hoofbestuur)	Bloemfontein
D. Adair	Tulbagh	<i>Suidwes-Afrika • South West Africa</i>	
Afdelingsraad van die Kaap	Kaapstad	Oryx Sement (Edms) Beperk	Windhoek
Afdelingsraad van Uitenhage	Uitenhage		
African Homes & Trust Assuransiematskappy Bpk	Kaapstad	<i>Buiteland • Overseas</i>	
Afrikaanse Christelike Vrouevereniging	Kaapstad	Sir Alfred Beit	Ierland
Bouman's Selected Products Ltd	Cape Town	Mnr A M de Koff	Nederland
Mej C F Booysen	Kaapstad	Dony van Landschot Stichting, Vught	Nederland
BP Southern Africa (Pty) Ltd	Cape Town	Mr J A Madsen, Velp	Nederland
		Mr C H Michaelis, Paris	Frankryk

*Elke Sigaret
'n Meesterstuk*